

ÚJ FORRÁS 2020.8

Alberto Caeiro: A szerelmes pásztor (vesrciklus) 3

Várkonyi Nándor: Stonehenge (2. rész) 11

Cselényi Béla: Bari Károly versei alá (vers) 26

Jász Attila: Valami történt (vers) 27

Csendes Toll: Almafának lenni (esszé) 28

Kustos Júlia: Viharok metszeteiről

(Bari Károly: *A mozdulatlanóság örökbefogadása*) 30

Gál Ferenc versei 34

G. István László versei 36

Áfra János: Mi (vers) 39

Kosztolánczy Tibor: „ez a sors”

(Nemes Nagy Ágnes és Lengyel Balázs leveleiről) 39

Mizsur Dániel: Újra felfedezett cetlik

(Nádas Péter: *A szabadság tréningjei*) 44

Gyürky Katalin: Körkörös apokalipszis

(Áfra János – Szegedi-Varga Zsuzsanna: *Termékeny félreértés*) 47

Márton László: Kádár János a Münnich Ferencben (próza) 51

Csebó Horváth János: A sátán csapdájában (esszé) 58

Förköli Gábor: A váltóáram ördöge (Balázs Attila: *Magyarfauszt*) 65

Balázs Attila: Voilà, burazeru! (próza) 69

Kakuk Tamás: Az Őszirózsa panzió (próza) 73

Bene Zoltán: Folt (próza) 78

Breier Ádám: Tátott száj (próza) 83

Kósa Eszter: Zárwatermő (vers) 89

Eszenyi Fanni: Szalagcímek (vers) 91

Ismeretlen japán költő: Ahol a semmi összeér (vers és kép) 93

Nagy Krisztián Tódor: Megvakulni a tájban (Chris Allan fotóiról) 95

A borítón és a lapzárókon Chris Allan fotói

E számunk szerzői:

Áfra János költő (Debrecen), Balázs Attila író (Újvidék), Bene Zoltán író (Bp.), Breier Ádám író (Bp.), Caiero, Alberto költő (1889–1915), Csebó Horváth János kritikus (Nyíregyháza), Cselényi Béla költő (Bp.), Csendes Toll kultúrindiai (Gerecse), Eszenyi Fanni költő (Bp.), Fölköli Gábor kritikus (Bp.), G. István László költő (Bp.), Gál Ferenc költő (Szentendre), Gyürky Katalin kritikus (Debrecen), Jász Attila költő (Gerecse), Kakuk Tamás költő, író (Tatabánya), Kósa Eszter költő (Bp.), Kosztolánczy Tibor író, irodalomtörténész (Bp.), Kustos Júlia kritikus (Bp.), Márton László író (Bp.), Mizsur Dániel költő, kritikus (Bp.), Nagy Krisztián Tódor zenész (Bp.), Szilágyi Mihály műfordító (Bp.), Várkonyi Nándor író (1896–1975),

A SZERELMES PÁSZTOR

(I-VIII.)*

I.

AMIKOR MÉG NEM VOLTÁL ENYÉM

Amikor még nem voltál enyém,
Úgy szerettem a természetet,
Ahogy egy jámbor szerzetes Krisztust...
Most úgy szeretem a természetet,
Ahogy egy jámbor szerzetes Szűz Máriát,
Áhítatosan, a magam módján, mint régen,
Mégis másképp, élhetőbben és közvetlenebbül.
Máshogy tekintek a folyókra, mikor veled megyek
A mezőkön át partjukig;
Melletted ülve másképp figyelem a felhőket –
Te nem vontál el a természettől...
Te másképp láttatod velem a természetet...
Közel hoztad hozzám a természetet.
Mert vagy nekem, jobban, de ugyanannak látom.
Mert szeretsz, éppúgy szeretem, de jobban.
Mert engem választasz vállalni és szeretni téged,
Mindent jobban megfigyelek.
Nem szánom, aki korábban voltam,
Mert most is az vagyok.
Csak azt bánom, hogy nem előbb szerettem beléd.

(1914. július 6.)

MAGASAN JÁR A TAVASZI HOLD AZ ÉGEN

Magasan jár a tavaszi hold az égen,
Rád gondolok, és teljesnek érzem magam.

Könnyű szellő fut felém a sötétlő mezőkről,
Rád gondolok, a neved suttogom; és feledem magam: boldog vagyok.

Holnap eljössz, és virágot szedni együtt megyünk a mezőre,
És én veled járom a mezőt, hogy lássalak virágot szedni.
Már látlak is, ahogy holnap virágot szedsz velem a mezőn,
Mert az, hogy holnap eljössz, és velem járod a mezőt virágot szedni,
Öröm és bizonyosság lesz nekem.

(1914. július 6.)

MOST, HOGY SZERELMES VAGYOK

Most, hogy szerelmes vagyok,
Érdekelnek az illatok.
Azelőtt sosem érdekelt, hogy a virágok illatoznak.
Most úgy szagolom őket, mintha újdonságot látnék.
Annyit tudtam az illatukról, hogy van nekik.
Némely dolgokat közvetve tudunk.
De most szippantással juttatok tudást a fejembe.
Ma élvezem az ízt, melyet illatuk hagy a torkomon.
Ma ébredéskor néha előbb szimatolok, mint kinyitom a szemem.

(1930. július 23.)

KESERÉDES MOST MINDEN ÉBREDÉSEM

Keserédes most minden ébredésem.
Régebben érzések nélkül ébredtem; föleszméltem.
Keserédes, mert elhagyom álmomat,
De abban lehetek a valóságban, amit álmodom.
Nem tudok mit kezdeni az érzéseimmel.
Nem tudok mit kezdeni önmagammal.
Bár mondana valamit kedvesem, hogy újra felébredjek!

Aki szeret, nem önmaga,
Nem azonos senkivel.

(1930. július 23.)

A SZERELEM KÖTELÉK

A szerelem kötelék.

Már nem tudom az utakat egyedül járni,
Mert már nem tudok egymagamban járni.
Kedvesem képzete arra indít, hogy gyorsabban lépjek
És kevesebbet lássak, ugyanakkor élvezzem, hogy jól látok mindent.
Még a hiánya is társként van velem.
Azt se tudom, hogy kívánjam, annyira tetszik.
Ha nincs velem, magam elé képelem, és erős vagyok, mint az ősfák.
De láttára megrezdülök, és nem tudom, mivé lesz, mit hiányában érzek.
Mindenestül áthat valami tűnékeny erő.
A mindenség napraforgóként fordul felém az Ő arcával a közepén.

(1930. július 10.)

ÁLMATLAN TELT EGÉSZ ÉJSZAKÁM

Álmatlan telt egész éjszakám, az ő alakja lebegett előttem,
És mindig másképpen, mint ahogy a valóságban láttam.
Ha elgondolom, hogy milyen, amikor hozzám beszél,
Mindegyik gondolatomban másféleképpen hasonlít önmagára.
Szeretni, az rágondolni.
És majdnem elfelejtettem érezni, mert csak gondoltam rá.
Könnyen a gondolataimba csábulok.
Ha találkozni szeretnék vele,
Szinte inkább nem is találkoznék,
Hogy aztán ne kelljen elszakadnom tőle.
Nem tudom, és nem is akarom tudni, mit akarok.
Csak gondolni akarok rá.
Nem kérek semmit senkitől, tőle sem, csak hogy gondolhassak.

(1930. július 10.)

TALÁN, AKI ÉLESEN LÁT, KEVÉSBÉ ÉREZ

Talán, aki élesen lát, kevésbé érez,
És zavarja, hogy nem tudja, hogyan viselkedjen.
Mindenre kell lenni valami módszernek,
És mindennek megvan a módja, a szerelemnek is.
Aki képes fűszálanként látni a mezőt,
Nem kell elvakulnia, hogy érezzen.
Szerettem, és nem voltam szeretve, csak ezt láttam végül,
Mert nem úgy szeretnek, ahogy születted, hanem ahogy megtörténik.
Ő marad szép hajú és ajkú, mint eddig.
Én is maradok a mezőn egyedül, mint eddig.
Mintha lehajlott volna fejem,
Azt hiszem, hát magasra emelem,
És az aranyló nap elapasztja makacs sírhatnékomat.
Mily hatalmas a mező és idebenn a szerelem...!
Nézek és felejték, ahogy felszárad a víz, és a fák lecsupaszodnak.

Nem tudom, hogyan szóljak, mert érzek.
Úgy hallgatom a hangom, mintha másé volna.
És róla olyan hangon szólok, mintha ő beszélne.
A haja szőke, mint a napfényben sárgálló búza.
És mikor ajka szóra nyílik, amit mond, nem szavak csupán.
Mosolyog, és ragyognak fogai, mint folyóban a kövek.

(1929. november 18.)

A SZERELMES PÁSZTOR ELHAGYTA BOTJÁT

A szerelmes pásztor elhagyta botját,
És a nyáj szétszéledt a lejtőn.
Úgy elmélázott, hogy meg se fújta furulyáját, melyen játszani szokott.
Senki nem jött vagy ment arra. Sohasem találta meg a pásztorbotot.
Átkot szórva rá, mások terelték össze a juhait.
Amúgy se szerették őt.

Amikor elhagyta a lejtőt és a hamis valóságot, mindent meglátott;
A mindig ugyanúgy zöldellő tágas völgyeket,
A minden érzelemnél valóságosabb távoli bérceket,
Az egész létező világot, az ég, a levegő és a mezők jelenvalóságával.
(És amire régóta vágyott, újra könnyen tágult a tüdeje.)
És ha fájón is, újra a szabadság levegőjétől feszült a keble.

(1930. július 10.)

(Fordította: Szilágyi Mihály)

*A portugál FERNANDO PESSOA (1888–1935) a világlíra egyik legjelentősebb és legsokrétűbb költői életművét alkotta meg – több személyiségváltozatban. Heteronimjei közül három, Alberto Caeiro, Álvaro de Campos és Ricardo Reis annyira meghatározó és „valóságos”, hogy Pessoa az életútjukat és a horoszkópjukat is megrajzolta.

Az 1889-ben Lisszabonban született Caeiro – akit a többiek mesterüknek tekintettek – rövid élete nagyobb részét egy felső Tejo-vidéki birtokon töltötte, ott is halt meg 1915-ben tüdőbajban. A természet egyszerű gyermekének, pásztorfélének tartotta magát, akinek a táj, az évszakok változásainak szemlélésével telik ideje.

A *Szerelmes pásztor* című versciklusának eddigi magyar fordítása nem volt teljes. Hiányzott belőle a sorozat III. és VII. költeménye, valamint – az immár hozzáférhető kéziratok tanúsága szerint – az I. és a IV. befejező mondata.

A versek nem időbeli sorrendjével (Pessoa csak az első kettőt számozta meg) is a nemzetközileg egységes filológiai gyakorlatot követtem. A stíláriis egység érdekében az egész ciklust lefordítottam.

(Szilágyi Mihály)

A kőkör i. e. 1900 és 1600 közt épült G. S. Hawkins szerint. Egyiptom, Assur-Bábel, Kréta nagyműveltsége ekkor éli virágkorát.

Várkonyi Nándor 11

A Brit-szigeteken is egy őskultúra teljesült be a századokban, egészen más arculatú, de szellemileg rokon velük. Története íratlan, s a nagy mű, a kőkör utolsó teljesítmé-

STONEHENGE

(2. rész)

nye. Utána hanyatlás következik, és a nép átadja helyét a keltáknak.

Az építés három szakaszban pergett le, az utolsó ismét három fázisra tagolják; szokásos jelzésük Stonehenge I–II–IIIa–IIIb–IIIc.

Stonehenge I a Windmill Hill kultúra népének műve. Munkáját 1900 körül kezdte: nagy, kör alakú árkot ásott, s a kiemelt földből az árok két partján töltést rakott. Északkeleten megszakította az ásást, a töltéseket nyitva hagyta bejáratul, és a bejáratához vezető úton, a belső töltéstől körülbelül 29 méter távolságban négy kicsi gödröt vájt. A gödrökben valószínűleg facölöpök álltak; mi volt a rendeltetésük, nem tudni – csakúgy, mint a kissé beljebb az út közepén ásott két nagyobb gödrét sem. Még beljebb a töltés két vége közti vonalon két nagyobb gödröt mélyítettek. Ezekbe, úgy látszik, egy-egy nyers-köszálat állítottak. A belső töltéstől kifelé 30 méter távolságban egy harmadikat állítottak fel, a nevezetes Sarokkővet. Később keskeny árkot húztak köréje, és ledöngölt mészkőmunkával töltötték meg. Ezenkívül a belső töltés mentén belül megásták a fölfedezőjükről elnevezett 56 Aubrey-gödröt. Nem bizonyos, hogy ebben a sorrendben végezték a munkákat, de ennek a végeredmény szempontjából nincs jelentősége.

A külső töltés ma már jóformán eltűnt, lekopott; 116 méter átmérőjű, majdnem szabályos kör, szélessége 2,5 méter, egykori magassága 0,6–0,9 méter. Az árok keleti része ma sokkal mélyebb, mint eredetileg volt, mert az 1920-as években kiásták, s a földet csak részben hányták vissza. Tulajdonképpen nem is árok volt, hanem különálló, 1,2–2,1 méter mély gödrök gyűréje, szabálytalan közőkkel. Ezekből követ termeltek, aztán szemét-, hulladék-gyűjtőnek használták, kötörmelék, föld került beléjük, lassanként feltöltődtek. Az ásatáskor sok szerszámot, törött cserepet, római pénzt, sőt mai üveg dugaszt találtak bennük.

Stonehenge I legnagyobb arányú alkotása a belső töltés volt, 102 méter átmérőjű, 6 méter széles és 2 méter magas, mészkőből rakott sánc. Messzire ellátászó fehér bástya, mely bizonyára hatásosan védte a szent területet minden ellenséges behatolással szemben.

Az északkeletre néző bejárat mintegy 12 méter széles volt, és úgy tájolták, hogy aki a kör közepére állt, és a bejárat irányába nézett, a nyári napforduló reggelén pontosan a Sarokkő csúcsa alatt, balfelől látta fölkelni a Napot. Azért baloldalt, mert a napforduló beálltát az a perc jelezte, 12 midőn a naptányér alsó karimája a kő csúcsa fölé ért. A Sarokkő az egyetlen nyers nagykő, melyet az első építők állítottak; ma is viták tárgya. Körülbelül 6 méter magas, 2,5 méter széles és 2,14 méter vastag; alsó része mélyen a földbe süllyed; súlyát 35 tonnára becsülik. Az a fajta szürke homokkő, melyet sarsennek neveznek; a név a szaracén szóból származik, a keresztes háborúk idején „távoli”, „idegen” jelentése volt. A felszínen található nagy tömbök alakjában, Marlborough dombság környékén, Stonehenge-től 40 kilométer távolban észak felé. A Sarokkövet minden bizonnyal függőlegesen állították fel, de ma mintegy 30°-os szögben a kör felé hajlik. Eltérően Stonehenge többi sarsen megalitjától, melyeket a kutatás mai állása szerint később állítottak fel, természetes állapotában van, faragásnak, csiszolásnak semmi nyoma rajta. A Sarokkő név eredete homályos, a róla költött együgyű mese szerint az ördög összeveszett egy szerzetes fráterrel, felkapta a követ, és a barát sarkához vágta. Fölteszik, hogy a nevet John Aubrey említette először (1663-ban), lehet, hogy hallomás nyomán jegyezte föl. Aubrey a druidák lelkes híve volt, azt hitte, ők építették a nagy kőkört, melyről több munkát írt; ő fedezte föl a belső töltés tövében sorakozó 56 gödröt; ezeket róla nevezték el. A gödrök 88 méter átmérőjű kört alkotnak, egymástól való távolságuk 0,76–1,8 közt váltakozik, mélységük 0,6–1,2 m. 1950-ben az egyik gödörből kiemelt anyagtöredéken rádiószénmérést végeztek, az eredmény 1848 +/- 275 évet mutatott ki. A gödrök sok gondot okoztak a kutatóknak: milyen célt szolgáltak, miért éppen 56 a számuk, s miért töltötték meg újra őket, vagy tán ellenkezőleg, miért hagyták üresen? (Szerintünk Hawkins magyarázata a leghelytállóbb, a záró fejezetben ismertetjük.)

Talányos a négy kisméretű oszlop rendeltetése is. A II. és IV. számú eltűnt, helyüket csak a gödrök jelzik, melyekben egykor álltak. A megmaradt kettő faragatlan sarsen kő; az I. ledől, hossza 2,75 méter, a III. áll, 1,2 m magas. Ha a négy oszlop talppontjait összekötjük, téglalapot kapunk, amelynek hosszabb oldalai – mint a helyszínrajzon látható – a nyári napforduló vonalára merőleges helyzetben fekszenek, más szóval derékszögben a kör középpontját és a Sarokkövet összekötő vonalra, vagyis az építmény fő-tengelyére.

A IV. követ körülbelül 20 méter átmérőjű árok vette körül, a II.-at 15 méter átmérőjű. Az oszlopok alacsony halmokon álltak, melyek már alig vehetők ki.

Hawkins ezeket az oszlopokat állásköveknek (stationstones) nevezi, s úgy látszik, helyzetet, pozíciót ért rajta. Szerinte a legfontosabb mozzanat,

hogy a téglalap négy sarkát tűzték ki velük. A sarkokat összekötő négy vonalnak és a két átmérőnek csillagászati jelentése volt. Az átlók Stonehenge I középpontjának követlen közelében metszik egymást; a rövidebb oldalak vonalai párhuzamosak a középpont-Sarokkő tengelyvonalával, a hosszabbak merőlegesek reá. Mindez együtt: unikum, történelmi, mértani, csillagászati és rituális tekintetben egyaránt. Noha technikailag egyszerű mű, elrendezése hosszas megfigyelésen és pontos számításokon alapult.

I. e. 1750 táján érkezett a haragedény kultúra népe, és felépítette Stonehenge II-t, feltehetően 100 év alatt. Ők állították fel a megalitok első együttesét. Összesen 82, a színéről kékkőnek nevezett nagykövet hoztak a Wales délnyugati sarkán fekvő Prescelly-hegységből, 380 kilométer szárazföldi és tengeri úton (talán az Avon folyón is). Az átlag 5 tonnás köveket két kis körben helyezték el, a középponttól körülbelül 10 sugár távolságban, egymástól 2-2 méteres közökben. (Ezt a két kört hamarosan széthordták, ezért nem közlünk róla vázlatot.) A két körnek bejárata volt északkeleten, ott hézagot hagytak a kövek közt, viszont a bejárat két oldalán, a körön belül 3-3 követ állítottak fel párhuzamosan, és az első két pótkő mellett jobb és bal felől egy-egy gödröt ástak. Ezenkívül kötörmelékkal 2,6 méterre szélesítették az árkon át bevezető töltést, a bejárathoz vivő utat 12,2 méter szélessé tették, és árkot húztak két szegélyén. A két kör köveit úgy helyezték el, hogy kettő-kettő a középponttól húzott sugarak vonalán állt egymás mögött.

Ez a kettős kör szintén páratlan Anglia száznál több körgyűrűje közt. Mi volt a célja? A kövek közei talán kilátó-vonalak irányát jelölték, melyek a középpontból küllőszerűen ágaztak szét a látóhatár fölé? Vagy csupán korlátot alkottak a szentély körül? És miért hagyták abba építését? Hiszen a körök délnyugati részén egy szektor befejezetlen maradt, ott nem állítottak fel köveket.

A kérdések sora azonban nem zárul le ezzel. 1958-ban nagy kerek, betömődött gödröt találtak azon a ponton, ahol a bejáratról a kör közepén áthaladó főtengely a délnyugati körvonalat metszi. Az ott levő négy kékkő közé ásták, és talán egy igen nagy, széles és lapos, sima tetejű kő állt benne, asztalhoz vagy oltárhoz hasonló. Valóban állt benne? Esetleg éppen az, amely most beljebb, két ledölt kötömbtől jórészt elfödve hever, és formája alapján Oltárkőnek (altarstone) nevezik? Ám akár üres volt, akár követ tartott, a küllő-vagy irányvonalak számát eggyel szaporítja.

Stonehenge III építésének kezdete pontosan időzíthető: egy őzágancs-darab rádiószénmérése i. e. 1700 évet mutatott ki +/- 50 év ingadozással. Történetét három szakaszra osztják, IIIa, IIIb és IIIc jelzéssel különböztették meg. Mindhárom szakasz munkáját a Wessex nép végezte, és kb. 100 év alatt fejezte be.

Nagy dologba fogott. Először eltakarította a befejezetlen kékkőköröket, s helyükbe 81 vagy több nagy sarsen tömböt hozott, ugyancsak Marlborough dombságból, ahonnan az első építők a Sarokkövet. De más helyzetben helyezte el: a középpont köré öt ajtókeret formájú hármaskövet (trilitet) állított fel patkó alakban. Ezután a patkót 30 hármaskővel vette körül, s ezek közeit a tetejükön fedőkövekkel hidalta át, megszakíthatatlan koszorúba. A koszorú ma már, sajnos, nagyon hiányos.

A patkó és a nagy kör roppant kőszörnyetegei dermedt, néma, szinte fenyegető nyugalmukkal keltik azt a monumentális hatást, mely – mostani romos állapotukban is – a látogatót elsősorban és maradandóan megragadja.

A patkó hármasköveinek magassága különböző, 6–7,3 méter közt váltakozik, a földre mélyesztett részeket is számítva. Ti. a függőleges kövek tetejét egy szintre kellett hozni, de minthogy a kőfejtőből nem tudtak csupa azonos méretű sziklaszálat kihalítani, a különbséget a talpgödrök mélyítésével egyenlítették ki. Ugyanígy jártak el a nagy kör állóköveinél, hogy a fedőkövek koszorúja vízszintesen fusson körül. A patkó hármaskövei a középén álló felé arányosan magasodnak; a hátsó trilit Stonehenge legnagyobb kőkompozituma; nagyobbik függőleges köve ledőlt, hossza kis híján 10 méter, ez a legnagyobb kézzel megmunkált megalit Britanniában. A patkó állóköveinek átlagos súlya 40–50 tonna.

A nagy kör fedőköveit szakszóval „eresztékcsapkötés” által rögzítették, azaz a fedőkövekbe két-két ersztéket véstek, az állókövek tetejére beléjük illő csapat faragtak.

A patkó állóköveit oly szorosan helyezték egymás mellé, hogy a rés köztük 30 centiméternél szűkebb. Azonkívül úgy formálták, hogy belső szélük az egyenes vonal látszatát keltse, azaz szegélyük felső része egy kissé befelé hajlik, némelyiknél enyhén domború. Ezt a domborítást a görög építészek „entaszé”-nek vagy „entaszisz”-nek, azaz „kifeszítés”-nek, „széthajlítás”-nak nevezték. Ugyanis oszlopaik alsó harmadát domborították, s ezzel keltették az egyenes vonal illúzióját, vagyis ugyanazt a hatást, amit a Wessex nép mérnökei az állókövek felső részének domborításával vagy hajlításával. Csakhogy megelőzték a görögöket: az összes hármaskövet i. e. 1600–1500 között állították fel, a görög (akháj) történelem pedig ekkor kezdődik, s a híres mükénéi Oroszlán-kapu és a nagy kupolasír i. e. 1400 táján épült.

A 30 sarsentrilit alacsonyabb kövekből áll, mint a patkó hármaskövei; a nagyrészt hiányzó fedőköveket nem számítva, átlagos magasságuk 5,5 méter, szélességük 2 méter, vastagságuk 1 méter, súlyuk 7 tonna.

A nagy sarsen kört igen gondosan állították föl, a 30 állókő helyét oly pontosan tűzték ki, hogy közeik különbsége átlag 10 centiméternél kevesebb. Átmérője 30; északkeleten, mint várni lehetett, pontosan a nyárközépi napkelte vonalán bejárat van a körbe: az ott álló két kő között 30 centiméterrel

szélesebbre mérték, mint a többiét. A sarsen kör középpontja nem esik egybe a Stonehenge I körének közepével: egy méterrel odább van észak felé. Ugyanis a régi középpontból tekintve, a nyári napforduló reggelén a Nap nem a Sarokkő fölött kelt volna föl, míg az áthelyezett pontról a szélesbített bejáraton át nézve, a Sarokkő csúcsa fölé emelkedik.

15

Talán a Wessex nép állította fel az ún. Vágókövet (slaughters-tone) a bejáratától keletre, a belső töltés végénél. Hossza 6,4 méter, és az Oltárkőhöz hasonlóan oly mélyen süppedt a földbe, hogy csak a felső lapja domborodik kissé a talaj szintje fölé. Minthogy helyzete a főtengellyel nem párhuzamos, se reá nem merőleges, valószínű, hogy nem eredeti helyén hever. Sőt az sem tudható, állt-e, ledőlt-e, vagy szántszándékkal döntötték ásott gödörbe.

Különleges, alkalmi célt szolgálhatott, mert anyaga elüt Stonehenge többi követől: igen finom szemcséjű, halványzöld homokkő, míg a sarseneké sűrű, szürkés homokkő, a kékkövek pedig riolit, dolerit s vulkáni hamukövet. Neve, csakúgy mint a Sarokkő és az Oltárkőé, képzelet szüleménye: századok során az a rege terjedt el, hogy rajta vágták le az áldozati állatokat, netán embereket. Ámde véres áldozatnak ebben a korban semmi nyoma.

Hogy Stonehenge IIIa valóban a Wessex nép műve, és a jelzett időben épült, azt érdekesítő módon igazolta Atkinson fölfedezése. Az angol megalitok e kiváló kutatója 1953-ban az egyik sarsen követ harmincnál több vésetet talált, melyek baltafejeket ábrázoltak, kettő pedig olyan típusú tört, aminők Mükénében voltak használatosak i. e. 1600-1500 táján. A véseteket állókőre rótták, kézügybe eső magasságban, és ez – egyéb biztos jelekkel együtt – még jobban leszűkíti a építés idejét i. e. 1650 köré. (Atkinson lelete ellentmond a régészet azon megállapításának, mely szerint az észak-nyugat-európai megalitműveltségnek nem volt kapcsolata a Mediterráneummal, s az ellentmondást megerősíti a tény, hogy Mükénében vele egykorú északi típusú kardon találtak.)

A patkó és a nagy kör elkészülte után kezdődött Stonehenge IIIb építése. Az előző szakaszban félretett kékkövek közül mintegy húszat elővettek, és a patkón belül, oválisan sorban felállították. Egy idő múlva ismét elhordták, majd végül, a nagy kékkőkör megalkotásakor visszatették őket régi helyükre. Lehetséges, hogy az első alkalommal nem kékkövek álltak az ovális sor gödreiben.

Azonban még a nagy kékkőkör építése előtt ásták az „A” és „B” jelzésű gödrök köreit. 30 „A” gödröt kb. 10,5 méter és 29 „B” gödröt 1,5–3 méter távolságban a sarsen körtől. Egyik sem szabályos, és a gödrök közei sem egyforma nagyságúak. A kiásott fenéken nem találták egykori oszlopok talpnyomait;

aljukat mészkő törmelék vékony rétege födi, ebben rendszerint egy-egy kékkőtöredék (riolit) hever. A gödröket túlnyomórészt finom iszapanyag tölti meg, amelybe sarsen és kékkő kavicsok, a vaskorból (i. e. V–I. század) származó cserépdarabok keveredtek, és még későbbi, sőt modern leletek, 16 például ón és üveg.

Az „A” és „B” gödrök ismét egész sor kérdést vetnek föl. Miért $30+29=59$ a számuk? Miért szabálytalan az elhelyezésük? Miért tettek a lyukak fenekére kékkő darabkákat? Betemették-e őket, vagy idővel töltődtek fel? Ezekre a kérdésekre is Hawkins válaszait fogadjuk el, és közöljük majd többi magyarázatával együtt.

Az utolsó szakasz, Stonehenge IIIc építése valószínűleg i. e. 1600 előtt indult meg. A kékköveket visszahelyezték a patkón belül sorakozó 29 lyukba; maradványaik ma is ott állnak. Ezenkívül felállították a nagy kékkőkört a patkó és a sarsen kör közé. A kövek száma Hawkins szerint 59 volt (ez egyezik az „A” és „B” gödrök számával), Atkinson körülbelül 60-ra becsüli. Nagy részük ugyanis eltűnt, csupán hat áll egyenesen, öt megdőlt, nyolc ledőlt vagy széttört, és tíz csonka. Megjegyzendő még, hogy a kékkövekre sohasem raktak fedőköveket, mindig monolitok voltak. Evvel a két kékkőfigurációval (a patkón és a sarsen körön belül) befejeződött Stonehenge építése.

Minő művek alkották tehát az egész hatalmas komplexust? Kívülről indulva: 1. a bevezető út, 2. a körülárok Sarokk az út közepén, 3. a legkülső nagy gyűrűárok, két partján töltéssel, 4. az Aubrey-gödrök a belső töltés mentén, 5. a négy álláskő, közülük kettő vagy talán három halom tetején, 6. az „A” és 7. a „B” gödrök köre, 8. a sarsen kör, 9. a kékkőkör, 10. a sarsen patkó és 11. a kékkő patkó.

Mind a kutatókat, mind a nagyközönséget élénken foglalkoztatja a kőkolosszusok kitermelésének, szállításának és felállításának kérdése. Mint tudták ama régi korok emberei ezeket a nagyarányú munkákat elvégezni, az erőfeszítés látható nyomai nélkül? Bármit is sikerült eddig kideríteni, a végső cél alighanem elérhetetlen: sem tudjuk hiánytalanul rekonstruálni az építők műszaki ismereteit. Ne felejtjük el, hogy a kőkorok embere évezredek óta kőben gondolkozott, és azt sem, hogy homo sapiens volt. Korlátoltság volna azt hinni, hogy értelme, felfogó, megfigyelő, számító, következtető képessége „primitív” volt, tompább a ma emberénél. És mindenesetre élénkebb, feszültebb erővel kellett használnia őket, mint nekünk, mert a kényszerítő szükség jobban szorongatta. Sokkal jobban, mert híjával volt az ő ideje óta eltelt ezerévek tapasztalatainak, felismeréseinek és eredményeinek, amiket mi örököltünk és szaporítottunk. Éppen e gyarapodó örökség birtokában már régóta nincs szükségünk az ő tudományára, és a gyarapodás gyorsuló üteme szerint egyre sebesebben felejtettük el ismereteit és módszereit. Például a kő kezelésnek technikáját. Ezért állunk értetlen bámulattal teljesítményei előtt.

Pedig, úgy tetszik, a nagy súlyú tömbök mozgatásához kellett viszonylag a legkevesebb tudás. A tömböket például a kijelölt vonalakon izzással vagy kivésett lyukakba vert cövek öntözésével repesztették le a kőfejtők falairól. A vontatáshoz elsősorban idő kellett, s több szorgalom és türelem, mint erő. Az energiaforrás, az emberi erő mindig kellő mennyiségben állt rendelkezésre, különben hozzá sem fogtak volna a munkához. A gyakorlati problémát az erő elosztása jelentette, s ezt nem volt nehéz megtanulni, amint az egyiptomi és babilonai szoborkolosszusok vontatását ábrázoló domborműveken láthatjuk. Görögök, sima vagy homokos terepen szántalpak, vízen tutajok könnyítették a szállítást. Thor Heyerdahl Húsvét szigetén 1956-ban végzett kísérleteiből tudjuk, hogy egy 120 mázsás szobrot 180 ember (férfi, nő, gyermek) sík mezőn nehézség nélkül tolvontatott. Sík földön a felállítás módja sem nehéz: megásott árkok fölé csúszatták a kőszálat vagy szobrot, bebillentették, s az árkot betömték. A magasba, talapzatra emelés bonyolultabb művelet volt, viszont sokféleképpen végezhető. Egyikre szintén Heyerdahlnál olvashatunk példát: egy ledőlt 250-300 mázsás szobrot 12 ember néhány gerenda, összehordott kövek és kötelek segítségével, a vezető irányítása mellett, 13 munkanap alatt 4 méter magasra emelt, és rácsúsztatott régi talapzatára. Azóta tucatnál több monstrumot állítottak fel hasonló ősi módon, néhány nap alatt.

Hogy a Wessex nép mérnökei és munkásai milyen technikát alkalmaztak, nem tudjuk, csak azt, hogy ember, kő, fa, rúd, azaz emelők voltak, amennyi kellett. És végképpen nem tudjuk, hogy Mexikó, Peru, Bolívia építőmesterei milyen technikával repesztettek, faragtak, vontattak, állítottak, emeltek (olykor hegyek tetejére), simítottak és illesztettek össze hajszálpontosan száz és ezer mázsás, sőt ezer tonnás kőszörnyeket. (Példa rá Sacsahuaman vára, Cuzco mellett.) Műszaki ismereteiket sem ők, sem más nem kőrákó mesterek nem öröközték meg, mert számukra a legfőbb tudományt nem ezek jelentették, hanem a cél, amelynek szolgálatába állították. A cél pedig a Nap, a Hold és az égitestek mozgásáról szerzett tudásuk megörökítése és gyümölcsöztetése volt az ember javára.

Az építmény

Mindnyájan tapasztalatból tudjuk, hogy a Nap nyáron korábban kel föl, és későbbben nyugszik le, mint télen, azaz a nappalok hosszabbak, mint az éjszakák. Tapasztalatunk az is, hogy a Nap nyaranta délben az égbolt „magasabb” pontjára hág fel, mint telente. Nem nehéz megérteni, hogyha a Nap

egész nyáron át látóhatárunknak ugyanazon a pontján kelne föl és nyugodna le, akkor nappalaink egész nyáron át egyforma hosszúak, éjszakáink egyforma rövidek lennének. De nem így van, a Nap látóhatárunknak sohasem ugyanazon a pontján kel és nyugszik, s az égboltnak sohasem ugyan-

18 azon a pontján delel. Ennél fogva nappalaink sohasem egyforma hosszúak, éjszakáink sohasem egyforma rövidek.

Így történik a földgolyó minden övezetében, az északi és a déli féltekén egyaránt, kivéve az egyenlítő vonalát. Ott a Nap íve egész éven át nagyjából ugyanolyan hosszú, ennél fogva a nappal és az éjszaka egyaránt közel 12-12 óráig tart. Minthogy Stonehenge az északi féltekén fekszik, kövessük a Nap mozgását délről észak, nyárközepétől télközép felé. A nyárközép az a napja az évnek, midőn a Nap legkorábban kel, legmagasabban delel, és legkésőbb nyugszik, azaz leghosszabb a nappal, és legrövidebb az éjszaka. Neve nyári napforduló. Ettől kezdve a Nap egyre később kel, alacsonyabban delel, és korábban nyugszik, vagyis a nappalok mind rövidebbek, az éjszakák hosszabbak, mígnem mindkettő egyenlő ideig tart. E nap neve őszi napéjgyenlőség. Tovább haladva, elérkezik az a nap, midőn a Nap legkésőbb kel, legalacsonyabban delel, legkorábban nyugszik, tehát legrövidebb a nappal, s leghosszabb az éjszaka. Neve téli napforduló. Ekkor megfordul a Nap mozgása: mind korábban kel, magasabban delel, később nyugszik, hosszabbodnak a nappalok, rövidülnek az éjszakák, megjön a tavaszi napéjgyenlőség s végül a nyári napforduló napja, amelytől kezdve a Nap „mozgását” követtük.

„Mozgását”: mert noha a Nap a Földhöz viszonyítva egy helyben áll, a Földről tekintve mozogni látszik. Ahhoz pedig, hogy a nappalok és az éjszakák rövidüljenek-hosszabbodjanak, naponta a látóhatár más-más pontján kell fölkelnie-lenyugodnia, az égbolt más-más pontján delelnie. Ebből következik, hogy az esztendő négy legfontosabb napját: a két napéjgyenlőséget (aequinoctium) és a két napforduló (solstitium) megjöttét csillagászati szabotossággal jelzi, és pedig azáltal, hogy e napokon a Nap a látóhatárnak egy-egy meghatározott pontján kel és nyugszik, és csak ezeken a napokon, soha máskor. Ebből következik még, hogy a Nap az esztendőnek csak két napján: a tavaszi és az őszi napéjgyenlőségkor kel és nyugszik szabályosan keleten és nyugaton. Így volt és van tehát Stonehenge vidékén is. Viszont a nyári napforduló idején a Nap felkelő pontja északkelet felé mozgott és mozog, a télién dél nyugat felé, amint az az iránytűről leolvasható.

A kő- és bronzkor emberének azonban nem volt iránytűje, ám annál több ideje, hogy beilleszkedjék földi és égi környezetébe, s a miénknél éberebb érzéssel figyelje az évszakok pergését, növények sarjadását, gyümölcsözését, állatok életmódját, a Nap, a Hold, a csillagok járását. Ha egyszer megfigyelte, hogy az esztendők melyik napján egyforma hosszú a nappal és az éjjel, vagy leghosszabb a nappal és legrövidebb az éjszaka, létérdek késztette, hogy e

napok keletpontját tartósan rögzítse. Hozzájuk igazodva ugyanis megtervezhette az egész esztendő mezőgazdasági munkáit, könnyebb lett meghatározni bármely jelentős nap jöttét, fontos égi vagy földi jelenségek időpontját, röviden szólva: öröknaptárat építenie.

Meg is építette a legtartósabb anyagból: kőből. Ha például a nyári napforduló keletpontját akarta tartósan megjelölni, nem kellett egyebet tennie, mint kilátó pontot választani, oda követ rakni, s egy másikat arra a vonalra, amely a kilátó pontot összekötötte a látóhatárnak avval a pontjával, ahol e nap reggelén a Nap felbukkanhat. A többi fontos nap, égi vagy földi jelentés időpontjának rögzítéséhez már csak idő, türelmes kintartás, sok munka, igen sok kő, tudomány és erős hit kellett. A kő-, bronzkor embere pedig mindevel bőven rendelkezett. Láttuk: a Windmill Hill, a harangedény és a Wessex kultúrák népeinek több száz évre futotta e javakból. De meg is érte!

Hogyan működött az öröknaptár? Ezt kellett a későbbi kutatóknak kideríteniük. Munkájuk kevés híján annyi ideje tart, mint Stonehenge építése, és korántsem lezárt, a romok még tartogatnak fölfedni valót, és rejthetnek meglepetést. Stonehenge csillagászati alapvetését, mai tudomásunk szerint, elsőnek William Stukeley sejtette meg 1740-ben: „Az egész mű fő vonala északkeletre mutat – írta –, arrafelé, ahol a Nap fölkel, midőn a napok a leghosszabbak.” Ugyancsak 1740-ben írta John Wood: Stonehenge „a druidák Holdnak szentelt temploma volt”. John Smith 1771-ben fölismerte a nyári napforduló napkelte-pontjának irányvonalát, 1792-ben Warltire kijelentette, hogy Stonehenge „óriási teodolit (szögmérő műszer) volt az égitestek mozgásának megfigyelésére”. 1793-ban J. Maureice úgy vélekedett, hogy Naptemplom volt. Henry Wansey 1796-ban közölte alábbi észrevételét: „Stonehenge három mérföldes körzetben a lehető legjobb helyen áll az égitestek megfigyelésére.” Wansey persze nem tudhatta, amit a kőkör építői tudtak – mint ezt a mai asztronómusok megállapították –, hogy ti. Stonehenge földrajzi elhelyezése, a hely kiválasztása valóban érdekes csillagászati-geometriai sajátosságok ismeretét tükrözi. Stonehenge ugyanis az északi szélesség 51,17°-án áll, erről a földrajzi pontról a nyári napforduló idején kelő Nap és a telehold kelésének szélső helyzete éppen derékszöveget alkot. 1829-ben Godfrey Higgins azt állította, hogy „a kövek elrendezése az ókor csillagászati ciklusait ábrázolja”. (Vö. Diodórosz értesülésével) 1840-ben Edward Duke észrevette, hogy az I-II. és III-IV. állásköri helyzete párhuzamos a kőkör főtengelyével, és így a nyárközépi napnyugta vonalán sorakoznak. Gidley (1873) és Flinders Petrie (1880) már részletekkel foglalkozik.

1901-ben Norman Lockyer *Stonehenge és más angliai kőemlékek* című munkája korszakot jelent a megalitkutatás történetében, mert csillagászati

szemszögből mérte föl a brit szigetek száznál több kőkörét. Lockyer úgy találta, hogy a Sarokkő segítségével kijelölhető irány csaknem fél fokkal (27 perccel) eltér a nyári napforduló idején manapság kelő Nap irányától. Ennek okául a földpálya síkjának kis mértékű és igen lassú változását feltételezve, Stonehenge építési korául i. e. 1850-et kapott. Abban az időben, századunk elején a régészek nem adtak hitelt Lockyer feltevésének, mert az építményt jóval későbbi alkotásnak tekintették. Utána érdemleges haladás nem történt egészen az 1950-es évekig. Ekkor rohamra indult a tudósok új raja, hogy korszerű módszerekkel és műszerekkel megfejtse Stonehenge makacs „rejtélyét”.

Az '50-es évek elején Stuart Piggot ásatott Stonehenge-ben és környékén, s arra következtetett, hogy a Wessex műveltség sokban rokon a Bretagne-ival, onnan származott át a szigetre. (Ezt más régészek tagadják.) R. J. C. Atkinson 1953-ban kezdte nagy jelentőségű kutatásait; ő fedezte föl a két kékkőkört és az egyik külső sarsen kövön a harminc balta és a mükénéi tör véseteit. Munkálatainak eredményeiről és a vizsgálódás akkori állásáról 1960-ban adott számot *Stonehenge* című összefoglaló művében.

1961-ben Gerald S. Hawkins kereste fel Stonehenge-et, az első csillagász Lockyer óta. Azt akarta ellenőrizni, vajon a nagy mű csakugyan a nyári napforduló keletpontját rögzíti-e, vagyis a középpontot a Sarokkővel összekötő vonal valóban az egész körépítmény főtengelye-e? Hogy a látogatók hadát elkerülje, a napforduló előtt kilenc nappal, június 12-én hajnalban ment a romokhoz. Kamerákat, iránytűt, látcsövet, csillagászati táblázatokat vitt magával. „Felállítottam nyolcmilliméteres, távlelcsés filmfelvevőgépeket – írja –, és úgy igazítottam a tengelyvonalra, hogy látómezeje a sarsentriliten át a távoli Sarokkőre essék... Vörös köd gomolygott a völgyben, s aggódtunk, nehogy felkússzon Larkhillre, és elhomályosítsa a Napot. Akkor hirtelen, az északkeleten derengő sávban láttuk a Nap első vörös sugarát felkelni, ott pontosan a Sarokkő fölött! Hatalmas élmény volt, csak a filmfelvevő berregése emlékeztetett, hogy nem a kőkorbán vagyunk. Borzongó ámulat és a csoda érzése fogott el.”

Tudni kell, hogy i. e. 1900 táján, amikor Stonehenge I középpontját kijelölték és a Sarokkővet felállították, a napforduló megjöttét az a perc jelentette, midőn a napkorong alsó karimája a Sarokkő csúcsát még érintette. Hawkinsék viszont a kelő Nap felső peremének, első sugarának felvillanását látták a kő csúcsa fölött – kilenc nappal a napforduló előtt. Ha június 21-én figyelték volna meg a Nap keltét, a korong alsó széle egy korongnyi távolságban jobbfelé került volna a kő csúcsának magasságába. Ugyanis az eltelt 3800-4000 év alatt a keletpont éppen egy korongnyi (napátmérőnyi) távolságra tolódott kelet felé. Vagyis ezt az eltérést beszámítva, Stonehenge kőnaptára ma, az atomkorbán éppúgy használható, mint a kőkorbán volt, amikor felállították.

A sikeres kísérlet után Hawkins bejárta az egész terepet, csillagász-
szemügre vett minden követ, gödröt, halmot, kört, szava szerint az összes
„pozíciót”. Úgy látta, elrendezésük, egymáshoz való viszonyuk nem lehet vé-
letlen műve, hanem „mesteri” tervre vall, melyet ki kellett puhatolni.
Viszont a „pozíció” irányvonalai a horizontnak olyan pontjai felé mu- 21
tatnak, ahol a földön semmi sem látható. Ebből következik, hogy a
terv csillagászati alapvetésű, vagyis a vonalakat meg kell hosszabbítani az
égboltig: mely égitestekre mutatnak? Eme földet-egyet összekapcsoló terv ki-
nyomozása azonban meghaladja egy ember erejét és ráfordítható idejét.
Ugyanis Stonehenge köreiből 165 pozíció, azaz száma veendő pont ta-
lálható, és köztük 17 060 összekötő vonal húzható meg. A fölösleget
ki kell rostálni, de a maradék is sok. Gépre volt szükség.

Mégpedig kettőre: önműködő helyszínelő gépre és computerre.
Hawkins négytagú kezelő személyzettel fogott munkába. Megrajzolták
a 165 pozíció térképét, és beletették a helyszínelő gépbe. A kezelő
megnyomta a gombot: a gép kártyákra lyuggatta koordinátáikat (va-
gyis a földrajzi szélességhez és hosszúsághoz való viszonyukat).
Ezután a computerbe táplálták a helyszínelő „információit”, a vonalak
tájékozását az iránytű szerint és a földrajzi fokskálát. Hawkins az érték-
telen, számba nem jöhető irányvonalakat elhagyva, 120 pozíciót (pon-
tot) választott ki, amelyek 7140 irányvonalat határoztak meg.
Kívánsága szerint az operátor három feladat elvégzésével „bízta meg”
a computert:

1. Hosszabbítsa meg a térképezett 120 pont 7140 vonalának irányait a látóhatár felé
2. Határozza meg azt a szöveget, melyet e vonalak síkja az égbolt hosz-
szúsági körével, a meridiánnal bezárt (vagyis az azimutjukat)
3. Határozza meg azt a szöveget, amelyet e vonalak láthatárt metsző pontja az
égbolt szélességi körével bezárt (vagyis a deklinációjukat), és hasonlítsa
össze ezeket az adatokat a fényesebb égitestek adataival. Minden vonalat
kétszeresen (oda-vissza) vettek fel, s így a computernek 14280 „Stonehenge
alignment”-et kellett égi deklinációvá átfordítania. A munkát percnél keve-
sebb idő alatt végezte el. Megtudták tehát, hogy a 120 fontos pozíció által
meghatározott irányvonalak deklinációja mennyi – de vajon mely fényesebb
égitestekhez állnak közel? Valószínűtlennek látszik, hogy i. e. 1500 körül fé-
nyesebb csillagok – például a Szíriusz, Vega, Capella stb. – felé irányították
a vonalakat. Annál inkább, mert helyzetük (deklinációjuk) azóta eltérült a
földtengely mozgása és saját mozgásuk folytán. Ezért a kő- és bronzkor leg-
főbb égitesteivel, a Nappal és a Holddal tettek próbát.

Az eredmény meglepő volt: a gép ismételten kiadta a Nap szélső pozícióját, sőt – amit Hawking nem várt – a Holdét is. Mármost előre megrajzolt ég-térképük szerint, amelyen csak hozzávetőleg jelölték meg a Nap és a Hold 4000 év előtti pozícióját. Most hát megadták a gépnek a Nap és a Hold mai szélső deklinációit és mozgásuk ütemét (rate of change), és utasították, számítsa ki i. e. 1500 évi deklinációikat, egyúttal keltük és nyugtuk akkori irányát. A computer számításai kis híján egybeestek avval, amit Stonehenge irányvonalai nem 1500, hanem már i. e. 1900 táján meghatároztak.

Pedig talán ez volt a legszerényebb eredmény, amit a kőkörök építői elértek. Ha olvassuk Stonehenge megfejtésének történetét, s nézzük a sok magyarázó diagramot, elképedünk, mily bonyolult feladatokat tűztek ki maguk elé és oldottak meg ama régi kor tudósai és technikusai. Leírtuk már: a triliték nyílásai oly keskenyek, hogy alig lehet fejünket közéjük dugni. Az építők tehát centiméterekkel (és soktonnás kövekkel) dolgoztak: centiméternyi pontossággal tűzték ki azokat az irányvonalakat, melyek az esztendő fontos napjain a Nap és a Hold keltét-nyugtát jelezték percnyi pontossággal, vagy pedig szélső pozíciókra mutattak. (Például delelő pontjaik különböző magasságára a téli és a nyári évszakokban.) Hawkins nyomán elemzünk egy esetet: kijelöltek és felállítottak egy trilit-kört, ezen belül patkó alakban öt trilitet; mind a külső kör, mind a patkó trilitjeit egymástól szabályos távolságban, egyúttal úgy, hogy a patkó trilitjeinek keskeny nyílásai egy vonalba kerüljenek a külső kör hét trilitjének keskeny nyílásaival. Az így megszabott irányvonal a Nap és a Hold tizenkét látóhatár-pozíciója közül hétre rámutatott, ugyanakkor az egész építmény tengelye, a külső kör egy trilitjén át egy nyolcadik égi pozíciót jelölt meg. Ez csak egy kiragadott példa; nem tudjuk, összevéve hány ilyen elrendezést „hangoltak egybe” 30 tonnás kolosszusokból – ismételjük – úgyszólván centiméternyi pontossággal. Joggal mondja Hawkins: „Stonehenge végső alakja csodamű volt”. Egyelőre szögezzük le: Stonehenge I a Nap és a Hold 12 főpozíciója közül 10-re mutatott 16 ponton, Stonehenge III 8-ra 8 ponton.

De rámutatott egyébre is. Emlékszünk Diodórosz tudósítására: a Brit-szigeten egy Apollónnak, a Napistennek szentelt templom áll. „Apollón – írja – minden tizenkilencedik évben eljön erre a szigetre, vagyis akkor, midőn az égitestek (a Nap és a Hold) ugyanabba az együttállásba térnek vissza; és ezért nevezik a görögök a tizenkilenc éves időkört Meton nagy évének”. Ugyanis Meton számította ki i. e. 432-ben, hogy a holdfázisok minden 19. évben a napévnek ugyanazon napjaira esnek.

Kalipposz i. e. 340 körül helyesbítette ugyan Meton számításait, mindazáltal rajta maradt a fölfedező neve. A Meton-féle ciklus nem tévesztendő össze az ún. szárosz-periódussal, melyet a káldeusok (Babilónia csillagászai)

Meton számításaitól függetlenül és jóval előbb ismertek már; e kettőnek voltaképp nincs köze egymáshoz. A szárosz-periódus tartama 18 év és 11 nap; a nap-és holdfogyatkozások ugyanis ennyi idő múltán ismétlődnek. És mindkettőtől független a harmadik, 18,61 évre terjedő időkör, melyet Stonehenge csillagászai figyeltek meg, és építettek körbe. Ez a holdpálya billegésének teljes periódusa. 23

A nagy kőkör ti. nem csupán az esztendő legfőbb napjainak jelzésére szolgált, hanem igen nagyszámú más csillagászati időpont rögzítésére is. Sőt Hawkins föltevése (és a valószínűség) szerint fő célja az volt, hogy segítségével előre jelezni lehessen a baljóslatú hold- és napfogyatkozásokat. Bonyolult jelzőrendszerének alapját az 56 Aubrey-gödör alkotta. Ezek számának és elhelyezésének magyarázatát néhány csillagászati fogalom felelevenítésével Ponori Thewrewk Aurél csillagász adta meg.

A fogyatkozásokat a Hold okozza, amelynek pályasíkja a földpálya síkjával mintegy 5 fokos szöget alkot. Ezért nincs minden újholdkor napfogyatkozás, vagy minden telehold idején holdfogyatkozás. A holdpálya síkja a térben billegő mozgást végez: egy teljes körbefordulása 18,61 évig tart, és ez a körbe-billenő sík közben mindig megtartja a nappályához mérhető 5° hajlást.

A nyári napforduló idején kelő vagy nyugvó Nap kelte-nyugta iránya nagyjából egybeesik a téli napforduló idején kelő, illetve nyugvó telehold megfelelő irányaival a látóhatáron. Azért csak nagyjából, mert a Hold pályasíkja 5° -kal hajlik a nappályához, és ennek megfelelően, a földrajzi helytől is függően, a Hold kelte-nyugta iránya a Nap kelte-nyugta irányától a látóhatáron jobbra-balra eltérhet. Az eltérések az említett 18,61 éves periódusban a Nap kelte-nyugta irányától egy teljes jobbra-balra vándorlást mutatnak.

Stonehenge fő iránya – amelyet a Sarokkő kijelöl – a nyári napforduló idején kelő Nap iránya. Ha a téli napforduló idején figyeljük a telehold-„téli Hold” keltét, az vagy a Sarokkő fölött, vagy a közelben történik. A Sarokkőtól balra, illetve jobbra található az ún. D és F kő, ezek kijelölik a „téli telehold” kelési irányainak két szélső helyzetét. Ha a Sarokkő fölött kel a „téli telehold”, akkor abban a időben a holdpálya és a nappálya metszéspontjában (vagy annak közelében) van a Hold. Így a napfordulónk idejében várható hold- vagy napfogyatkozás. Ha a D kő fölött kel, a tavaszi, ha az F kő fölött, úgy az őszi napéjegyenlőségek idején várható fogyatkozás. A „téli Hold” a D kő fölött 18,61 évenként kel, az F kő fölött szintén. Közben 9,3 évenként látszik kelni a Sarokkő irányában.

Dél-Anglia éghajlati viszonyai ritkán teszik (és tették) lehetővé a „téli Hold” kelési irányának megfigyelését. Az Aubrey-gödrök segítségével azonban évtizedekig, sőt évszázadokig kielégítően pontos előrejelzéseket tudtak

adni Stonehenge papcsillagászai a nap- és holdfogyatkozások várható bekövetkezéséről.

24 Törtévszámokkal dolgozni bajos, kezelhető mennyiségekre kell hozni a törteket. Erre utal az 56-os szám: három 18,61 éves periódus csak nem pontosan 56-ot ad, vagyis a régiek megfigyelése szerint a „téli Hold” a D, illetve az F kövek fölött 19, majd ismét 19, utána pedig 18 év elteltével kel föl. A Sarokkő fölötti felkelések években kifejezett száma: 9,9, 10 egész számokban megadva, és két ilyen ciklus kiadja az 56-ot.

Hawkins elgondolása szerint az 56 Aubrey-gödör között voltak megjelölt gödrök (például 10, 19, 38, 47, 56) és voltak jelölőkövek, amelyeket évenként egy-egy lyukkal odább tettek. Ha ez utóbbiak a megfelelő kijelölt gödörhöz értek, abban az évben a megfelelő idők (napfordulók, illetve napéjegyenlőségek) körüli időkben volt várható napfogyatkozás. Hawkins szerint a sarsen kör 30 hármasköve, jobban mondva a kövek köze is ilyen „computer” lehetett: ezekbe ugyanis a „téli Hold”, azaz telehold napjától kezdve naponként helyeztek odább jelölőköveket. A Sarokkőhöz legközelebb eső nyílásba került jelölőkő holdfogyatkozás, a 14-15. nyílásba kerülő kő napfogyatkozás lehetőségére utal. (Pontosabban lehet követni a 29,53 napos holdhónapokat az „A” és „B” gödrök, illetve a Stonehenge IIIc nagy kékkőköre segítségével: az 59 nap ugyanis két teljes holdciklus napjainak számát jobban megközelíti, mint a 30 nap az egy holdváltás napját).

Hawkins Stonehenge-et „újkőkori computer”-nek nevezi, és a fogyatkozásokat előre jelző működését szépen be tudta mutatni i. e. 1600 és 1500 közötti évszázad fogyatkozásain.

Fejtegetései, példái meggyőzőek. Csodálatunkra méltók, akik Stonehenge-et évszázadokon át építették, egyrészt az alkotás előre-átgondoltsága és a kivitel precizitása miatt, de másrészt azért is, mert az egymást követő nemzedékeknek át tudták adni a feladat fontosságának eszméjét, annak minden kiviteli nehézségével együtt. Ma ilyesmi szinte elképzelhetetlen, és az egész világtörténelemben alig találunk egy-két csak kissé is hasonló példát. S a munka szellemi részét az ottaniak végezték, a helyi lakosok, nem pedig a nyomaikat szintén visszahagyott földközi-tengeriek, mert az egész mű elkezdése idején (i. e. 2000 körül) már igen hosszú, ottani, helyben végzett csillagászati megfigyelésekre volt szükség. Ezt a tudást, ezt a megfigyeléssorozatot nem lehetett „importálni”.

A tény, amelyet Ponori Thewrewk Aurél fejtegetéseinek végén megalapít, döntő és cáfolhatatlan. Ám jelentős azért is, mert – úgy tetszik – összehangolja a régészet és a csillagászat mai eredményeit: a nyugat-európai, szorosabban a brit kőkörök lényege, a csillagászati megfigyelések rögzítése valóban helyi eredetű, a rögzítés eszközeit, „nagy köveket” azonban a megalitműveltség világszerte azonos formatárából vették az építők.

Fő céljuk: a fogatkozások előre jelzése azért volt fontos, mert a Nap és a Hold elsötétülései igen nagy veszedelmet jelentettek (és jelentenek sok helyt ma is) a néphit szerint: valamely gonosz démon, sárkány vagy más szörnyeteg elűzni, felfalni, megbetegíteni akarja az életadó égitesteket. Ezt jó előre tudni, felkészülni rá, és hathatós szertartásokkal, áldozati adományokkal megbénítani az ártó szellemek hatalmát. 25

Igen sok csillagászati érdekességet lehetne még felsorolni Stonehenge-dzsel kapcsolatban, ismertetni más kutatók magyarázatait, elméleteit is. Ez azonban nem lehet e néhány lapnyi bevezetés feladata.

De egy kérdést talán még feltehetünk: mi volt a célja ennek a monumentalitásnak, melyet egyébként a világ minden táján megtalálunk? Mire vallanak Egyiptom gúlái és templomcsarnokai, Assur-Bábel ziqquratjai, Mexikó teokallijai, Kafirisztánban a „királyok útjának” óriási domborművei, köztük a legnagyobb ismert kőfaragvány, sziklafalból kivésett 54 méter magas férfialak, Indiában Adzsanta barlangkatedrálisai, Ellora sziklatemploma, Kínában a Mint és Han császárok sírhegyei, Húsvét szigetének szoborkolosszusi...?

Úgy lehet, a gondolat, az eszme nagyságát kívánták kifejezni a művek emberfölötti méreteivel. Ha így van, ezt akarhatták Stonehenge építői is.

(Bevezető Panyik István–Sellei Sarolta fotóalbumához, 1975. Köszönjük Kende Kata segítségét a kézirat közreadásában)

Új Forrás 2020/8 – Varkonyi Nándor: Stonehenge (2. rész)

26 Cselényi Béla

BARI KÁROLY VERSEI ALÁ

A nyomor pácolt mestergerendájából
szálkákat hasít az emlékezet,
füstölőket gyűjt belőle,
de a szegényszagot nem tagadja le,
nem nyomja el az illanás,
sőt, reflex gyanánt rávezet
a kilátás konok hiányára.

Agyonhallgatott nyomor,
mikor a gyanakvás nyelvén
tékozlás lenne másról írni,
mint a rideg sár hatalmáról,
s a viskók nyelve elégtelen
a viskókon való töprengésre;
tanítók nyelvén,
rendőrök nyelvén
lehet drónmagasból rárepülni
egy-egy kenyérvacsorára.

Körös-körül a cement üvegfái
megtartják közönyüket.

*Utóirat,
Bari Károlynak,
szeretettel*

VALAMI TÖRTÉNT

„Egy angyal áll a hóesésben”, nem látszik,
takarja a hóesés, ha nem is sűrű,

lefekszik, verdes néhányat, szárnyal, mire
eláll a hó, eltűnik az angyal is,
csak a nyoma marad

a friss, fehér hóban, kicsit arrébb test nélküli,
sáros, véres angyalszárnyak, valami történt,
az égi lényt talán meggyilkolták,
tévedésből,

ám ha türelmesen várákazol, egy idő után
újra ott áll majd a hófüggöny mögött,

nem húzza el, de valami látszani fog belőle,
szárnyak, szárnyalás nélkül élünk
mostanában.

„Almafa voltam”, kezdi a költő a verset, és pontosan tudjuk, mire gondol, mindenki volt már almafa, ha máskor nem, gyermekkorában. És éppen almafa, biblikus áthallással. Hogy ne legyenek kétségeink, hogy bármi is véletlenül

28 Csendes Toll

ALMAFÁNAK LENNI.

Jegyzetek Bari Károlyról

és verseiről*

kerülne a versbe, a folytatás meggyőző ennek ellenkezőjéről: „kígyó voltam,/ kedvesem testén lélegző palást, /fényhorzsoló mezőből kibuggyanó pipacs voltam...” Kígyó, kedves, fényhorzsolás, tehát helyben vagyunk. (A Paradicsomban. Az életben. Gyerekkorban?) A kibuggyanó pipacs megteremti vér képzetét, és a következő sorban, már ki is buggyan. Aztán hamu, parázs válaszol rá, majd álom. (Vagyis a Paradicsomon kívül. Valami után.) Ezekből szövődik a hamisíthatatlan Bari-vers. És ezek sosem csak szavak nála, hanem átélt tartalmak, amik folyton magukban hordozzák a szenvedés jelentését. Nehézsorsú cigány származású költőét, kisebbségi, előítéletekkel kezelt művészt. Bari Károly rengeteget tett és bizonyította, hogy igenis lehetséges nagyon magas, nemzetközi színvonalú költészetet létrehozni nagyon mélyről, nagyon lentről indulva is. Akár a bükkaranyosi cigánysorról is. De ezt ismerjük, tudjuk, akiben elnyomhatatlanul ott a tehetség, az nem fogja hagyni magát.

„Almafa voltam”, írja a költő. Mind azok voltunk, de ő emlékszik is rá. (Ezért költő.) És tudja, hogy „a költészet nem valóság, de pontosan kifejezi a valóságot”. A költő almafa volt. Almafácska. Egy emberöltővel ezelőtt.

Kiülök a kertbe, csenevész, virágzó almafácskám mellé, viszem magammal a Nagy Fekete Könyvet, Bari Károly életművét tartalmazó minden alkotását. Könyvészeti remekművet. Borítóján arányosan elhelyezve az *Alázat* című vonalas rajza (ami nyilván nem véletlen, hiszen költőként is nagyon fontosnak tartja az alázat gesztusát), amit mattfekete sötétség ölel körbe, hogy a kötelező, kicsi és fehérrel szedett név alatt a cím vöröse izzon. A MOZDULATLANSÁG ÖRÖKBEFOGADÁSA. És alatta a pontos meghatározás, mit tartalmaz a könyv és mettől meddig születtek az írások. A könyv mellett egy kihegyezett, piros színű grafitceruza hever a jegyzetekhez. Jól passzol a kötethez.

Vers, értekező és széppróza, képvers, képzőművészeti alkotás. Komoly nyom, amit maga után hagyhat. És úgy, ahogyan ő szeretné. Ötvennégy évnyi

legenda. Nem mintha fontos lenne az idő. Bari Károly olykor évtizedekig hallgatott, de a költő akkor is költő, amikor nem ír. Erre jó példa ő maga. Olyankor a cigány folklór ápolásával foglalkozik. Vagy fordít. Szinte az összes fontos kortárs szerzőtől vannak fordításai, nyelvtől és földrésztől függetlenül.

29

A kötetben az első vers 1966-os (valójában már 1964-ben megírta nagy részét), *Mese* címmel, Rimbaud-korú ekkor, 14 éves. Az 1972-es, legendás *Vajda János közkatona imája a gyóntatószékben Petőfi Sándor halhatatlan lelke előtt* című verse is szerepel, ekkor érettségizik, az allegorikus vers (mely egyértelműen a szovjet megszállásra utal és egy korábbi tüntetésen való részvétel) miatt börtönbe zárják. De a börtön nem törte meg a fiatal almafát, csak megerősítette. 18 évesen megjelenik első kötete, a *Holtak arca fölé*, óriási siker, 11 ezer példányban adják ki, amit a rákövetkező évben megduplázva újranomnak.

Állandó létbizonytalanságban, az egyetemet elvi okokból otthagya egy 10 kilós magnóval járta Magyarország és Erdély cigánytelepeit, gyűjtött és fordított, népdalokat és népmeséket. 2013-ban háromkötetes cigányszótárat adott ki. *Csend* című 2017-es verseskötete több évtizednyi hallgatás után érett költészetének esszenciája, leginkább az elmúlás, a halál kapcsán fogalmazza meg vízióit. Összegyűjtött műveinek (1966–2018) kötete tavaly jelent meg. Tehát az almafa éretten is meghozta tetszetős gyümölcseit, mennyiségre nem sok egy egész élethez képest, de a minősége első osztályú.

Új Forrás 2020/8 – Csendes Toll: Almafának lenni.
Jegyzetek Bari Károlyról és verseiről

*Ajánlás egy fiktív amerikai kiadónak Bari Károly verseinek kiadásához

A mozdulatlanság örökbefogadása, Bari Károly életműkötetete monumentális – és ezt leírni nem veszélytelen. Amit a „monumentális” jelzővel illetünk, attól könnyebb megilletődni, zavarba jönni, és még könnyebb nem-megér-

30 Kustos Júlia

VIHAROK METSZETEIRŐL

Bari Károly: *A mozdulatlanság örökbefogadása. Összegyűjtött versek, prózai írások és képzőművészeti alkotások 1966–2018*

lenekké válnak számukra. Az alkotás a zsenin keresztül leveti magáról a befogadót, távol taszítja az értelmezőt a leírható líra- és prózapoétikáktól. Minél inkább piederasztálra emeljük ezeket, annál nehezebb áhítat, homályosság, tapogatózás és félelem nélkül gondolkodnunk (írunk) róluk. És ami közös ezekben az alkotókban: szövegük hatással van, ráíródik a róluk való beszédmód nyelvére. Saját megnyilatkozásainkba önkéntelenül belevegyítjük szerzői nyelvüket.

Miért írok erről? Azért, hogy némiképp körülhatároljam Bari Károly egy kötetben kiadott életművének jellegét. Olyan szerzők mellé helyezem, akik már kanonizálódtak, vagy elindultak a kanonizáció útján, és pontosan azért (vagy éppen annak ellenére) tartom fontosnak hangsúlyozni ezt, mivel a szerzői életműben komoly kérdéseket vet fel a hangos, korai siker, a fogadtatás milyensége, politikai töltete, a versekből kiolvasható üldözöttség- és befogadatlanság-narratíva. Másrészről pedig pozícionálni szeretném azt a meglehetősen ambivalens kiindulópontot, amelyben magamat találok: lenyűgözöttnek lenni, de nem meghajolni *A mozdulatlanság örökbefogadása* előtt. Tudni róla és felkészülni rá (valamint tudatni és felkészíteni a kötet olvasóit), hogy a kötetéről való beszédet áthathatja ugyanaz a láz, amelyik a verseket felépíti, mégis célként kitűzni a demisztifikálást. Közelebb léptetni Bari Károlyt és életművét – olyan módon, hogy egyszerre a szövegek sodrában úszhassak és ellenükben mozoghassak, hogy létrejöhessen egy olyan nézőpont, amivel a szövegek talán nem számolnak, de ami a szövegekkel számolni képes.

teni, nem merni megközelíteni. Hatalmas világokat mozgató szerzőket illetünk ezzel a jelzővel, vagy éppenséggel olyan érzékenységű alkotókat, akik egy enteriőr leírásával képesek Európa eddigi történetét tematizálni. Közös lehet az olvasókban, amikor ezekhez a szerzőkhöz fordulnak, hogy az alkotóban felmagszalt zseni miatt szövegek megközelíthet-

Bari Károly szövegeit két nagyon izgalmas kérdéskör, a képalkotás metodikája, illetve a szövegdinamika köré tudnám rendezni. A szerző líranyelvének szembeötlő, jellegzetes jegyeit akár néhány vers elolvasása nyomán felismerhetjük. A versek túlnyomó részében megjelenő apokaliptikus hangulatiság és képek szinte kivétel nélkül mozgalmasak, és össze- 31
gyűlnek egy, a versnyelvben elmosódó, másodlagos, jobbára csak megkezdett, mintegy felszívódó cselekedettel. A vers kiindulópontja (például a lírai én távozik valahonnan: „Ne lásson senki engem, hűséges hazátlant, / árulók asztalánál országért sírni, eljöttem / messze”, elhagy valakit: „Nem halok meg / csak elhagylak, / elmegyek a föld alá, a kibontott mélységbe”, harcol valamivel stb.) köré épített ellenpontoszó erők miatt a „cselekmény” súlytalanra válik. A lírai én hozzátapad környezetének elemeihez, a megidézett alakokhoz; szerves része a természetnek, ugyanakkor antropomorfizált környezeteket is megidéz. Bari ezzel az eljárással folyamatos határhelyzetté alakítja verseit; az emberi világ telítődik mágiával, fenyegető környezeti elemekkel, és ezen környezeti elemek veszélyt sejtető vonása éppen hogy humán mivoltuknak köszönhető. Képalkotásában tehát szervességre törekszik, ezért fordul a természeti képekhez és egyáltalán a természethez, amely mintegy az univerzum működését irányítandó, az emberi időtapasztalatot is saját törvényeinek rendeli alá (ehhez lásd a *Cigányok sírjánál* című versből: „Keserves gönceink rákövültek az időre, / farkas-szilaj szemükben elparázsolt a tűz, / szívük kamráiban gyökerek dörömbölnek, / arcukon ezüsthályol fénylik: csiganyál.”, illetve az *Utószó* egy mondatát: „Az igazi tehetség által írt versek részei a természetnek.”). A képek létrehozásakor törekszik szokatlan, de nem távoli jegyek összeolvasztására (például a *Mise Devláért* című vers „varjúöreg asszonyai”), melyeket aztán végig mozgásban tart, így biztosítva a vers működését. Ezek a kitartott képek adják a feszültséget, és léptetik át az olvasót Bari elvéthetetlenül egyedi szövegvilágába. Másfelől pedig a lírai én köré kiépített világ a fókuszváltásokkal olyan atmoszférát alkot meg, amelyben egyre életlenebb lesz az eleinte központi figuraként, kiindulópontként megjelenített alak. A háttér és az előtér vizuálisan egybemosódik – mint egy sötét pasztellkép –, szervességét tekintve pedig egyre kevésbé szétszalazható. Ezeknek az eljárásoknak az összessége adja a versek auráját. És ezek a poétikai eljárások uniformizálhatják valamelyest a szövegek dinamikáját, mert általában egy sűrűsödő és egyre hangosabbá váló profetikus megszólalással operálnak (néhány versvég álljon itt példaként: „krétaírás: életet vesz, ki szabadságért sír!”, „bizalmatok rézkrajcárjaival / megajándékozottok!”, „hamuvá átkozlak, / hajlongó sors!”, „mozdulatlan testedet / esővel késeli meg a gyilkos szél.”).

Nagyon sűrű lírai beszédmóddal állunk szemben, amely annyi gondolati síkot rétegel egymásra és rendel egymás mellé, hogy általában ellehetetleníti az első olvasás általi befogadás, megértés lehetőségét. A próféta hang és az egymás mellett futtatott képek, szólamok szálai súlyosak 32 – és tagadhatatlan, hogy tolakodónak, kiüresedőnek, túllontúl grandiózusnak hathatnak. A versek amilyen egyszerűen képesek az olvasó magával ragadására, ugyanolyan könnyen válnak keménnyé, rideggé, fárasztóvá. Így a Bari-költészet olvasásának leginkább sikerre vezető metódusa (véleményem szerint) az, ha sokszor, de kevés szövegre fókuszálunk. Ez egyrészt azért tűnik célszerűnek, mivel a szövegek hangulatisága nagyon hasonló, azonban nem összefüggő narratívaként való olvasásuk meglehetősen nehéz. Másrészt így elkerülhető, hogy a szövegek egymásutánisága miatt érzett retorikai homogenitás (az apokalipszis egy levegővételekre sorjázott képei) megakasszon, tévútra vigyen. Az „egy levegővételes” megszólalásmód grammatikailag a rendkívül nagy számú mellé- és alárendelésben mutatkozik meg, illetve abban, hogy mondatai akár egész oldalakon keresztül futnak.

A versek mozgalmassága az egész életműben szüntelenül nyomon követhető – az egyedüli kivételt talán a *Motyogva* című ciklus képezi, amely sokkal lecsupaszítottabb, szikárabb nyelvvel operál. A *Motyogva* versei ugyanakkor olyanok, mintha egy Bari-vers röntgenképei lennének: a szövegek egyes helyei, a lecsupaszított csontok kinyilvánítják a rájuk építendő hús és izom helyét, de semmiképp sem azok hiányát mutatják. Találhatók itt szereplíra-kísérletek (*Vajda János közkatona imája...*, *Pi-kuan*), és szikárságukban kemény és kegyetlen szövegek (*Szabadság, Ne felejtsek*).

A cigány identitás és a cigányság helyzete visszatérő kérdéskör, és az egyes versekben, képekben, valamint *A páva történetében* is (ez utóbbihoz egy izgalmas szöveg jelent meg ez évben a Literán Borbély Andrástól).¹ A kapott szerepminták kérdésköre (*Menyasszonykérő*), a visszaemlékezés természete és nehézségei (némi romantizált archetípus-vázlattal: *Hegedűk vijjogásából*), a szereptől, hagyománytól, tradíciótól való elszakadás helyzete (*Kínom indított útnak, Éjszakai utazás, Angyalok, kutyák, varjak, cigányok*) gyakran tematizálódik a versekben.

A Bari kötetében található rajzok, valamint a szöveg és kép határán mozgó képversek a szövegvilághoz hasonlóan egyedítik alkotójukat. Kézjegye markáns, határozott, témái és figurái a cigány kultúra alakjait és mozzanatait kínálják fel értelmezésre, nagyon aprólékosan kidolgozott szimbólumrendszerrel, színhasználattal és kompozíciókkal. A kötet tárgy kivitelezése és megjelenése – csakúgy, mint a szerző többi verseskötetének kiadásakor – gyönyörű. A letisztultságot és egységet kifejező, változatlan design azoknak is szembeötlő lehet, akik nem foghatták kezükbe a legutóbb megjelent *Csöndet* vagy a szerző többi kötetét. Különleges formátuma, minimális színhasználata,

jó minőségű papírja, és a képverseknek, grafikáknak szánt oldalak nyomtata nagy igényességről tanúskodik.

Izgalmas filológiai kérdéseket vet fel a kötet összeállításának ideje, strukturáltsága és az eredeti kötetekben való megjelenéshez képest átszerkesztett részei (például a *Csönd* szövegei pontosan követik az 33 eredeti kötetkompozíciót, azonban más cím alatt szerepelnek itt, de a *Holtak arca fölél* széttagolt, és teljesen más szervezőelv mentén alakul a gyűjteményben), és a kötetben szereplő versek átdolgozásainak jelölése (néhol a kritikai kiadás igényességével).² Az, hogy Bari a kötetben szépirodalmi és képzőművészeti alkotásai mellett összegyűjti és rendszerezi alkalmi írásait is (megnyitászöveg, ajánló/reflexió, esszé), emelett a műveiről szóló írások válogatott bibliográfiáját, életrajzát, publikációs listáját is közli, némiképp szokatlan módja egy életműkiadásnak. Úgy tesz, mint aki a távozásra csomagol, és a teljesség igényével szeretne átadni mindent, amit valaha írt. *Utószavának és Öninterjújának*³ közvetlensége anekdotikus jelleget ugyan nem ölt, de végtelenül személyes mozzanatokat foglal magában. Az e szövegekből kiolvasható személyesség karaktere más, mint a versek lírai énjének személyesége, és ez akár zavarba is hozhatja az olvasót.

Szokás kritikákat grandiózus jóslatokkal és kijelentésekkel zárni – de Bari életműkötetének erre nincs szüksége. Erős, szívós, egyedi és jelentéssel teli költészet. Egyedül az olvasók (sokkal több olvasó) türelmes, kitartó és átlakessült figyelmére van még szüksége, hogy véletlenül se kelljen művészetének háttérbe szorulnia egy újabb felfedezés idejéig. (*Kalligram, Bp., 2019*)

¹ BORBÉLY András, *Mese az ősi igazságtalanságról* (<https://litera.hu/irodalom/publicisztika/mese-az-osi-igazsagtalansagrol.html> utolsó elérés: 2020.06.30.)

² Gondolok itt néhány vers lábjegyzetére, amelyekben a szerző lexikonjellegű magyarázatokat ad (például *Vajda János közkatona imája...*, az *Öninterjú*ban több helyütt), változásokat tüntet fel (például *Szabadság*), illetve az *Utószó* végén található, saját költészetére vonatkozó keletkezéstörténetekre.

³ Az *Öninterjú*val kapcsolatban egy izgalmas értelmezői szempontot BECK Zoltán vetett fel *Bari-összes* című recenziójában (<https://www.es.hu/cikk/2020-03-13/beck-zoltan/bari-osszes.html> utolsó elérés: 2020.06.30.)

HÁZ KÖRÜLI MUNKÁK

58.

Igen, hozzád beszélek.
És anélkül, hogy szottyadt
gyümölcsökbe füstölőket böknék,
eljutok odáig, hogy ez az eső
már a kategóriákat is kikezdi.
Hogy a hagyatéki eljárás lezárult,
és a héten próbafűtést tartok.
Tavaly ilyenkor nekivetközve,
fűtőtesttől-fűtőtestig járva
én hallgattam, hogy a begyűjtőnél
megint elárasztottak a közhelyekkel.
Bólogattam, hogy az éjszakáink
napi néhány perccel nyúlnak,
és a lomtalanításban nem nehéz csalódni.
Számolgattam, hogy a késdobáló
partnere lakkberendezési tárgyként
ki mindenki mellett fénylett,
és most utánaszámolsz.

65.

Önellátásra rendezkedem be.
Az élet sója, vallják egyesek
a felénk szokásos fanatizmussal,
ha lecsípve a múzsa markolászására
szánt időből az ártér csapásain nyomulok
a hídig, hogy formában maradjak.
Méreten aluli példányokra alkuszom
a horgászokkal, bedobva, hogy az új
lakó a védőszentet körbe leporolta,
fényvisszaverő kabátban.
Hogy az önmagamra rótt penzumot
letudva kihamuztam, felszórtam
a járdát, és a ládából a család iratait
selejteztem indulásig, azt megtartom
magamnak. Hogy az indítéktól
vagy a lángok zúgásától ajzva
a szobainas kínálatával kinek
és mire fel üzentem, pláne.

ERRE MÉG ZRÍNYI IS CSETTINTENE

Jamaicában Lorna Goodison és Cherry Natural egyszerre tanítják a fiatal lányokat a szerelmi költészet és az önvédelem mesterségaira. Képzeljük a két hölgyet, ahogy Árésznek és Aphroditénak együtt áldozó figyelmük a hamvas kreol, mesztic vagy mulatt lányok vonalait követi. Dárda nyelére dőlve ivott már Arkhilokhosz is, harc és szerelem csak egymás után, váltott műszakban lakhatta be a lélek csarnokát. Most a kiszolgáltatott lányok, mesterek és diákok a barnás szemhéjak molyos sötétjében, múzsacsókra és férfítámadásra várva, készülve a totális letámadásra szeméremizmaikat edzik, hogyan kell egyszerre szavak és testek dárdáinak ellenállni – az izzadtságcseppek levélharmatként ülnek ki a bajusz-árnyakkal megfestett sötét ajakívek fölé.

AZ ÜVEGSZEMŰ BABÁK

Az üvegszemű babákat minden városból gyűjtötte, helyek, ahol járt, helyek, ahol nem járt. Üres tekintetek jelezték, hogy emlék és hiány között nincs különbség – pedig amit magáról tudott, csak ebben a különbségben létezett. Sokszor leült a vitrin elé, és farkasszemet nézett a fénylő, minden tárgyat más, visszavert színtörésben mutató gömbökkel, néha mogadishui szemek kísérték a napját, néha a Trinidadból érkezett szuvenír vattagyöngyei. Harag, csodálat, lemondás, keserédes beletörődés napszakok és fénytörés szerint váltogatva, kiszámíthatatlan hullámban csábították, delejezték – olykor elűzték maguktól, de előbb még lelke aknájába fúródva feltártak egy rejtett járatot, maga elöl is titkolt ösztönterveket. Hogy aztán éjszaka, mikor minden redőnyt lehúzott, és az ásítás sötétjénél is sötétebb tér deszkázta körül, a vattagyöngyök ítéletére bízza mindazt, amit koporsókonform életéből vallani, megbánni, felejteni egyszerre lehet.

MI

Egyel több teríték, egyel kevesebb élet.
Fotók elpakolva. Hordja szét magát a mondat-
ból hiányzó szó, ami házad lerombolta.
Be kéne tiltani, hogy legyen súlya.

Átvonulni készült, mégis itt, a semmi közepén
telepedett meg, belőle élt a se ország, se faj,
hasadt, és ami szétesett, nem áll össze újra,
de fennakad torkon, lélegző rostán.

Mert ez a kenyérünk, ez a forró föld-
be temetett búza, beleremeg a kéz, bele-
szakad az őszinték húsa. A felhők elvonulnak
hisztériázva, és viszik magukkal lányod-fiad.

Hallgatjuk, ahogy az igazság árát mérik
gabonában, és hivatkozva ránk hamisítanak
számokat. Van rá idő, van idő a hallgatásra.

De én a pusztára gondolok, a holdkóros esőre,
egy kimért erővel fejbe fűrődő kőre.
Hopadt arcokba hull a hamuszürke bánat.

Nemes Nagy Ágnes és Lengyel Balázs életművei az idő múlásával visszavonhatatlanul egymás mellé kerültek az irodalomtörténetben, noha közös kötetük csak egy jelent meg: *A tűnékeny alma* címmel verselemzéseiket gyűjtötte össze Lengyel Balázs 1995-ben, négy évvel Nemes Nagy Ágnes halála után. Ugyan- ebben az évben látott napvilágot *Nemes Nagy Ágnes levelesládája* címmel „válogatott levelezésének kis gyűjteménye” (a valóban erősen szűrt anyag Lengyel Balázs és Kerek Vera munkája), az *Újholdak és régi mesterek* című könyv pedig a Lengyel Balásznak címzett levelekbe engedett betekintést 1999-ben, Buda Attila szerkesztésében.

Kosztolánczy Tibor 39

„ez a sors”

Nemes Nagy Ágnes és Lengyel Balázs leveleiről

Az elmúlt évtizedben az MTA–ELTE Általános Irodalomtudományi Kutatócsoport – részben a Petőfi Irodalmi Múzeummal együttműködve készült – Újhold-tanulmánykötetei számos levelet és dokumentumot adtak közre a folyóirat és a hozzá kapcsolódó szerzők munkásságából.¹ Tulajdonképpen az előbbi publikációk kiteljesedése a most megjelent *„láthatatlan selyemszál a számon”* című válogatás, amely kéziratári és írói magánhagyatékokból először tesz nyilvánossá összefüggő, bőséges válogatást a Nemes Nagy Ágnes és (a) Lengyel Balázs által írt levelekből.² (Van ugyanis, hogy együtt írták a levelet, s van, amikor csak az üdvözlő formulával vagy néhány rövid megjegyzéssel egészítették ki a másik beszámolóját – ez magyarázza az előbbi, zárójelbe tett névelőt). Az összeállítás e sokszor unikális irományokat kronologikusan, a második világháborút követő évtizedek történelmi fordulói által tagoltan rendezi el. Nem véletlenül, hiszen Nemes Nagy Ágnes és Lengyel Balázs legfontosabb közös vállalkozását, az 1946 és 1948 között működő Újhold folyóiratot – és annak sajátos újjáéledését a nyolcvanas évek közepén – politika- és irodalomtörténeti korszakfordulók determinálták.

Az Újhold nemzedéki folyóiratként, a háborút megélt fiatalok lapjaként indult el. Törekvéseiket a művészi autonómia és – miért is kellene szégyellnünk ezt a kifejezést? – az *elitizmus* jegyében határozták meg. A felelős szerkesztő, Lengyel Balázs még nincs harminc éves, de a leveleiben teljes fegyverzetben lép elénk: okos, célratörő, ugyanakkor közvetlen és lendületes (néha indulatos), mindig világosan és gördülékenyen fogalmaz. *Egyenes*. Elhiszem neki, hogy a lap kvalitásait tartja szem előtt, és ezzel együtt a szerzők érdekeit. A lapszámok összeállításában íróbarátai, Mándy Iván, Pilinszky János, Rába György – és a felesége, Nemes Nagy Ágnes segítik. Az ő levelei

furábbak. Ha bizalmas ismerőseinek, főként nőknek: rokonoknak, osztálytársaknak ír, elemében van. A pályatársakhoz azonban nem lép *annyira* közel. Ez a távolságtartás nem is a mondanivalójából tűnik ki, mint inkább a töredezettebb megfogalmazásból, a néha rejtvénytyszerű stilisztikai fordulatokból. Ha érzelmileg felfokozott állapotba kerül, már-már versszerűvé válnak a sorai – amolyan szabadverssé, és ez még izgalmasabb.

40 A szélsőbal propagandistái kezdettől fogva támadják az Újholdat, amelyet 1948-ban adminisztratív eszközökkel elhallgattatnak (pedig az utolsó két számot már az új rendszerhez alkalmazkodó kollégák szerkesztik). A lap azon közreműködőit, akik „fejlődésképtelennek” minősülnek, *hiszen* nem hajlandók betagozódni a kommunista irodalom struktúráiba, majdnem egy évtizedre „kiradírozzák” az irodalomból (utóbbi Nemes Nagy Ágnes kifejezése, 192.).

A hallgatás éveit képletesen is jelzi a levelezésgyűjtemény: 1949 januárjában még reménykednek, hogy 1947–1948-as ösztöndíjuk folytatásaként visszatérhetnek Rómába (58–61.), Nemes Nagy Ágnes új kötetét tervezi... Aztán hosszú csend, két bizakodó levél 1956-ból; az új könyv majd 1957-ben jelenik meg. (Lengyel Balázs még rosszabbul jár, hiszen első, *A mai magyar líra* című tanulmánykötete 1948-ban látott napvilágot, 1972-ben követi a második.)

De mégis: a hatvanas évek üzeneteiből sokszor reménykedő, csendes öröm sugárzik, az érzés, hogy az elveszett évek bepótolhatóak. Utaznak, csodálkozva néznek körül a világban: „az egészben van valami különösen díszletszerű” – írja Párizsból Nemes Nagy Ágnes (78.), „én se tudom igazán elhinni, hogy a kép valóság” – mondja Perugiáról Lengyel Balázs (79.). Sok itt a kapcsolattartó, nyaralási üdvözet – a legfelszabadultabbak Szigligetről érkeznek –, jó néhányat közösen jegyeznek. Pedig a kötet kronológiai összeállításából tudható, hogy ők ketten még 1958-ban elváltak.

Nemes Nagy Ágnest 1961-ben párizsi vendéglátójuk összeismerteti André Frénaud és Paul Chaulot költőkkel (79.). Nemes Nagy francia nyelvű leveleinek közlése több mint kuriózum. A versei végre eljutnak a francia közönséghez, de az üzenetekben főként a maga fordítási feladatairól beszél, ő nem fogadhat el semmit szívességből. A levélfogalmazványból kihúzza az itthoni engedélyeztetési procedúra abszurdítására utaló sorokat (112–114.). És amikor pár napos írórszági és londoni tartózkodását egyetlen nappal sem tudja meghosszabbítani, méltánytalan helyzetbe hozott kárvallottként menetegeti az adminisztrációt: „Azt hiszem, ez a sors, és senki sem tehet róla.” (125.) Nem panaszkodni, dolgozni kell.³

Ám megtalálhatóak itt olyan levelek – a magam számára úgy írtam föl: *telérek* –, amelyeknek anyaga erősebb, időnek ellenállóbb, és lepattintják magukról a hallgatás-elhallgatás kényszerreit.⁴ Ilyen Nemes Nagy tényszerű,

pontos beszámolója a Graves-díj odaítélése körüli hatalmi játszmákról (137–139.), vagy szembesülése a szakmai viták abszurditásával – utóbbi, mint a forró, alig megszilárdult vulkáni kőzet! (167–169.)

A nyolcvanas évek elején a *csillagok állása* az Újhold rehabilitálását ígéri. Köpeczi Béla művelődési miniszter közvetíti a Szellemi Élet Felügyelőinek direktíváját 1982 végén: „a vélemények pluralitását kívánják létrehozni, ami nem csaphat át politikai pluralitásba” (170.). A kultúrpolitika valójában két folyóirat indítását engedélyezné, a Válasz örökébe lépő fórum szerkesztésére Illyés Gyula, Domokos Mátyás és Csoóri Sándor kap ajánlatot, ők azonban „kéthetente megjelenő, publicisztikus lapra” tartanak igényt (173.). „Ezt a hatalom nem engedte. Mi Illyésék nélkül nem akartuk megindítani a folyóiratot” — világította meg a kudarcba fulladt egyezkedés hátterét később Lengyel Balázs.⁵

A Jelenkor folyóirat 1983. novemberi Babits Mihály-émlékszám, de főként 1984. decemberi újjholdas összeállítása – utóbbi válogatására és gondozására Szederkényi Ervin főszerkesztő Lengyel Balázst kéri fel – fontos előrelépés. Aczél György 1984 nyarán Pécssett tájékozik, a városi pártbizottság ülésén hangoztatja „aggodalmaikat”; Szederkényinek írásban kell szavatolnia, hogy az Újhold-szám remélhetőleg nem bontja meg „a népi urbánus egyensúlyt”.⁶ A főpróba sikerült: nem bontotta meg.

1985 elején megszületik a megállapodás a Magvető Kiadóval az *Újhold-Évkönyvek* útra bocsátásáról. A nyomdai átfutás fél év, és még ez is kevés a cenzorok számára. A pártközpont „az imprimatúra pillanatában” szedeti ki az első kötetből Petri György versét és Radnóti Sándor esszéjét, a könyvet áttördelik, aztán Radnóti írását mégis engedélyezik, és a kiadványt újra áttördelik (189.). „Ez jobb, mint egy folyóirat” – lelkesedik azután Köpeczi az első kötetet „lapozgatván”, megjegyezve, hogy a benne olvasható tanulmányok és esszék számára külön örömet jelentettek; Aczél „a munka jókedvű folytatását” várja.⁷ (1986 júniusában, amikor ez előbbi gratulációk elküldetnek, Köpeczi még miniszter, Aczél a kulturális ügyekre gyakorolt befolyásának döntő hányadát már elvesztette.)

*

Az *Újhold-Évkönyv* lényegét tekintve olyan lett, amilyenek Lengyel Balázs négy évvel korábban megálmodta: „A nyomtatott szó hitelét, a különvélemény becsületét, a szellemi ember integritását, sőt tekintélyét visszaadó.” (170.)⁸ Lendülete a régi, hívja a régi újjholdasokat is, de érezhetően nem

könnyű neki ezekkel a „hiú bácsikkal” dűlőre jutni. De mit tehet egy szerkesztő? Nyugodjon bele a tisztos unalomba? Az *Évkönyv* nem válhat utánközlő orgánummá, ő nem fogadhat el máshova készült publikációkat.

42 És közben nem kevésbé ő is „hiú bácsi” lett. Vannak dolgok, amikkel jobb, ha nem szembesülnek a régi barátok; hiába a konfliktusok tisztázását célzó nemes indíttatás, ha széttörnek a barátság elrozsdált kapcsai – lásd Lengyel Balázs Mészöly Miklósnak küldött 1982. januári és 1986. szeptemberi leveleit (163–166., 194–195.). Másfelől: nekik is tudniuk kell, hogy ha tisztázásig jutnak a dolgok, már *főként* nem lesz semmi olyan, mint egykor volt. A tisztázó levelek újabb tisztázatokhoz és újabb magyarázkodásokat.

A levelezéskötetben a nyolcvanas évek második felében a súlyos betegséggel küzdő Nemes Nagy Ágnestől már fájoan kevés a híradás. Nemes Nagy 1991 augusztusában meghal, és az évkönyveknek vége szakad. Ágnes halála után Lengyel Balázs nem tudja, nem akarja folytatni a sorozatot. Pedig az Újhold nemzedékeket integráló szerepére éppen a rendszerváltást követő évtizedben lenne a legnagyobb szükség. Az író társadalom majdnem teljes egészében az irodalompolitika felé fordul, a minőségeszmény helyébe nagyon sok esetben (nem mindig!) a megnyilvánulások aktuális érdeke lép. Lengyel Balázs megütközéssel fogadja, hogy író társai a kényelmetlen vonatkozásoktól mintegy „megtisztítanak” a hagyatékaikat. Ha mások az egykori méltánytalanságokat kisebbítenék, vagy egykori, a hatalommal közös *társutazásaikat* átstilizálnák, szinte a kegyetlenségig kérlelhetetlen. Eszményei nem változtak, a fogalmazásmódja azonban már nem csak sodró, de sietős is – és mások esztétikai *véleményével* szemben sem oly türelmes. Pedig – úgy érzi – még mindig pótolni kell azt, amit nem engedtek, ami elmaradt, ami nem sikerült. Holott ilyenkor már a tanítványoknak kellene feljárniuk tágas nappalijába, hogy neki kedve teljék bennük.

Olykor respektálja mások ízlésvilágát, olykor nem. Bizony, bizony, az elv, miszerint „a magam részéről egy esszéíró nem azon mérek, hogy egyetért-e velem, hanem azon, hogy mennyire indít gondolkodásra” (127.), gyakran sérül. Van, amikor *az egyet nem értés elszántsága* Füst Milán vehemenciájára emlékeztet, de Lengyel dühe az adott levél befejezése előtt gyakran eltűnik, elpárolog, és ő elnézést kér.

Majd elküldi a levelet – mert velük mindez *így* történt meg.

*

Az írói levelezések sokrétűek, és rengeteg tanulsággal szolgálnak. Például Ady Endre, Kosztolányi Dezső, Tóth Árpád levelezése több mint őszintétlen. Ady nagyon gyakran (nem is titkolta) a maga szórakoztatására manipulálta

levelezőpartnereit. És vajon Kosztolányi elhitte-e, hogy amit aznap írt, az valóban úgy van, és nem úgy, ahogy ugyanarról a dologról az előző héten beszámolt? Szabó Dezső leveleiből árad a mások lenézése, nem ritkán: megvetése. Tóth Árpád feltalált magának egy szerepet, és abból élt. Ez így kimondva nem szép. De ez is érdekes.

43

Ám engem Babits Mihály – vagy a kevésbé ismert Elek Artúr – *megszállott* következetesség-hite jobban megérint. Nemes Nagyék levelezése ezt a nehezebb mintát követi.

Következetesnek lenni sokak számára nyilván teljesíthetetlen feladat. De *ők* ragaszkodtak a saját eszményeikhez akkor is, amikor kizárták őket az irodalmi életből, majd amikor újra és újra éreztették velük, hogy éppen csak megtűrik őket. Ám a következetesség számukra – idővel – adomány-jelleget öltött: felszabadította, sőt szabaddá tette őket. Nem kellett lehajolniuk bizonyos dolgokért vagy meghajolniuk bizonyos emberek előtt. (Egy idő után már felesleges is lett volna.)

Az autonóm emberek mindig a személyiség egyszeri varázsát sugározzák.

Új Forrás 2020/8 – Kosztolányi Tibor: „ez a sors”
Nemes Nagy Ágnes és Lengyel Balázs leveleiről

¹ *Tárguló körök: Tanulmányok, dokumentumok az Újholdról és utókoráról*, szerk. BUDA Attila, Bp., Ráció, 2014.; *„...mi szépség volt s csoda”: Az Újhold folyóirat köre - tanulmányok és szövegközlések*, szerk. BUDA Attila, NEMESKÉRI Luca, PATAKY Adrienn, Bp., Ráció, 2015.; *Leírás és értelmezés: Újholdas szerzők a hagyományvá válás közben*, szerk. BUDA Attila, NEMESKÉRI Luca, PATAKY Adrienn, Bp., Ráció, 2016.; *„folyékony szobor vagy szilárd szökökút”: Tanulmányok Nemes Nagy Ágnesről és más újholdasokról*, szerk. BUDA Attila, PALKÓ Gábor, PATAKY Adrienn, Bp., PIM, 2017. – Örömmel ajánljuk az Újholdasok nevű Facebook-oldalt is, amelyet Patáky Adrienn gondoz, illetve a 20. századi francia–magyar irodalmi kapcsolatokat dokumentáló honlapot, amely Tüskés Anna munkája (<http://frhu20.iti.btk.mta.hu>).

² *„láthatatlan selyemsál a számon”*: Nemes Nagy Ágnes és Lengyel Balázs leveleiből, összegyűjtötte, sajtó alá rendezte, jegyzeteltes és a bevezetőt írta BUDA Attila, PATAKY Adrienn, Tüskés Anna, Bp., Gondolat 2019. – A főszövegben található oldalszámok erre a kötetre vonatkoznak.

³ Nemes Nagy Ágnes francia irodalmi kapcsolatairól lásd Tüskés Anna *„én magam is átváltozom, mint a versei, szavakká, mondatokká, csönddé”* című tanulmányát (Irodalomismeret, 2017/2, 32–53.), amely feltárja Nemes Nagy és Bruce Berling amerikai író és egyetemi tanár levelezését is.

⁴ Lengyel Balázs írja egy minden bizonnyal 1968 őszén Bécsben postázott levelében: „nem merünk Nyugatra leveleket küldeni, vagy ritkán hivatalos emberek, például francia költők számára a kulturális kapcsolatok keretében. És különösen nem merünk írni Br. C. címére. Csak karácsonyi üdvözlőkártyát küldünk, milyen bátorság!” (109.)

⁵ *Újholdak és régi mesterek: Lengyel Balázs leveleskönyve*, szerk. BUDA Attila, Bp., Enciklopédia, 1999, 117.

⁶ *Uo.*, 140.

⁷ *Uo.*, 153, 154.

⁸ Lásd bővebben LENGYEL Balázs, *Feljegyzés az oktatási miniszterhez* = L. B., *Két Róma: Esszék*, Bp., Ballasi, 1995, 132–134.

Kötetben kiadatlan harminchat oldal, egyébként a 2000-es *Talált cetliből* válogatott szövegdarabok és –együttesek újraközlése Nádas Péter legutóbbi könyve, *A szabadság tréningjei*. A filológiai bogarászások megelőzése végett:

44 Mizsur Dániel

ÚJRA FELFEDEZETT

CETLIK

Nádas Péter: *A szabadság*

tréningjei

az újraközölt részek java-részt teljesen azonosak az első közlésekkel, a helyenkénti változtatások, apróbb módosítások, hoz-zátoldások nem oly jelen-tősek, hogy újradiadást érdemeljenek. Egyedül a címadó esszé bővített vál-tozata számíthat újdonságnak; kérdéses azon-

ban, érdemben mennyivel járul hozzá egy új könyv kiadásának megalapozott szükségéhez, még ha helyenként hol jobban, hol kevésbé felismerhetően – ahogy a kötet hátoldalán olvashatjuk – „nagy művek létrejötteinek forrásvidékén járunk”.

A négy egység közül esszének csupán az 1999-es címadó szöveg nevezhető, az 1974 és 1991 között keletkezett *Észrevételek*, a *Hírek* és az *Álom-háztartás* címek alá rendezett rövidebb-hosszabb szövegdarabok fragmentumok, széljegyzetek, feljegyzések, műhelytitkok és gondolatkísérletek, melyek attól függetlenül, hogy töredékek vagy töredékesek, vitathatatlanul fogódzópontjai Nádas világlátásának. De nem csak ebben kereshető jelentőségük: nem állítom, hogy kivétel nélkül, de önmagukban, önmagukért is helytálló szövegdarabok ezek, melyek nem csupán egy kiemelt oeuvre támasztékai, mellékes kuriózumai. Mind a *szabadság* szövegdarabjai valamiképpen, abban az értelemben, hogy a felvilágosodás hagyományai, az újkori szabadság fogalma, vagy az (ön)reflexió vonatkozásai valamilyen úton-módon (legfőképp kritikai szempontból) mindegyiket meghatározza. Ez a meghatározottság: a kritikus történelemszemlélet, valamint a modernizmus radikalizálódásaként a (késő)modern kultúra lokális és globális természetű kritikája, mely nem a totális illúziótlanságban csúcsosodik ki, hanem – többek között – a mítosz megkísértésének lehetőségében: „Švejk utolsó mondatát keressük. Nagyon fontos lenne, hogy megtaláljuk. Ők ketten, a két Josef, ez lenne a mi mítoszunk.”

Érdekes módon az *Észrevételek* más szövegdarabjai mintha egészen különböző történelmi tapasztalatról árulkodnának. Míg a mítoszkeresés mégiscsak számol a mítosz, egyúttal a kritika fenntarthatóságának és érvényességének lehetőségével, más helyütt a 20. század végső, irreverzibilis történelmi tapasztalatát az alapok felszámolódásában látja. („Nekünk már

rombolnivaló sem maradt.”) Gyakorta a tömegkultúra (kitalálhatni: nem dicsőítő) képeivel („A hétfő esti kabaré tréfáin tízmillió ember egyszerre nevet.”) érzékelteti azt a történeti helyzetet, melybe szerinte az európai kultúra jutott. Ezekből a fragmentumokból a véglegesség olvasható ki, a „zajló történelem” lezárulta – ebből a perspektívából kora nem átmeneti, hanem egyenes és végső következménye a „pusztítás és a gigantománia” évtizedeinek, melyek eltörölték az európai gondolkodás hagyományos fogalmait és hagyományait, úgymint hit, erkölcs, igazság; szabadság, testvériség, egyenlőség. A megfogalmazott kritika azonban mindig annak az artikulációnak a bizonyossága, melynek ellehetetlenüléséről számol be – a Nádas-próza azonban nem a nyelvi jel, valamint a nyelvi kifejezés lehetőségét számolja fel, hanem artikulálja azokat a jelenségeket, melyek a nyelvi kérdéshez vezethettek: „Nincsen hát más dolgom, mint térdig gázolva a hajdanvolt eszmék és világképek törmelékében, valami ép jel után kutatni. Ép jel? Még ez a kifejezés is túl szentimentális és túl romantikus ahhoz, hogy ki lehessen ejteni. Legyen! Egyszerűbben fogalmazva úgy is mondhatom: fába szorult féreg vagyok.” Természetesen a fába szorult féreg léthelyzete sem kevésbé túlzó, mint a rom, a törmelék és a jel – mind számol valaminek a lehetőségével. (Hasonlóképpen: „Horgodra tűztél, Uram.”)

Szigorúan csak *A szabadság tréningjei* '70-es és '90-es években keletkezett szövegei alapján hamisnak tűnik az elképzelés, mely az önlefozásban nullpontot találhatna, hiszen a kritika végeláthatatlanul és kimeríthetetlenül folytatható a némaság ellenében: „S féreghez hasonlítani önmagam, ez talán elég szerény elképzelés. Álszerény. Mert ez a hasonlat is gőgösen romantikus eszménnyel kecsgetteti önmagát, hogy talán kitágítható a rés a fában, talán megtalálható az ép jel, talán kimondható az első szó, talán találhatunk még valami használhatót a romok között, talajt a lábunk alá, tartást.”

A szabadság tréningjei című esszé az *Észrevételek* szövegdarabjaiban jelzett kulturális fordulatot és annak következményeit egészíti ki a rendszer-változás(ok) tapasztalatával, mely mintha csak bevégezné a korábban észlelt és verbalizált fejleményeket. Nádas ebben az esszében szól a totalitárius rendszerek felszámolódásával együtt eltűnő orientációs pontokról. Az eddigiekkel ellentétben itt konkrét történelmi és kulturális események kapcsán beszél zavarról, mégpedig a rendszerváltozás(ok) hozta szabadság keretein belül. A kritika itt tehát az orientációs pontokat felszámoló szabadságot, a liberális demokráciák konszenzusait, valamint a tömegkultúrát érinti: „Még a halál, a haláltól való félelem is csak úgy maradt fenn, mint a tömegszóraztatás egyik hatékony eszköze. Amitől olyan ez a szép új világ, mintha öszszefüggéstelen képek óriási halmaza lenne, s a szabadság azt jelentené, hogy

körülményeim realitása mindig erősebb, mint az értelmezés igénye vagy az orientációs pontok megtalálásának morális kötelezettsége.” Jó lett volna többet olvasni arról, mik is lehetnek pontosan azok az orientációs pontok, melyek a Nadas által kritizált szabadságban, a „nekünk már rombol-
46 nivaló sem maradt” korszakában elérhetőek lennének, és melyek keresése, megtalálása egyszerű morális kötelezettség. Úgy tűnhet, a szabadságnak ezt a formáját és hozadékait kizárólag kritika érhetné Nadas részéről – a tömegkultúrára vonatkozó megjegyzései, ironikus, olykor szarkasztikus képei javarészt erről tanúskodnak. Ekképpen a „tréningek” a szabadság fogalmához kapcsolódó szkepszis megnyilvánulásai.

Az *Észrevételek* egyik rövid szövegdarabja a technikai és a természeti viszonyát a modernség jól ismert kultúrtechnikai fordulataként jeleníti meg: többé nem a technikai méretik az organikushoz, épp fordítva. „Békák messziről: mintha szél a villanydrótokon. Ez fordított hasonlat. Már nem a technikait hasonlítom a természetihez, hanem a természetit a technikaihoz.” A fragmentum nem csak a viszony újrendeződését villantja fel egy hasonlaton keresztül, hanem egy rövid, frappáns kommentárral annak konzekvenciáit (már) evidensnek tételezi. („Városlakóknak magyarázok.”)

A fragmentumok összefoglalható, egységes világkép, valamint a Nadas-prózára oly jellemző (ön)reflexiós gyakorlatok hordozói. Minimális keretek között képesek hagyományok és értelmezői keretek ütköztetésére, bonyolult viszonyrendszerek sűrítésére és felvillantására, mindeközben a távolságtartás technikáját, valamint a tisztánlátás lehetőségét biztosító szemléleti formáját kialakítva. A következő szövegrészlet ebben jeleskedik: a klasszicitás fogalmának valamiféle szubjektív és objektív között mozgó értelmezését állítja elő, a kritikai tudat működése viszont a közhelyességgel érvényteleníti is az elmondottakat. „*»Egyébként is, mit értesz te klasszicitás alatt?* Fogalmam sincs, hogy mit értek, nem értek semmit, de mondom. A világszemléletnek valamiféle nyugalmát, a kényszeresen, de mégis nyugópontra érkezett életfilozófiát, a kissé merev egyensúlyra találó ellentmondások érzetét, holtpontot, amelyről a szemléletnek nincs hová elmozdulnia, semmilyen irányba. Közhelyek.«”

Habár *A szabadság tréningjeinek* szövegdarabjai, műhelytitkai és fragmentumai a *Talált cetli* elegyes írásainak publikálása után nem számítanak újdonságoknak, az újraközléssel megállapításaik újra előtérbe kerülhetnek olyan monstrumok szomszédságában, mint akár a *Világló részletek*. Döntő többségükben releváns, korszerű, mondhatni aktuális vonatkozásai felől ez korántsem mellékes tény – jobban érteni általuk többek között az előző század történeti-kulturális tapasztalatait és fordulatait, még ha nem is a teljesebb megértést biztosító nagyívű értekező szöveg mutatja fel azokat. (*Jelenkor, Bp., 2019*)

A *Termékeny félreértés – Productive Misreadings* Áfra János negyedik kötete, amelyben a fiatal költő az eddigieknél is nyíltabban – szerzőtársa, Szegedi-Varga Zsuzsanna közreműködése és jelenléte mellett – tudatja az olvasóval az egyébként sem titkolt vizuális művészeti ágak felé való vonzódását. Áfrának épp ez a vonzalma, amely a képzőművész szerzőtársa verseskötetbe történő egyenrangú bevonását eredményezte, teszi a könyvet egyszerre unikálissá és örökérvényűvé. Unikálissá, mert valóban szokatlan, hogy egy költő egy képzőművész képeit a

Gyürky Katalin 47

KÖRKÖRÖS

APOKALIPSZIS

Áfra János – Szegedi-Varga

Zsuzsanna: *Termékeny félre-*

értés – Productive Misreadings

verseihez ne pusztán illusztrációként használja, hanem e két alkotó egymással kísérleti párbeszédet folytatva, szerkesztőprogramok platformjain érintkezve olyan koncentrált kifejezésmódot hozzon létre, amelyből aztán egy ilyen, mediális átlépésekkel és kódváltásokkal telítődelt kötet létrejöhet. Ugyanakkor ez a nem titkolt vonzalom az opus örökérvényűségét is biztosítja, hisz ez az együttműködés nem pusztán felveti, hanem igazolja is a művészetelméletben az ókor óta szüntelenül jelen lévő *ut pictura poesis*-elv létjogosultságát. Azaz azt a költészet és képzőművészet közötti egyenrangúságot és egyenjogúságot, amelyet Horatius az „úgy van a verssel, akár csak a képpel”, Plutarkhosz pedig „a költészet beszélő kép, a festészet néma költészet” mondattal támasztott alá, s amelyet aztán a művészeteteoretikusok az évszázadok során számtalanszor vitattak, mert hol az egyik, hol a másik kifejezésmód elsődlegességét állt érdekében hangsúlyozni.

Ugyanakkor amiatt, hogy a kötet kétnyelvű – a költői szövegek magyarul és angolul is olvashatók benne, s az egész világot érintő problémákra hívják fel a figyelmet –, a *Termékeny félreértés – Productive Misreadings* univerzális jellege is megkérdőjelezhetetlen. A cím is mutatja, a szövegeket olvasva pedig mi magunk is meggyőződhetünk róla, hogy a szerzőnek egyáltalán nem volt célja az, hogy a magyar szövegeket egy az egyben és a legpontosabban adja vissza angolul, s ebben a „félrefordításban” aztán a szöveget ellenőrző szerkesztők, Vigh Levente és Owen Good sem korlátozták. Ezzel jelezvén, hogy egy-egy költői szöveg (de bármely műalkotás) esetében a „félrefordítás”, a „félreértés” valóban termékeny lehet, új és inspiráló asszociációkat, befogadói attitűdöket eredményezhet. Főleg akkor, ha a szövegek mellett ott vannak azok a képzőművészeti alkotások is, melyeknek már

a puszta jelenléte újabb és újabb gondolatkísérletek kiindulópontjaként szolgálhat a versértelmezések számára.

A kétnyelvűség és a társszerzők különböző kontinensen való ténykedése (Szegedi-Varga Zsuzsanna Amerikában él és alkot) pedig a kötet
48 szöveg- és képi szintű mondanivalójának bárhol aktuális jellegét is erősíti: Áfra és Szegedi-Varga a globalizáció problémáira világítanak rá a maguk művészi eszközeivel, pontosabban és sokkal inkább: jajkiáltva figyelmeztetik az ebbe az ultramodern világba belevetett embert azokra az „aknamezőkre”, amelyekre a globális felmelegedés, a klímakatasztrófa korszakában napi szinten „ráléphet”. „Mi kint törik, porlik, fúj, / az határoz róla, idebent mit érzünk” – olvashatjuk ezzel kapcsolatban az egyik szöveget. Azonban, ahogyan a kötet az *ut pictura poesis*-elv alkalmazásával a képzőművészet és a költészet kölcsönös egymásra hatásának lehetőségeit hirdeti, ezzel párhuzamosan azt is jelzi, hogy a természetben meglévő, klímakatasztrófa okozta problémák emberre gyakorolt hatása sem csak egyoldalú. Az ember magatartása, környezetével szembeni közömbössége, illetve annak kiszipolyozása is kellett hozzá, sőt, valószínűleg ez volt az origója mindannak, ami az utóbbi időszakban a külvilágban lecsapódik. Táj és ember kölcsönhatása tehát szintén megkérdőjelezhetetlen, amely Szegedi-Varga képeiről ugyanúgy lerí, mint Áfrának például ezekből a soraiból: „Rettegés bozótja, láva szilárdult rojtja / nem ismerni rá a rajban égő állatokra”.

Áfra János plasztikus szövegei és Szegedi-Varga Zsuzsanna elidegenedett, apokaliptikus tájról „beszélő” képei együttesen utalnak az ember ember mivoltának fokozatos, koncentrikus körökben, ismétlődésszerű lökésekben történő felszámolására, magatartása vészterhes megváltozására. Áfra költői látomásai itt sajnos korántsem víziók, hanem a valóságra vonatkozó félelmek, melyek arról tanúskodnak, hogy az ember ebben a világban – amit a természet is nyög – már nem is csupán Istennek képzeleli magát. Pedig már az is katasztrófa volt, amikor Isten játszott – jelzi ezt a Hitler-bajszot idéző kép, s alatta a képaláírásnak is beillő verssor: „Mint bajusz hatalmas orr alatt / megidézi a gonoszt”. Ebben a költői és képzőművészeti jajkiáltásban az ember egy harmadik alak „az Isten utáni hidegben, akinek már nincs is mit teremtenie”. S ha nincs mit teremtenie, akkor az azt jelenti, hogy a teremtés koronájáról, az emberről is elfeledkezhet. Az épp az ember által apokaliptikussá tett táj ugyanis a mai létezőből kiöl mindenfajta érzést, érzelmet, miközben az egóval telített egyed a mindentudás jogát ostoba módon továbbra is magának vindikálja: „Te viselsz imát, átkot, gyönyört és megtartóztatást, / eltűröd háborúkban a ropogást, / haláltáborok falai közt a kamrakaparást. / Kivételt nem teszel / fával, sem emberrel, / a vírusok egyenjogúan élnek, múlnak. / Eltéríthetetlen a te egyszerű igazságod, ha van.”

Abban a világban, ahol tehát nemcsak a természet felé, de az embertársak felé is a közömbösség uralkodik, ahol „nem hal többé ember emberért”, ahol „minden érzés, eszme és gesztus / egybegyúrva lebeg a tó felett”, a különböző generációk között óhatatlanul meglévő szakadék is még tovább mélyül. A fiatalok uralta világban „már hiába csavarognak az 49 öregek, / nem találnak érintkezési felületet”, mégpedig azért nem, mert – olvashatjuk ki az ilyen téren is vészjósló verssorokból – a fiatalok a személyiség nélküli egyformaság csapdájában vergődnek. Az elgépiesedő világ ugyanis gépeket szül: „beletöröl mások mindennapjaiba / a nyugodt életekbe rondít [...] / másolva ismételt”, vagyis uniformizált, nemhogy az idősebbekre, de senkire tekintettel nem lévő, érzéketlen alakokat eredményez, „lemásolt tudatokat”, akiknek innentől kezdve a reprodukálása is csak hasonló, vagy egy ismétlődő és elmélyülő koncentrikus körben még inkább elgépiesedett lényeket eredményezhet.

Azért viszont – hívja fel erre is nagyon erőteljesen a figyelmet a kötet –, hogy a várandós nők mindennek köszönhetően önmagukban csak „felemás utánzatokat” növesztenek, mindenki felelős: a „terhes nő / arcát elvették a férfiak” verssor ismét egy nagyon súlyos, és súlyosan aktuális problémára: a férfi mellett álló majdnem meztelen nőalak-ábrázolással együtt a párkapcsolatokban fellelhető erőszakra, a #metoo-mozgalom jogosultságára is figyelmeztet. Hogy azután az ebből a kapcsolatból akár akarva, akár akaratlanul megszületett „felemás utánzat” kapcsán a kötet még egy nagyon is létező, szintén globális gondra is fókuszáljon: arra, hogy az illegális határátlépésnél hogyan válik egy esetleg nem kívánt csecsemő plusz teherré: „Élelemért merészkedik közel, / heteken át próbálják visszakergetni, / de már nincs hová, / úgyhogy lerángatják róla gyermekét”.

Pedig ez a versbéli nő, ez a gyermekétől egy idegen ország határán megválni kénytelen anya, ahogy oly sokan manapság, csak élni, csak létezni szeretne valahol abban a világban, ahol a javak egyenlőtlen eloszlása – amely nyilván megint a természeti katasztrófákból is ered – szintén óriási csapás: „nem fogadott ajándék, / amit mástól erőszakkal vettek el” – utal erre a jelenségre ez az újabb két sor.

Ebben a leginkább szürke és matt színek övezte kötetben mindezzel szembesülve már nem is csodálkozunk, hogy lassan élhetetlen világunkról a költő azt a konzekvenciát vonja le, hogy ez már nem is a pokol. A pokol ugyanis „már nem jön el senkiért, / időszerűtlen, mint egy hangsor, / amit a legnagyobb megnevezésére használnak.” S ha a pokol bugyrain már túl vagyunk, a kötet egy végső, hangsúlyos sora: „ahol elkezdted, ott ér véget / de nem zárul le sehol” bizony értelmezhető – azon túl, hogy a kötet az A-val és Ω-val jelzett oldalakat bújva előre- és visszafelé is olvasható – az ember

apokalipszis felé rohanásának az egyre mélyebb koncentrikus körökben való, még jó párszor ismételt/ismétlődő jellegére, azaz arra, hogy az ember tényleg addig megy el az elembertelenedésben, magával rántva a tájat is, amíg hagyják neki. Főleg annak tudatában, hogy ebben a világban jobb
50 híján a teremtő is újrázni kényszerül, csakhogy egy idő után „nem lesz, aki segítsen, hogyha elakad, / tervezve a sosem volt csendbe belengető arcokat”.

S hogy van-e ebből a körkörös apokalipsziszból kiút? Nos, a kötet rendkívül, ugyanakkor jogosan pesszimista hangvétele ellenére van néhány sor, amely a sehová se vezető újrázás alagútjának a lehetséges végét vázolja fel. Ez akkor jöhet el, „Ha az ismétелhetetlennek hazudott utáncat, / amit te csak énnek nevezel / visszavonja, mivé válni próbált”, illetve akkor, ha „az önkéntes vakok / olvasni kezdik a jeleket”. (*Alföld Alapítvány, Debrecen, 2020*)

Az előttem álló harminc napos alvásmegvonásnak mindjárt az első napján megértettem, hogy a szavak és csakis a szavak segítenek hozzá a meneküléshez, ahhoz, hogy kibírjam. Arra is rájöttem, hogy a szavakat fel és alá járkálás közben tudom bevésni, másképp nem megy. Ha fel és alá járkálok, miközben szavakat vések be, ki fogom bírni. Ha egyhelyben ülök, és órákig bámulom az őrtoronyból a betonpalánkon túli hepehupákat, nem fogom kibírni.

Márton László 51

KÁDÁR JÁNOS A MÜNNICH FERENC BEN

Soha életemben nem voltak nagyszabású felismeréseim. Ezúttal is csak annyit ismertem fel, hogy a kényszerálmatlanságnak és kényszerdidergésnek nem lehet általánosságokban ellenszegülni ilyen sokáig: harminc napig, esetleg tovább is. Valami kézzelfogható kell. Az én esetemben az ellenállásnak az a kézzelfogható formája, ha minden háromórás őrködés alatt legalább harminc ismeretlen szót bevéslek az elmémbe.

Harmincnél nem lehet kevesebb, mert akkor nem lenne hatékony az ellenállás, ötvennél többet nem érdemes erőltetni.

Persze, nemcsak magát a szót kell bevésnem, hanem főnév esetében a nyelvtani nemet és a többesszámú alakot, ige esetében a múlt idejű alakokat, az imperfektet és a perfektet is, vagyis harminc ismeretlen szóra csaknem háromszor annyi bevésendő adat jut.

Ha mindezt elmulasztom, akkor nem leszek képes szabadulni attól a kérdéstől, hogy: kit és mit őrzök? Kinek és minek őrzésére hivatott az őrszolgálatot ellátó hadrafogott humán erőforrás, illetve maga az őrszolgálat, amely, mint a szabályzatból megtudtam, „kötött formájú harci feladat”? Például, ha a kettes támlához vagyok beosztva, kivel szemben őrzöm, védem a lőszerraktárat és a Csepel B-350-eket?

Ezt a kérdést nemcsak a valóságban volt lehetetlenség feltenni, hanem a személyiség önfelszámolásáról szóló, készülő regényben sem. Ha ez mégis lehetséges lett volna, akkor – legalábbis a készülő regényben – valamelyik tányérsapkás mellékszereplő kifejtette volna, hogy idejön a lőszerraktárhoz egy hippihuligán, és elvisz tíz rakasz éles lőszert. Továbbá idejön a Cséri-telepről a brazil kisebbség, és kiszereleli a Csepel B-350-ekből az akkumulátort.

„Hippihuligán” (egyben) és „brazil kisebbség” (külön): nem ilyen szavakhoz akartam eljutni. Csak éppen tudni szerettem volna, hogy mit őrzök és kikkel szemben. Végül már úgy sejtettem: a csillagokat őrzöm a derült, hideg téli égbolton, de kibiztosított géppisztollyal sem gátolhatom meg, hogy szürkületkor ellopja őket az a láthatatlan hadtápos tiszt, aki a húskonzerveket is

elsíbolja a raktárból, és a városban olcsón eladja szintén láthatatlan ÁFÉSZ-es haverjainak. Vajon a téli éjszaka csillagait kinek lehet olcsón eladni?

A szabályzat szerint az is a feladataim közé tartozott, hogy megakadályozzam az illegális eltávozásokat. „Állj, ki vagy?“, majd pedig „Állj, vagy lövök!“ felkiáltással vegyem elejét annak, hogy a sorállományú katonák átátszessenek a kerítésen, vagy átbújjanak alatta.

Csak hogy a Münnich Ferenc laktanyában alig voltak sorkatonák. Ezért is adott kölcsön minket a Zrínyi Miklós a Münnich Ferencnek. A Münnichben az úgynevezett „kopasz rigók“ alapképzése zajlott. A kopasz rigók első éves tisztái főiskolások voltak, és mindennap kaptak kimenőt, úgyhogy eszükbe sem jutott, hogy átbújjanak vagy átátszessenek. A csekély számú sorkatonára pedig vagy a kiképzésben vett részt, vagy a fogdabüntetését töltötte, és az őrszobán huszonegyezett, hacsak nem hatvanhatozott.

Erőltettem az agyamat: melyik az a népmese, amelyben az ébrenléti próbatétel? Úgy rémlett, hogy a szegényember legkisebb fia akkor nyerheti el a világszép királykisasszony kezét, ha éjszaka megőrzi az aranyalmákat a király kertjében a tolvajoktól, de ez csak akkor lehetséges, ha egy pillanatra sem alszik el. Rémllett egy másik mese is, amelyben a halott feleség életre kelne, ha megözvegyült férje ébren várna rá, és válaszolna a hazajáró lélek, vagyis az elhunyt asszony valamiféle fontos kérdésére.

Csak hogy a legkisebb fiú és a megözvegyült férj alszik. Ezek a mesehősök minden életbe vágó pillanatot átalusznak.

Bezzeg nem aludnának, ha mínusz húsz-huszonöt fokban, fényszóróktól megvilágítva járkálnának a lőszerraktár és a Csepel-B-350-esek között!

Az őrszolgálatban történő elalvás a legsúlyosabb vétkek egyikének számított. Hadbíróság járt érte, amennyiben az ügyeletes tiszt elalvás vétkén kapta rajta a katonát, és a vétekről tárgyi bizonyítékot szerzett. Hallottam egy mendemondát Bunda honvédről, aki úgy aludt az őrtoronyban, mint a bunda, az üti (ügyeletes tiszt) pedig felosont a létrán, és halálos néma csendben magához vette Bunda honvéd Automata Módosított Deszantfegyverét, ahogy a géppisztolyt hívták mifelénk, majd felébresztette, és közölte vele, hogy a nagyatyádi Fegyelmező Zászlóaljban fog élve elrothadni.

A mendemonda egy másik változata szerint nem is Bunda volt a neve, hanem Pörkölt, ugyanis egy hirtelen mozdulattal kitépte az üti kezéből a csúzlit, ahogy az AMD-t becézték a mi tájainkon, és agyonlőtte magát. Ezek után pedig úgy nézett ki az őrtorony padlója, mintha elejtettek volna egy nagy tányér pörköltet.

Egy harmadik változat szerint Pörköltnek volt anyja esze, hogy nem önmagát lőtte agyon az AMD-vel, hanem az ütit, így utóbbi személy szolgáltatta a szanaszét spriccelő pörkölt anyagát, a mi Pörköltünket pedig nem a golyó általi halál jótéteményében részesítették, hanem egyszerűen csak felakasztották.

Utóbb jöttem rá, hogy Bunda és Pörkölt réműletes árnyait is az idegen nyelvű szavak hártották el. A szavak egy gótbetűs könyvben, illetve egy kétkötetes nagyszótárban voltak megtalálhatók, ott élték a maguk életét. Az ő életük pedig úgy fonódott össze az enyémmel, hogy a váltások közötti pihe-nőidőben – amikor épp nem takarítottam, nem hoztam ételt a külső konyháról, és nem gyakoroltam sem a légiriadót, sem a fegyveres vegyi mentesítést – a gótbetűs szöveget igyekeztem kislabizálni, és valahányszor ismeretlen szóba ütköztem, azt kikerestem a nagyszótárban, majd pedig magyar jelentésével együtt felírtam egy papírlapra.

Ezt addig csináltam, amíg össze nem gyűlt harminc, néha negyven vagy negyvenöt ismeretlen szó. Nem kellett sokáig vadásznom rájuk: a gótbetűs szövegben valósággal hemzsegték az ismeretlen szavak, akárcsak a Zrínyi Miklósban és a Münnich Ferenchen a Spinoza által hiposztazált tudatlan emberek.

Ha összegyűlt a kellő számú szó és magyar jelentés, a papírt félbehajtottam, és becsúszttattam az ingem alá. Még csak véletlenül sem a gázálarctáskába tettem, amelynek neve mifelénk „szimatszatyor” volt, mert a szimatszatyrot rendszeresen átvizsgálta vagy az üti vagy az őrpári. Éppen ezért a szavak által megkívánt rajzszöveget sem oda, hanem a zubbonyzsebbe raktam, a biztonság kedvéért nem is kettőt, hanem hármat-négyet. Amikor a felvezető kivitt a támlához, váltótársamat pedig – többnyire Alvinczit, néha Csombordit – visszakísérte, és én egyedül maradtam, elővettem a papírlapot, és kirajzszögeztem egy olyan helyre, amely nem túlságosan szembeötlő, én viszont, miközben fel és alá járkálok, mindig vethetek rá egy-egy pillantást.

Éppen csak addig nézem, amíg leolvasom a soron következő ismeretlen szót és annak jelentését. Aztán addig ismételve, amíg be nem vésődött. Ötvenedszerre, századszorra biztosan bevésődik. Majd pedig a következő szó kerül sorra.

Három óra alatt, amíg tart a támlánál az aktív szolgálatteljesítés, harminc-negyven szót be tudok vésni.

Az egyik támlánál, a külső bekötőút mellett állt egy fa, a másikonál, a lőszerraktár közelében be volt ásva egy cölöp vagy karó. Mindkettőnek az volt a hivatása, ha úgy tetszik, létezésük értelme, hogy kirajzszögezzem rájuk az ismeretlen szavakat.

Most éppen ezt a szót vésem be: féltékenység... féltékenység... féltékenység... Nőnemű szó, többesszámban nem fordul elő. Féltékenység... féltékenység...

Ez egy naplószerű könyv, a gótbetűs. Az addig ismeretlen, mármint a másik nyelven ismeretlen „féltékenység” szóba az 1771. július 30-i bejegyzésben futottam bele.

A könyvnek az volt a címe, persze az idegen nyelv szavaival és cirkalmasan szögletes betűivel: *Az ifjú Werther szenvedései*. Egy antikváriumban vásároltam öt forintért, ami negyvenkét évvel ezelőtt sem számított csillagászati összegnek.

54 A kétkötetes nagyszótárát pedig, akármilyen hihetetlenül hangzik is, könyvtárból kölcsönöztem ki. Mindjárt az első nap, egyik váltás után felfedeztem a Münnich Ferenc laktanya könyvtárát. Még nem ért véget a nyitvatartás másfél órája. A szabályzatnak megfelelően tisztelegtem, személynévvel és rendfokozat hiányával jelentkeztem, majd pedig azíránt érdeklődtem: van-e szótár ahhoz a bizonyos nyelvhez? És ha igen, akkor kikölcsönözhető-e? A könyvtárosnő, aki csakis az egyik tiszt felesége lehetett, felírta a nevemet és az alegységemet, majd készségesen kiadta a kétkötetes nagyszótárát. Harminc napra lehetett kikölcsönözni, amennyi a Münnich Ferencben letöltendő külsős őrszolgálat és a fogdabüntetés maximális időtartama is volt. A beesett arcú, sovány nő még meg is dicsért, amiért szabadidőmben idegen nyelvet tanulok, holott – erre a választékos kötőszóra már akkor felfigyelhettem volna –, holott ez a jelenség a sorkatonai szolgálatban nem tekinthető megszokottnak.

Hamarosan megtudhattam, hogy az a tiszt, akinek a könyvtárosnő a felesége, a Münnich Ferenc elhárítótisztje volt. Ez abból világlott ki, hogy az őrparancsnok, a történet elejéről már ismert Siskov tizedes, miután váratlan helyről telefonhívást kapott, elkobozta a gótbetűs könyvet, amelynek szótárzását végeztem, és az inkriminált könyvtárggyal együtt átkísért az elhárítótiszthez, akinek könnyű volt megjegyezmem a nevét. Ugyanúgy hívták, mint a Párt első titkárát. Ő volt Kádár János főhadnagy.

Kádár János a Münnich Ferencben!

Nem volt barátságos. Cigarettaival vagy ülőhellyel nem kínált, de nem is ordítózott, nem is fenyegetőzött. Hümmögve lapozgatta, nézegette a gótbetűs könyvet.

És ezt maga el tudja olvasni?

Legjobb tudásom szerint elmagyaráztam volna, mi a különbség a fraktúra és antikva betűtípusok között, de Kádár János rám szólt, hogy ne magyarázzak. Gyanakodva nézett rám.

Ez valami vallásos könyv?

Főhadnagy elvtársnak jelentem, nem vallásos.

Hát, ha nem vallásos, akkor micsoda?

Főhadnagy elvtársnak jelentem, ez egy szerelmi történet.

Na ne bassza már meg az a kaporszakállú szarfaszú degenerált nílusi székely sábeszdeklis jordán kurva isten! Maga hülyének néz engem, honvéd elvtárs? Maga szerint így néz ki egy szerelmi történet?

Úgy lobogtatta felém a fraktúrával telenyomtatott oldalpárokat, mint megannyi szennyes alsónadrágot.

Legjobb tudásom szerint elmagyaráztam volna, hogy ez egy klasszikus mű, és hogy ezt Goethe írta, akit a Szovjetunióban és a Német Demokratikus Köztársaságban is, sőt a mi hazánkban is nagyra becsülnek, de Kádár János megint rám szólt, hogy ne magyarázzak. Ezzel együtt is, mintha egy kicsit megenyhült volna. 55

Szóval, ez egy szerelmi történet akar lenni. Na, de akkor legalább sokat basznak benne? Mert akkor felolvashatna a honvéd elvtárs egy ilyen baszós részletet.

Óvatosan azt feleltem, hogy még az elején tartok, és különben sem értek minden szót. Azért is kölcsönöztem ki a nagyszótárat.

Kádár János kijelentette, hogy a felesége beszámolt az eseményről, és ez a szokatlan kölcsönzés keltette fel azt a gyanúját, hogy a gótbetűs régi könyvben vallási propaganda olvasható. Biztosan nem ír olyat ez a könyv, hogy vissza kell adnunk a római katolikus egyháznak a termőföldet meg az iskolákat?

Legjobb tudásom szerint elmagyaráztam volna, hogy Goethe ilyesmit sem fiatalkorában, amikor a *Werther* írta, sem később nem gondolt, és hogy Goethének ugyanolyan rossz véleménye volt a papokról, mint az Állami Egyházügyi Hivatalnak, de Kádár János harmadszor is rám szólt, hogy ne magyarázzak. Pontosabban, hogy fogjam be a pofámat, ha vele beszélek. Leíratta velem a szerző nevét (latin betűkkel) és a mű címét (magyarul), majd felszólított, hogy menjek ki a szobából.

Odakint hallottam, hogy hosszasan telefonál, de a szavakat, mondatokat nem értettem. Különben is, volt egy olyan érzésem, hogy az egyik befüggönyözött ablak mögül figyelnek, és nem szerettem volna, ha bárki azt feltételezné rólam, hogy hallgatózom.

Aztán hosszú csend. Aztán telefoncsengés. Aztán Kádár János hangja odabentről. Aztán kinyílt az ajtó. Az az én kibaszott kurva nagy szerencsém – adta értésemre Kádár János –, hogy Pallag elvtárs felhívta a szovjet elvtársakat, ők pedig azt mondták, hogy ez a Gjote vagy ki a lófasz egy haladó polgári szerző. És hogy a békéért harcol, mint a Szovjet Hadsereg. Meg a Magyar Néphadsereg. Hacsak nem annál is nagyobb lelkesedéssel.

Úgyhogy ő vissza is adja a könyvet, vigyem a francba. Mindenesetre majd ő gondoskodik róla, hogy ne nagyon legyen időm olvasgatni.

Felém nyújtotta a gótbetűs könyvet. Visszahúzta. Szétnyitotta.

De most mondjam meg őszintén, haveri alapon: ez tényleg egy szerelmi történet? És mégsem basznak benne? Egyszer sem?

Hallgattam.

Hát, akkor szart sem ér az egész.

Kitépelt a gótbetűs könyvből egy lapot, és elégette az öngyújtójával a hamutartó fölött.

A többit viheti, honvéd elvtárs. Hátra arc, lépés indulj.

56 De aztán, ugye, nem élünk vissza az elhárítótiszt jóságával!

A kiszakított lap előtt a regényhős 1772. szeptember 12-i levele vagy inkább naplóbejegyzése kezdődik.

„Lotte néhány napra elutazott, hogy Alberttel együtt térjen haza. Ma, amikor a szobájába léptem, szembejött velem, én pedig ezer örömmel csókoltam meg a kezét.

Egy kanárimadár szállt a vállára a tükörről. »Újabb jóbarát!« – mondta Lotte. – »A kistestvéreimnek szánom. Olyan aranyos! Ha kenyeret adok neki, verdes a szárnyacskaival, és annyira hercigül csipeget. Nézze, milyen cuki! Még meg is csókol!«

Midőn odatartotta száját a kis jószágnak, az oly kedvesen simult hozzá az édes ajkához, mintha érezhette volna ama boldogságot, mely osztályrészl jutott neki.

»Önt is meg kell csókolnia!« – mondta Lotte, és átnyújtotta a madárkát. A csőröske megtette az ő szájától az enyéig tartó utat, és a csipegető érintés olyan volt, miként egy lehelet, miként a szereteteli gyönyör sejtelme.

»A madár csókjá« – mondtam – »nem teljesen önzetlen. Ő táplálékot keres, így az üres dédelgetésből üres gyomorral tér meg.«

»Ő eszik is a számból« – mondta Lotte. Ajkaival nyújtott a madárnak néhány morzsát, és az ajkáról az önmagát ártatlanul átengedő szeretet örömei mosolyogtak minden lehetséges gyönyörűséggel.

Elfordítottam arcomat. Ezt neki nem volna szabad tennie! Nem volna szabad ingerelnie képzelőerőmet a mennyei ártatlanság és boldogság eme képeivel! Nem volna szabad felébresztenie szívemet abból az álomból, amelybe ringatja némelykor.....”

Itt szakad félbe a szöveg – a szó szoros értelmében szakad az elhárítótiszt mozdulata nyomán –, és folytatódna, ha tehetné, a kitépelt és elhamvadt lapon. A következő könyvoldal tetején már egy hosszabb idézet vége van, amelyet a Münnich Ferenc keretei között nem voltam képes azonosítani. Dagályosan ömlengő szöveg volt, nyilván a Goethe előtti nemzedék valamelyik olyan szerzőjétől, akit kedvel a dúlt lelkű regényhős.

Ma már persze tudom, sőt már egyetemi hallgatóként is tudtam, miután lemásoltam és beragasztottam a helyére a kitépelt lap szövegét, hogy a meglehetősen hosszú lére eresztett érzélgés Ossian énekeiből van átemelve a regénybe.

Goethe regényhőse Ossiant olvas, egyszersmind fordít, aki valójában nem a neki tulajdonított énekek szerzője, hanem a valódi szerző, James

Macpherson fikciója, azaz regényhős. Én a Werther nevű regényhős Ossian-fordítását olvasom, noha valójában nem a regényhős fordította a majdnem két oldalon át áradó szenvedelményt, hanem maga a szerző, Goethe. Teszem ezt – mármint a félbeszakadt részlet olvasását – annak ellenére, hogy „én” mint önmagam regényhőse a Münnich Ferenc keretei között csikorgó hidegben az Ossian-részlet szavainak túlnyomó többségét akkor sem értettem volna, ha Kádár János a kitépelt lappal együtt el nem égeti a szövegben található szavak és szólás jellegű állandósult fordulatok mintegy nyolcvan százalékát.

Fel és alá járkálok, ritkábban a személyi bejárat és az elágazás, gyakrabban a lőszerraktár és a tehergépkocsi között.

Csőr... csőr... csőr... Hímnemű szó, umlaut a többes. Csőr... csőr... csőr...

Táplálék... táplálék... táplálék... Semlegesnemű szó, nincs többese. Táplálék... táplálék... táplálék...

Elfordít... elfordít... elfordít... Gyenge ragozású ige. Elfordít... elfordít... elfordít...

A kiszakított lap és az Ossian-részlet utáni első bejegyzés 1772. október 19-re esik. „Ő, ez a kiszakítottság! Ez a rettenetes kiszakítottság, melyet itt, a keblemben érzek! Gyakorta gondolom: »Ha őt csak egyszer, csak egyetlen egyszer a szívedhez szoríthatnád, ez az egész kiszakítottság telítetté válna!«”

Rettenetes... rettenetes... rettenetes... Igéből képzett főnévből továbbképzett melléknév. Rettenetes... rettenetes... rettenetes...

Úgy sejtettem, hogy egy láthatatlan és névtelen – rettenetes! – rokokó elhárítótiszt kitépelt egy lapot Werther szívéből is.

Az európai kultúra történetében valószínűleg nincs még egy olyan történet, amelyiknek annyi feldolgozása lenne, mint a Faust-mítosznak. Zenében, irodalomban és a filmművészetben számtalan Faust adaptáció született: az angol

58 Csebó Horváth János

A SÁTÁN CSAPDÁJÁBAN

avagy

egy modern Faust

„Babilon”-ban

Wikipédia egyedül a film világából negyvenkét alkotást említ meg. Ezek közül az egyik Taylor Hackford filmje, „Az ördög ügyvédje” amely bár több mint húsz éve készült (1997), ma is nagyon izgalmas, fordulatos és maradandó filmélmény.

A fausti kérdés egy 16. századi német népkönyvben vetődött fel

először, és nem véletlen, hogy pont ekkor: ebben az időben ütközött össze ugyanis először – s így a legtisztábban – a még élő középkori keresztény hagyomány és a már bontakozó újkori megismerési vágy. A Faust-mítosz megalkotói még tisztán látták az európai ember készülődését arra, hogy korábbi, istenközpontú tudáseszményét lecserélje egy olyan tudásra, amelynek centrumába a teremtett világ és a *fölötte való uralom megszerzése* kerül, aminek eléréséhez az ördög segítségét kell igénybe venni. Az eredeti Faust még egy démoni erőket használó, mindenre képes kalandor volt, akiben olthatatlan vágy élt, hogy az ég és a föld titkait kifürkéssze. Ez a Faust az isteni és az emberi törvények megsértése miatt még egyértelműen bűnös volt, így természetesen elkárhozott. A német népkönyv felhasználásával már Shakespeare kortársa, Christopher Marlowe (16. század) is írt egy olyan Faust-történetet, amelyben ugyan még mindig elkárhozik a főhős, azonban az író már rokonszenvvel kíséri törekvéseit. Még rokonszenvesebben kezeli Faustot kétszáz évvel később a történet legismertebb feldolgozója, Goethe, akinek elbeszélésében Faust már jóval összetettebb megállapodást köt az ördöggel, mint klasszikus elődei. Ezzel teremti meg Goethe annak lehetőségét, hogy az eredeti Faust történetet a felvilágosodás modern eszméinek megfelelően átértelmezze. Bár Goethe értelmezése sok szempontból ma is aktuális, az európai kultúra minden egyes korszakában születik egy új, a kor viszonyaira jellemző Faust interpretáció.

Ilyen új értelmezés *Az ördög ügyvédje* is, melyben a Faust-történet központi karaktere – Doktor Faustus – mellett természetesen megjelenik Mephistopheles is. Azonban Hackford filmbeli Sátánját érdekes módon egy történelmi személyről, az *Elveszett Paradicsom* szerzőjéről, a 17. századi John

Miltonról nevezi el. Ennek az lehet az alapja, hogy az angol költő az ördög figurájában – talán akaratlanul –, de önmagát ábrázolta. Százötven évvel később William Blake is megjegyzi: „[Milton] az ördög követője saját tudta nélkül.” Visszaköszön a filmben a miltoni Sátán hírhedt mondása is: „Inkább uralkodom a pokolban, mint szolgálok a mennyben.” Az eposz 59 magyar fordítója, Jánosy István szerint Milton Sátánja a *lázadás szimbóluma* lett az európai szellemi hagyományban: „Ez a Sátán vált a világirodalom talán legnagyobb hatású jellemportréjává, különösen a 18-19. századi szabadságmozgalmakban, polgári forradalmakban. E »Sátán köpenye alól bújtak ki« az olyan történelmi alakok, mint Robespierre, Danton és Napóleon.” Nézzük, hogyan sikerült adaptálnia Hackfordnak a fausti problémát a 20. századra.

*

Kevin Lomax (Keanu Reeves) sikeres védőügyvéd egy floridai kisvárosban, még egyetlen pert sem veszített. A film Kevin védőbeszédével indul, amely nyomán egy pedofliával vádolt férfit felmentenek, és bár az ügyvéd időközben rájön, hogy védence bűnös, ebből nem csinál lelkiismereti kérdést. Ezután egy neves ügyvédi iroda megbízottja New Yorkba csábítja. Felesége, a bájos és romlatlan Mary Ann (Charlize Theron) életük nagy esélyének tartja a világvárosba költözésüket, de Kevin édesanyja nem örül a hirtelen jött lehetőségnek, elkötelezett baptistaként ugyanis félti fiát a „babiloni” nagyvárostól. A New York-i cég főnöke, John Milton (Al Pacino) kiemelt figyelmet fordít Kevinre és bevezeti a nagyvilági életbe: a siker, a pénz, a csillogás, a könnyű nők világába. Mindennek következtében Kevin egyre kevesebb időt tölt feleségével, így kezdenek eltávolodni egymástól. Bár Mary Ann érzi, hogy a New York-i hazug és romlott világ nem neki való, és szeretne visszatérni Floridába, Kevin becsvágya nem engedi, hogy a kedvéért lemondjon élete nagy lehetőségéről. A tragédia akkor következik be, amikor addigi legnagyobb ügyvédi sikere – egy háromszoros gyilkos ingatlanmágnás felmentése – után feleségét összevagdossott testtel, zavart lelkiállapotban találja. A nőt, könyörgése ellenére kórházba viszi, ahol Mary Ann végül öngyilkosságot követ el. Kevin ekkor fogja fel, hogy a New Yorkba költözéssel elrontotta az életüket, de nem érti pontosan, hogy mi történt. Lassan rájön, hogy a szálak Miltonhoz vezetnek, ezért megkeresi főnökét, hogy megértse és számon kérje rajta a történeteket. Megtudja tőle, hogy Milton maga a Sátán és egyben az apja is, aki figyelemmel kísérte őt egész életében. Milton felvilágosítja Kevinről is, hogy sikereit végső soron annak köszönheti, hogy az ördög gyermeke, és bár ő közvetlenül nem irányította, de tőle kapta tehetségét. Mikor

Kevin megvádolja Miltont a felesége halála miatt, a Sátán szembesíti azzal, hogy végső soron mindezt magának, leginkább saját nagyravágyásának köszönheti. Elkeseredésében Kevin végezni akar magával, de Milton meggyőzi arról, hogy érdemes meghallgatnia ajánlatát, amit felfoghatunk Kevin

60 *megkísértéseként* is.

Mivel Kevint lelkifurdalás gyötri Mary Ann halála miatt, Milton legelőször is ez alól akarja felmenteni, hiszen távolabbi terveit leginkább e *lelkifurdalás* akadályozza. Úgy érvel, hogy „a bűntudat olyan, mint egy kővel megrakott zsák”, az ember teljesen feleslegesen cipeli Isten kedvéért, és egyébként is, miért kaptuk Istentől az ösztönök csodálatos ajándékát, ha nem élvezhetjük őket gátlás nélkül? Azt ajánlja hát Kevinnek, hogy engedje szabadjára ösztöneit, élvezze az életet, ne foglalkozzon folyton azzal, hogy az erkölcsi törvények megengedik-e az örömelvű életet; éljen a mának, hiszen annyi a világ, amennyit megszerez belőle magának. Milton úgy számol, hogy ha Kevin elérné végre ezt a „felszabadultságot”, akkor automatikusan elfelejtené Mary Annt, magától megszűnne miatta érzett bűntudata, sőt, *megszűnne mindenféle bűntudata*. Onnantól kezdve lehetne igazán a Sátán gyermeke, mivel úgy már kizárólag a siker, az érvényesülés és a világ örömeinek korlátlan élvezete vezérelné.

Minthogy Kevint nem győzi meg a bűntudat szükségtelenségéről szóló érv, a Sátán folytatja a kísértést, mégpedig úgy, hogy megosztja Kevinnel egyik titkát: hogyan tud ő *uralkodni az embereken*. Először is szigorúan ügyel arra, hogy közvetlenül soha ne avatkozzon be a napi ügyekbe, és a felszínen mindenki saját maga dönthesse az életéről: „Nem vagyok bábjátékos, nem rángatok dróton senkit, mert a szabad akarat olyan, mint a lepke szárnya: ha hozzáérnek, többé nem száll fel sohasem.” Mivel az emberek önállóan hoznak döntéseket, azt hiszik, hogy szabadok. Csakhogy az élet színpadát mindig a Sátán rendezi be, így mindig mindenkinek a Sátán által dirigált előadásban kell játszania. Miközben az emberek azt hiszik, hogy azt tehetnek, amit akarnak, a Sátán folyton kísérti őket: tálcán kínálja számukra a hatalom, a siker és a világi örömök személyre szabott lehetőségeit, így általában bele is sétálnak a csapdájába. Milton – vezérigazgatója, Eddie Barzoon erőtlen lázadására kapcsán – el is mondja, hogyan rendezi be a tömeg számára a színpadot: „Növeld az egójukat óriásira! Kapcsold össze szálóptikával a sok egománt! Fűszerezd a leghétköznapibb álmokat aranymázás fantáziákkal, míg Napóleon nem akar lenni mind, önmaga Istene!” Így Kevin számára lassan kiderül a szabad akarat igazi természete: az emberek többsége számára ez csak egy *optikai csalódás*, a Sátán a szabadság illúziójával kápráztatja el őket. Ugyanakkor az is igaz, hogy megvan az embernek az a képessége, hogy felismerje az ördögtől való függőségét és megszabaduljon a sátáni kötelékektől, azaz megteremtse egy önállóbb élet lehetőségét. Az ember számára így az a

legfontosabb kérdés, hogy milyen feltételek mellett juthat el ahhoz a „megvilágosodáshoz”, amivel kiszabadíthatja magát a Sátán csapdájából.

Kevint mélyen megérinti a szabad akaratról szóló tanítás, de még mindig nem adja be a derekát, így a Sátán előjön a legfontosabb érvel: nincs már semmi értelme Istenre számítani, hiszen a 20. századra **61** *Isten vereséget szenvedett* tőle. Azt is elmondja, hogyan érte el a győzelmét: „A kezdet kezdete óta itt forgolódom az élet sűrűjében, és tápláltam minden olyan érzést, amelyet az ember érezni rendeltetett. Érdekelt, hogy mire vágyik, és sohasem ítéltem el. Miért? ... Mert rajongok érte. Humanista vagyok. Talán az utolsó humanista. Ugyan ki tagadhatná, ... hogy a 20. század egésze az enyém volt?” Ezek a film csúcspontját jelentő – a költő Miltonra leginkább emlékeztető –, hátborzongató mondatok láthatóan Kevint is kezdik elbizonytalanítani. Amikor kiderül, hogy az ördögien szép Christabella a féltestvére, és hogy Milton reményei szerint a kettőjük frigyéből születő utód maga lehet az Antikrisztus – aki végleg átveheti a világ irányítását –, egy ideig úgy tűnik, hogy Kevin elfogadja a Sátán ajánlatát. Milton már a tenyerét dörzsöli örömeiben, hogy „atya!” szavai végre meghallgatásra találtak, de egyszer csak Kevin – alkalmazva a szabad akaratra vonatkozó iménti felismerését – váratlanul főbe lövi magát. Christabella elég a pokol tüzében, Milton bukott angyalként visszakerül a pokolba, Kevin lelkeről pedig még nem születik döntés.

De ezzel a film még nem ér véget! A rendező egy váratlan csavarral visszavisz bennünket a legelső tárgyalás szünetéhez a mosdóba, ahol Kevin éppen össze akarja szedni a gondolatait, miután rájön, hogy védence tényleg pedofil. Ekkor derül ki, hogy az imént lejátszódtott történet – vagyis lényegében maga a film – csupán egy látomás volt, Kevin a „szabad akaratával” még dönthet másképp, még visszafordulhat a lelkiismeretlen ügyvédi karrier útjáról. Így is dönt, visszatérve a tárgyalóterembe lelkiismereti okokra hivatkozva visszaadja az ügyet a bíróságnak, vagyis eláll a pedofil tanár képviselététől. A bíró fel van háborodva, Kevint valószínűleg ki fogják zárni az ügyvédi kamarából, de ő biztos abban, hogy ez a helyes döntés. Csakhogy az ördög ismét ott ólálkodik körülötte, most Larry, az újságíró képében. Larry azzal győzködi Kevint, hogy ha beleegyezik abba, hogy ő írhasza meg „a lelkiismereti válsággal küzdő ügyvéd” sztoriját, akkor nem fogják kizárni a kamarából, sőt, egy csapásra ország-szerte ismert sztár lesz. Rövid hezitálás után (Mary Ann öröme) Kevin beleegyezik abba, hogy másnap találkozzanak. Annak eldöntése, hogy filmbeli látomása elég lesz-e ahhoz, hogy kivédje a Sátán újabb csapdáját, a nézőre van bízva.

Új Forrás 2020/8 – Csebő Horváth János: A Sátán csapdájában
vagy egy modern Faust „Babilon”-ban

Érdemes kicsit foglalkozni a Sátán fogalmának az európai szellemi hagyományban fellelhető sokféle értelmezésével. A Sátán eszméje kezdettől fogva két – tartalmilag rokon, de formailag egymásnak ellentmondó – értelmezési pólus között mozog. Az egyik pólus szerint a Sátán egy bukott angyal, Istenhez hasonló transzcendens lény, aki képes beköltözni egy-egy konkrét élőlény lelkébe, és őt felhasználva földöntúli képességeivel arra törekszik, hogy a Teremtővel szembe fordítsa teremtményeit. Ebben a transzcendens sátánképben a Sátán folyton polemizál Istennel, aki a bűnbeesés óta azzal bünteti az embert, hogy az árulással szerzett szabadságát nem felügyeli, rábízta az emberre, hogyan él vele, ezért van meg a lehetősége annak, hogy az ember a Sátán befolyása alá kerülhessen. Így ábrázolta a Sátánt és Istent például Milton és Goethe.

A keresztény dogmatika visszaszorulása óta kialakuló másik pólus szerint a Sátán benne él mindannyiunkban: mivel Istenen kívül nincs más transzcendens entitás, csak az emberi lélek, így a bűnre való hajlam az ember lelkének immanens tulajdonsága. Az ördöggel foglalkozó egyes irodalmi művekben a Sátán alakja e két pólus valamilyen keverékeként jelenik meg, ezért nem meglepő, hogy a filmben is egy ilyen kevert Sátánnal találkozunk. Látunk néhány, a transzcendens Sátánra emlékeztető filmes megoldást, de a történet nagyobb része felfogható az immanens sátánképként: a Sátán nem egy földöntúli lény, hanem csak szimbolikus megszemélyesítése a tudatalattinkban lappangó bűnös emberi tulajdonságainknak. Az immanens sátánképhez természetesen egy másféle istenfogalom is társul. Isten itt úgy jelenik meg, mint akitől a *lelkiismeretet* kaptuk, amivel meg szeretnénk neki felelni: a lelkiismeret a léleknek az a „területe”, ahol az isteni hívás és az emberi válasz találkozik.

Ha az ember nincs rá felkészülve, a bűnös adottságok könnyen eluralkodhatnak benne: ilyenkor mondjuk, hogy a Sátán átveszi fölötté a hatalmat. Jól látható ez az állapot a filmben, amikor Milton cinikusan azt javasolja Kevinnek, hogy adja vissza élete legnagyobb ügyét a segítségre szoruló Mary Ann miatt, de közben persze sejthető, hogy ezt a tanácsot ő maga sem gondolja komolyan. Kevin be is sétál a csapdába és nem adja vissza az ügyet, azt gondolván, hogy ezzel menti meg házasságát is („Én kiszállok, ő jobban lesz, és én meggyűlölöm érte.”), pedig a későbbiekben láthatjuk, hogy ez lett volna az egyetlen helyes döntés. Bár az ember elvileg bármikor megtehetné, hogy – paradox megfogalmazással élve – ismét az uralma alá vonja az egyre jobban maga fölé kerekedő tudatalattiját, az utóbbi kétszáz évben lezajlott társadalmi folyamatok (például a fogyasztói kultúra elterjedése és a freudizmusnak a tudatalatti felszabadításában elért sikerei) ezt lassan végképp ellehetetlenítik. Néhány kivételes adottságú embertől eltekintve a többségnek – komoly erőfeszítések ellenére is – csak arra van esélye, hogy valamiféle relatív szabadságot érjen el a Sátánnal szemben.

Térjünk vissza még egyszer a goethei Faust-értelmezéshez és a Faust-mítosz népszerűségéhez. Goethe Faustja is eladja a lelkét Mefisztónak, de a klasszikus Faust-történetekre jellemző egyetlen feltétel helyett két kikötéssel. Az első feltétele ezúttal is az, hogy az ördög segítse hozzá az élet minél teljesebb megismeréséhez, valamint minden emberi vágya és 63 törekvése megvalósításához. A második viszont egy teljesen új elem: Faust lelke csak akkor lehet az ördögé, ha a doktor úgy érzi, hogy vágyai beteljesedtek. Ezzel a második feltétellel azonban Faust „csőbe húzza” Mefisztót, hiszen az ördög hiába ad meg mindent, amire a doktor vágyakozik, Faust soha nem tud megbékélni azzal, amit elér, soha nem talál megnyugvást abban, amit Mefisztó támogatásával elvégez. Így aztán Faust halálakor a szerződés ügyében az Égieknek kell döntenet, akik az ördög terveit keresztülhúzzák, és hatalmi szóval Faustot, törekvéseinek elismeréseképpen, a mennybe juttatják. Vagyis Goethe az eredeti Faust-mítoszból megtartotta azt az elemet, miszerint ha a doktor elhagyja az isteni utat, lelke soha nem lelhet megnyugvást, hiszen *teljes* élet csak Istennel együtt érhető el. Ugyanakkor Faust Istentől való elfordulásának nemhogy kárhozata, hanem egyenesen felmagasztaltatás a következménye. Goethe az istentelenség korábbi bűnét a „mindig többre törekvés” humanista értékével megpróbálja „tisztára mosni”, vagyis a bűnből erényt kovácsolni. De az isteni eredet nem múlhat el nyomtalanul, a korábbi bűn miatt mégiscsak megmarad egy homályos lelkifurdalás, így az európai ember nem tud maradéktalanul örülni ennek a földi felmagasztaltatásnak, és nyugtalansága egyre káprázatosabb sikerei közepette is megmarad.

És ebben lelhetjük meg a magyarázatát annak is, hogy miért nyúl vissza olyan gyakran a modern nyugati ember a fausti mítoszhoz: az eszével ugyan megszakítja Istennel való kapcsolatát, a lelke azonban nem tud megnyugodni az Isten nélküli életben, ezért – bár koronként változó formában – újra meg újra megfogalmazza a transzcendencia szükségességét.

Goethe átértékelése nyomán a „fausti ember” elveszítette eredeti jelentését, és a „bűnös ember” helyett a nyughatatlan, a „mindig többre törekvő” ember szinonimájává vált. Ezzel Goethe egyik ideológiai alapját adta annak a „fejlődésmítosznak”, melynek következtében az emberiség eljutott a 20. század két pusztító világháborújához és a 21. század civilizációs összezapásaihoz. Ma már jól kivehető/látható, hogy civilizációk harcolnak egymással a migrációs folyamatban éppúgy, mint a soknemzetiségű metropoliszok konfliktusaiban.

Hackford Faustja – megítélésem szerint – valahol a klasszikus és a goethei Faust között helyezkedik el, de talán az előbbihez áll közelebb. Kevin formálisan nem köt szerződést az ördöggel, öntudatlanul, a világi sikerek és örö-
mök utáni vágyakozása és hiúsága (ami a Sátán kedvenc bűne) miatt
64 kerül a Sátán befolyása alá. Lelkiismerete folyamatosan figyelmezteti,
de ő mindig elnyomja a jelzéseket. Amikor azonban a Sátán odáig
megy, hogy az Antikrisztus megteremtőjének szerepét is kiosztja rá, a minden
kísértés ellenére megmaradt lelkiismerete fellázad, és utolsó, talán egyetlen
szabad döntésével, az önként vállalt halállal megszabadul élete – saját maga
által ácsolt – börtönéből. E modern Faust bűnei miatt tehát még életében el-
bukik – ebben a klasszikus Faust-képnek felel meg –, de a lelke kikerül a Sátán
hatalma alól, vagyis a kárhozattól megmenekül; – ebben a goethei megoldást
követi. Azonban Hackfordnál a kárhozattól való megmenekülés nem azért
következik be, mert Kevin-Faust a Sátánnal való együttműködés ellenére
mégiscsak értékes életet élt volna, hanem azért, mert képes belátni végzetes
bűneit és önfeláldozásával megakadályozza az Antikrisztus világra jöttét.
Ebből azonban nem következik, hogy a modern embernek nincs más esélye a
Sátántól való megszabadulásra, csak az öngyilkosság. Ez a végső döntés
akkor következhet be, ha valaki annyira későn veszi észre a sátáni csapdákat,
hogy addigra már széthullik körülötte minden. De ha a lelkiismeretet, „ezt a
kövekkel teli hátizsákot” cipeljük magunkkal, akkor mindig van remény a sza-
badulásra.

A *post-truth* és a *fake news* kultúráját elsősorban az teszi lehetővé, hogy az internet olyan platformokat kínál, amelyeken a tartalmat már nem csak szakértők és a jólértésültség kiváltságával bírók állíthatják elő, hanem szó szerint bárki – a szakértők szerepében jelentkező tech-cégek csak a hordozófelületet adják mindehhez, és amíg a Google vagy a Facebook munkatársai a reklámalgoritmusok tökéletesítésén fáradoznak, addig az igazság szabad

Förköli Gábor 65

A VÁLTÓÁRAM ÖRDÖGE

Balázs Attila: *Magyarfauszt*

préda. Nem mondhatni, hogy az irodalmat váratlanul érte volna ez a krízis: a posztmodern szkepszis és irónia, az elbeszélés nehézségeinek tudatosítása előbb jelentkezett, minthogy McLuhannek a globális faluról, na meg az üzenetté váló médiumról szóló jóslata valóra válhatott volna. Mégis fel kell tennünk a kérdést, hogy mit reagál erre a helyzetre az irodalom, és azon belül is a valaha nagy presztízsű történelmi regény, hiszen az irodalmi szövegek fikcionalizáltsága és sajátos nyelvi-poétikai természete ellenére a világ megismerésének, az igazság faggatásának egyik legkülönlegesebb, semmivel nem helyettesíthető művészetéről van szó.

Az elmúlt évek könyvtermése alapján két egymástól eltérő, de ugyanolyan markáns válasz látszik erre a kérdésre. Az egyik a személyes memoár vagy a családi mikrotörténet felértékelődése. Akik ezt az utat választják, azok egyfajta szűkített távlat és a maga korlátait jól ismerő narratíva mellett teszik le a garast, ugyanakkor ezeken a szorosabbra fogott kereteken belül igyekeznek a legalaposabban körbejárni mindent. A tehetősebb, jellemzően angolszász országokban jelenlévő kiadók ilyenkor a *fact-checking* intézményével segítik a szerzőknek a saját személyes történetüket összeegyeztetni a történelemtudomány segítségével megismerhető valósággal. Ez már nálunk sem ismeretlen, Nádas Péter *Világló részletek* című önéletrajzi könyve végén a kiadó Földes György és Ungváry Krisztián történészeknek mond köszönetet szakértői tanácsaikért. A másik út jobban hasonlít a sztereotipikus posztmodern regényére: akik ezt az utat járják, azok a világban tapasztalható információs krízisre és bizalmi deficitre a legendagyártás radikalizálásával, abszolutizálásával, a pletyka, a bulvár és az álhír szervezőelvvé tételével válaszolnak. Így tesz könyveiben Balázs Attila, akit írás közben saját bevallása szerint is az interneten való szörfölés vezérel. Amikor egyszer volt szerencsém beszélgetni vele, ezt mondta: „a Wikipédia én vagyok”.¹ Tudvalevő, hogy a Wikipédián a szócikkeket kollektív munkával hozzák létre, az írás, a szerkesztés és a publikálás fázisa nem különül el egymástól. Állítólag, ha valaki

látványosan hamis állítást helyez el egy szócikkben, azt a szerkesztők közössége által működtetett korrekciós mechanizmus hamar helyreteszi – vagy nem. Balázs Attila szeret csapongani, inkább szabad asszociációkat, mint az időrendet követve halad, és szabadon keveri a mítoszokat a történesz 66 szek igazságaival, legfeljebb nem is annyira finom iróniájával jelzi, ha éppen előbbiekkal vagy utóbbiakkal éppen nem ért egyet. És az egész természetesen béka(nyúl-)perspektívából láttatja.

Nem arról van szó, hogy Balázs Attila „tükröt tart” a világnak, és a kaotikus világról kaotikus művet írva arra játszik, hogy megússza a valódi kutatómunkával, a koncepció kidolgozásával és a szerkesztéssel járó fáradalmakat. Hogy mást ne mondjunk, *Pokol mélyén rózsakert* című regénye mögött, amely Eduardo Rózsa-Flores délszláv és bolíviai kalandjait dolgozza fel, komoly oknyomozói munka van. Pontosabb, ha azt mondjuk, hogy ez a zavart tudatállapot, amely az igazság utáni politika világát jellemzi, Balázs Attila számára irodalmi szempontból érdekes tudat. A költészet és az irodalom is *fake news*, csak annak jó és üdvös fajtája, termékeny változata. A fikcióban ugyanis mindig szemléletes vízió tárul fel. Balázs Attila új könyvében, a *Magyarfausztn*ban a szereplők éppen ezt a gondolatot fejtik ki, amikor Dantéről és Homéroszról beszélgetnek: Dante ugyan a poklot ábrázolja, de műve szerintük jobb tabló a középkorról, mint amit történész tudna írni. Egy másik jelenetben a szerző „az élet utánozza az irodalmat” közhelyét fogalmazza újra, amikor is a főszereplő éppen szemtanúja lesz annak, hogy Mária Antónia az utolsó pillanatban megmenekül a nyaktilótól, és hős lovagja, akár egy filléses ponyvában, elvágta vele: „*Megvizsgálni az irodalom – írja fel ekkor noteszébe –, ezen belül a lektűr hatását az életre*” (kiemelés az eredetiben).

Ennek az új prózakötetnek a középpontjában Hatvani István áll, a 18. századi debreceni orvos, professzor és matematikus, aki fizikai kísérleteivel elérte, hogy a helyi diákság emlékezetében magyar Faustként éljen tovább alakja – *A magyar Faust* címmel Jókai Mór és Mikszáth Kálmán is megírta ezeket a legendákat, sőt még az Ortutay-féle *Magyar néprajzi lexikon*ban is találunk *Hatvani professzor* című szócikket. Balázs Attilánál Hatvani állandó partnere német kollégája, az eredeti Faust. A könyv kettejük eszmecegerét tartalmazza, a helyszín pedig egy mai, magyarországi kórház, amelynek időtlen terében – a pokol tornácán? a purgatóriumban? vagy egyszerűen kisszerű valóságunkban? – az egykor izgalmasabb napokat is megért két figura orvosként dolgozik. Közéjük pottyán alá az égből a zseniális feltaláló, Nikola Tesla. Hármójuk csapongó gondolatait és szerteágazó történeteit hivatott összeterezni a könyv illusztrátorának, Penovác Endrének a minduntalan feltűnő pulija, a kutya képeben érkező Mefisztó magyar ugaron termett változata.

Aki azonban ördöggel cimboráló lángeszekről akar olvasni, az valószínűleg csalódní fog. Mágusainkat ugyan nem köti tér, idő vagy nyelvi korlát,

de láthatóan nem különböznek a többi fáradt, enervált kisembertől. Inkább a történelem szemtanúi, kommentálói, mint a természet erőinek leigázói és az emberi világ meghódítói ők. Idejüket a fecsegés és a játékos udvarlás tölti ki: a kórház pszichológusnőjének csapják a szelet, miközben történelemről, politikáról, tudományról és összeesküvés-elméletekről 67 beszélgetnek.

Balázs Attila szerencsésen választ szereplőket és hozzájuk elbeszélői módszert. A tudomány éppen Hatvani korában kezd kilábalni a fausti korszakából, vagyis a spekulatív természetfilozófia és a reneszánsz mágia ekkor adja át végleg a helyét az ellenőrizhető méréseknek és kísérleteknek. Nagy vonalakban azt mondhatjuk, hogy ami ma ezotériának számít, az volt a reneszánsz tudománya. Igaz, akkoriban szofisztikáltabb módszerekkel készült a horoszkóp, mint ma a *Kiskegyed* szerkesztőségében. Ezt a szerző is tudja. Amikor szóba hozza Hatvani orvostudományi értekezését, amely a betegségeknek az arcból történő kiolvasásáról szól, ezt írja: „Nos, bővebbet nem tudnánk mondani ezzel kapcsolatban hirtelen, de nem is kell. Mindenki megtalálhatja magának gutenbergi formában; női lapok és a különféle alternatív gyógyászati kiadványok vissza-visszatérő témája, mindenütt ott van a világhálón ugyancsak, nem kell sokat kutatni utána.” A modern tudomány és a fausti nekromancia között a határ persze nem mindig tűnik élesnek. Feyerabend szerint a tudomány nem feltétlenül különbözik más hiedelemrendszerektől, de nem kell túlfeszítenünk ezt a szkeptícista-anarchista szemléletet ahhoz, hogy a két szférát legalábbis játékosan vagy művészi hatás kedvéért néha összemossuk. A popkultúrában vagy Ladik Katalin híres performanszában Tesla is inkább mitikus alak, mint a racionális világkép megtestesítője: az univerzum energiáinak zseniális megcsapolója, a mesterséges villámok ura, akinek egyetlen szerelme állítólag az ablakpárkányára szálló galamb volt. Jóllehet, a váltóáram működése még érthető érettségizett ember számára, de éppen a modern fizika az, ahol meglátszik, hogy mennyire eltávolodott a tudomány attól, amit hétköznapi ésszel még fel lehet fogni. A könyvben gyakran emlegetett Stephen Hawking fizikája éppen olyan felfoghatatlan számunkra, mint az alkimisták és garabonciások mágiája.

Ezek a mítoszi kor és modernitás határán álló figurák csapnak fel tehát önjelölt, műkedvelő történészeknek a könyv lapjain. Első és legrészletesebben tárgyalt témájuk a Szent Korona és II. Szilveszter pápa esete. Régi legendák szerint II. Szilveszter pápa, azaz Gerbert d'Aurillac nagy alkimista volt, aki Faust középkori elődjeként lepaktált az ördöggel. De ha ez így van, akkor a korona is ördögi, megátkozott tárgy lenne? Ha igen, akkor ennek lehet-e hatása a magyar történelemre? A pillanatig sem komolyan vehető,

groteszk beszélgetéseknek talán ez lehet az egyik tétje. Ez esetben az olvasó talán nem ok nélkül veti fel, hogy Balázs Attila merészebb beszédtemákat is választhatott volna Faust doktorék számára azoknál, amiket a könyvben tárgyalnak: miért ferde a koronán a kereszt, az állítólagos Philadelphia-
68 kísérletben tényleg teleportáltak-e véletlenül egy hadihajót az amerikaiak, és hogy létezik-e az öngyulladás jelensége. Ehhez képest elmondhatjuk, hogy az ördög műveiben éppenséggel nem volt szegény a történelmünk. Ezekből viszont csak ízelítőt kapunk Hatvani és Faust csevegéseit olvasva. Kétségtelen, hogy amikor például a vízaknai bánya sós vizéből 1890-ben előkerülő, a szabadságharc idején elesett honvédek tartósított holttestéről értesülünk Balázs Attila könyvében, abban van valami hátborzongató a groteszk komikum ellenére is. A szöveg azonban nem a gonoszság műveivel akar sokkolni, mivel benne az ördög (vagy a fausti princípium) nem az abszolút rossz metaforája, hanem a madáchi Lucifer könnyedebb, bohémebb változata. Vagyis az ördög a kenetteljes értéktételezések, képmutató pózok és egysíkú narratívák megkérdőjelezője. Ezért is érdekes szereplő Tesla, aki a horvátok szerint horvát, a szerbek szerint szerb volt – ez utóbbi kétségtelenül igazabb, bár szülőfaluja, Smiljan Horvátországban van –, akinek történetében ott van a dualizmuskori Ausztria-Magyarország és az USA is, és akire akár mi, magyarok is büszkék lehetnénk, hiszen az emlegetett Szent Korona egyik országában született, és Puskás Tivadar vállalatának is dolgozott, de valamiért nem különösebben vagyunk ennek tudatában.

Az olvasó luciferi kizökkentését a szellemes replikák tűzijátéka biztosítja. Szinte pingponglabdaként pattog a szó a szereplők között, akik közül elsősorban az „eredeti” német Faust játssza az ördög ügyvédjét. A párbeszéd és a cselekmény nem halad semerre. De erre maga a szerző figyelmeztet minket, akinek „műfajtalankodásait” a többi „regényében” is megszokhattuk. Ezúttal a könyv címe alatt a „magyarfaust” szó szerepel, vagyis Balázs Attila megalkotott egy olyan műfajt, amelynek egyetlen képviselője mostani köteté. A szöveg kiállta a dramatizálás próbáját is, egyes részleteit a tragikusan fiatalon elhunyt vajdasági színművész Tóth Loon Veszprémben színpadra alkalmazta, illetve rádiójáték is készült belőle Surányi András rendezésében. Lesz ugyanakkor olyan olvasója is a könyvnek, aki nem fogja kedvelni a humorát. Sajnos a szellemességnek is vannak repetitív sémái, amelyek háromszáz oldalon már föltűnőek. De mondjuk azt inkább, hogy a *Magyarfaust* becsapós könyv: gyorsan olvastatja magát, de lehet, hogy lassan kellene ízelgetni. (*Forum, Újvidék, 2019*)

¹ „A Wikipédia én vagyok”: Förfköli Gábor beszélgetése Balázs Attilával = *Hétfő este a Ménesi úton: Tizenhat beszélgetés kortárs írókkal*, szerk. Förfköli Gábor, Gintli Tibor és Inzsöl Kata, Budapest, Eötvös József Collegium, 2013, 127–134.

Itt vadzsok Pariszban má lassan edzs éve. Számojjátok ti otthon a napokat Noviszádon vadzs csak baszkóttok? Én má itt edzs igazi mszjő vadzsok. Mindenki kalapot emel bonzsur bonzsur. Haladok ahodzs kell meg ahodzs meg-igértem. No ez se edzs

teljesen obeccsana zemlja.

De azér ki lehet bírni.

Nem szabad elkeserenni

mer akkor leiszod maga-

dat és edzsszé csak hopp:

máris beírtak a legija

sztranacába. Én nem vadzsok oljan glupák hodzs ez megtörténjen velem. Ti tudsátok: én otthon rendesen lebakáskottam a magamét, sztara kuka od-szlúszizta amit muszáj pun kurác dzserünk Pariszba! Nem medzsek én a legi-jába. Mit gondónak ők hodzs edzsütt sziszáztuk a veszlót? Ehun-e!

Itt sokat lövődözik a podzemlje de én nem avatkozok bele. Lövik edzsmást halomra én meg csak fücsörészek. Dógozok enné a pékné azt sokkal többet keresek mind otthon a telepi hajódzsárban. Barátom. A kenyér az nem hajó! Igaz itt is füccsük a kemencét meg a múltkó beelöltek kintrő az egyik kenyérbe mer a gazda nem akart valamit kifizetni. De azóta már megnyitotta a budzsellárist mer látta hodzs emezek nem zafrkáváznak. Ez a gazda edzs makedón különben. Má húsz éve van itten és mindég azt ordítsa hodzs: traváj traváj ne zajebáváj! De amúdzs fasza dzserek. Kicsit primitív mer mindég a lóvén meg a csajokon töri a fejit meg nadzson buta vicceket mesél a párizsi kurvákról hodzs meliknek miljen. Amikó nadzson részeg akkó franciául beszél a pigáli kurvák ízéjéről és mindég elszaval valami francia gyerekverset amit az esti tanfolyamon tanútt amég odajárt edzs darabig mer a Madám rábeszétte. Meg údzs csinál mindha didiket csókógatna és nadzsokat cuppog közben. Valami baja van de amúdzs télleg fasza dzserek. A múltkó údzs beakasztott hodzs edzs franciakenyéren jasizott végig a radionicán. Közben azt üvöltötte hodzs: Merde merde, ne daju vety ni zá pét!

Nadzson fel vótt zsvicírozva. Valami szajha gurblizhatta ídzs föl aztán meg biztos nem adott neki mer szegény séf teljesen popízdizett. Nem értem hodzs mi történhetett mer az ő kenyerit eszi a fél Pigál. Még a legutolsó péder is. Annyira föl vótt ajzódvá hodzs bele akart pisálni a kemencébe de hát aztat má nem engettük meg neki. Éppen nem is lett vóna szép dolog. Meg maj még megég szegénynek. Le akartuk fogni de mindha az ördög mászott volna be-léje. Údzs ordibált mind akit zsderáznak. Kifordult a szeme és hapzott a szája. Igazából nem trom. Kigombolódzott az inge nekije és láttam hodzs egészen összerándútt a kődöke. Ez biztosan jelent valamit ne mos znáti... Údzs össze-rándútt mind a békák segge a Sociná amikó arra megy a gólja. Mondok én: ennek biztosan vége. Kifordútt ennek az esze is asztán én meg mehetek

Balázs Attila 69

VOILÀ, BURAZERU!

megin valami új munkát nézni. Kezdtem én is popízdizni mer nehéz így crnyákra mindég új munkát taláni. Gondóttam mán hodzs behúzik neki edzset hátha akkó opamétizik.

Nézek én a Dzsemlára és látom hodzs az meg csak az amulettját
70 szorongattya és valamit morog a bajsza alá. Ez valami török ez a Dzse-
mál. Aszongyák róla hodzs neki meg három töke van de ezt még nem
proverizta senki. A kurvák meg hallgatnak mind akiket rendesen lepisáltak.
Lehet hodzs ez az ő amulettje az ő harmadik töke a nyakában de ezen még
nem törtem a fejem. Mer nem is értem rá. Trod itt megkeresed a pénzt de dó-
gozni muszáj mind a néger.

Ja, van itt edzs néger is! Annak meg az a neve hodzs Mdada. Ídzs
ahodzs írom: Mdada. Ha nem hiszed maj elküldöm edzsszer a fényképit. Afri-
kából dzsütt de ő aszondi hodzs ő nem igazi nigger hanem csak valami falszi-
fikát. Mondok én: baszogat ez engem. Mire a Dzsemál hodzs a Mdada igaz
Afrikából dzsütt mégse igazi néger hanem csak oljan sokáig dógozott kemen-
cénél hodzs ídzs lebránútt. Nem trod? Aztán röhögnek mind a fakucsák. Mon-
dok én: telepi dzserek vadzsok ne zajebávázsanak engemet mer nekem meg
nédzs mudám van. Kérdezik hodzs mi az a **muda**. Há mondom oljan tojásféle.
Itt vannak a gacsámban. Kettő reguláris a harmadikat údzs hívják hodzs Dzse-
mál a nedzsediket meg hodzs Mdada. Minden reggel vakargatom üket. Na erre
nekem akartak ugrani de én rögtön fogtam a nadzskést mer ha nem vótam a
légijóban de vótam én odahaza még sztrázsán is asztán mondom hodzs: **Voilà!**

Ezt a szót már otthon a Telepen megtanúttam. Még abból a filmből biz-
tos nézted: a Papijonból ahol annak a gubavacnak odaragannak az újai a bög-
réhez és ott is marannak. Mondok én: ha edzs újjal is hozzám nyúlnak én
lecsapom nekik mind a leprás huszonedzset. Údzs láccik ez edzs pitzit elgon-
dókodtatta üket mer megálltak. Be vótam edzs picit prpázva burázeru de nem
mutattam. Elfelejtettem mondani hodzs van itt edzs Algirac is. Ennek meg
az a szerencséje hodzs oljan kandzsi hodzs nem is látni hodzs ő meg mit lát.
Egészen titogzatos. Na barátom Sándor. Én ennek az Algiracnak edzszé csi-
náttam edzs akkora uszlugát hodzs azt nem felejteheti el amég csak él. Mer
ha elfelejti akkora gané mind az Ejfeltorony. Nem is felejtette el. Csendben
fogta a maga kísit és odaállt mellém. Akkó lassan nadzson jóbalettünk mind
a nédzsen. Most olyan druzsina vadzsunk hodzsha végigmedzsünk az uccán
még a kurvák se mernek baszogatni minket hodzs lisztes a tojásunk. Annának
még edzs perecér is csak ne nézzünk rondán rájuk. Údzs ám! Mi most iljen
frajerok vadzsunk. Mos van csak csaj kolko hocses.

Neked is nézünk valamit maj. Csak siessél ám barátocskám mer ahodzs
a Dzsemmál mondza: Még a legszebb füge is elfonjad előbb vadzs utóbb.

Ídzs ám! De amikó a gazdi a Trifke becsavarodott akkó mégse tuttunk mit
csináni. Csak néztük ahodzs a gombokat rángatta le a slicciró. Szerencsénkre

annyira részeg vót hodzs hirtelen nem is találta a picsipalkóját. Údzs bömbött közben hodzs aszíttem ránkhozza még a zsandárokát. Ezért ideges lett a Mdada is. Valami papírja hiányzott. De nem mertük leütni a Trifkét mer még elkűd bennünket asztán amint megjózanodik. Mer hodzs azé mér adzsusztájjuk mi ötet. Brate jebena situacija! Ez itt le akarja pisálni a 71 kenyerit mi meg szpászavánánk a mienket de sehodzs se lehet elkötni a szituáció végit. Mi lesz most? Mos zámiszliti? 'Bem ti lebac! És kébzeld el: erre váratlanul befut a Madám. Hodzs hallotta meg a vernyákolást hodzs nem amikő ő egészen a Basztijnál lakik halvány duncom nincs. Csak edzszerre ittván: dzsün azzal az ő ződ körmeivel meg a vörös hajával, a fekete bundájában maj szétrobban úgy popízdizett ő is. Údzs ordított hodzs **merde merde!** Hodzs a kenyerek majdnem kipocsogtak a tepsibő. Vót itt a műhelyben edzs beteges macskánk az momentál megdöglött ijettiben. Ez a Tzirmos vadzs itt hodzs híjják.

– Te koszsos te akarod a tisztességes francia emberek kenyerit lerandítani?! – sikoltotta a Madám aki szintén valami keverék mégis azér igazi franciának képzeli magát. – Te ronda balkanac te akarsz rálépni a francia tésztára?! Teszed el rögtön!!!

Meg hodzs istenem miljen baromhoz atta a Sors férjhez! Hirtelen sírva fakatt lekevert két edzsforma pofont a gazdinak maj kifújta az órát és hívott edzs takszit. Megbizta az Algiracot hodzs vidzsázzon a dógokra és elmentek. A Mdada údzs röhögött végül hodzs ha azok a lófogai műfogak lettek vóna akkó biztosan kiröpűnek.

Barátom hodzs asztán még mi történt. Valahol a Szajnálál kilukadt a takszi gumija. Amig a soffőr a rezervni tocsakot kereste a Trifke mind valami meszecsár: kilépett a hácsó ajtón és köd előtte meg alatta. Elveszett a nyoma. Holnap tanáltak edzs lest a Szajnában. Tisztára údzs nézett ki mind a Trifke. A Madám megismerte a lest és eltemette hanem asztán kébzeld: miljen pizdária: edzszercsak bedzsalogol a Trifke totál józanul hodzs ő bocsánatot kér hodzs foljtassuk ahol abbaadzsztuk. Burázeru ezek valami klosárt temettek el heljette! Még a zsandárok is nadzsot néztek. Asztán a Trifke kifizette a szindikátnak a tartozását és megin össze akart kolompolni bennünket hodzs folytassuk a melót de akkó mi má szétmentünk. Nem lehetett megin összeszenni bennünket pedig bocsánatot kért. Vidis különben miljen nadzs hatása van a szindikátnak! Bizony akkorra má a Mdada beszervezett magának három kurvát a török másik pékhez ment az Algirac meg hazautazott mer hallotta hodzs az asszonymnak valami ljubávníkja van otthon. Elment megnézni hodzs mire jutnak mindannyian.

Én meg burázeru kipicsiztem ide a provánszba mer itt jobb a levegő. Itt most valami balvanokat mozgatunk. Anpöti baszott meló ezekkel a fadarabokkal. Údzs nézem itt az Albanacok tartsák a szindikátust de edzselőre jó.

Nadzson jó borokat iszunk. Maj valamikó visszamegyek Pariszba. Akkó dzsere és maj szerzünk neked is valami otkacseni picstkát. Van itt még madzsar is ha azt akarod. A múltkó tanálkoztam eddzsrel. Nem hiszed el de még jobban beszélt madzsarul mind én. Itt a picstkák mind jobban beszélnek madzsarul. Maj nadzsokat kefélünk meg elénekelünk valami igazi telepi nótát asztán nem lesz semmi baj. Van egy kicsit ez a picajzli problém ez a SZIDA. De ha félsz tőle maj veszünk itt valami kurtonokat apróért akár Degól képével. Magadra is ránthatsz edzszerre kettőt ha ha ha! Hattól félsz hodzs kilukad. De ez nem lukad ki mer ez kapitalista gumi a picstkáknak meg nincs összerántva a pszihéjük. Én mondom Neked aki má nem mai telepi dzserek. Lesz itt gól kolko hocses.

De mondjad halkan kérdem mit gondolsz: mégis miljen stabilis otthon a heljzet?

Órák óta vezetett, már idegesítette az autópálya forgalmának zúgása. A fapados légitársaság messze szálltak le úticéljától. A drága, több átszállással járó vonatozásra nem akart költeni. Linz előtt állt meg egy puritán pihenőhelyen. Elment a mosdóba, nyújtózkodott a kocsival melletten. Szíve szerint rágyújtott volna, de megszokott a dohányzásról. Az illendőnél hosszabb ideig bámulta a kamionoknál nézelődő nagyda-

Kakuk Tamás 73

AZ ŐSZIRÓZSA PANZIÓ

rab, erősen kisminkelt nőt. Gyorsan észbekapott, hátat fordított neki. Késő volt, már érezte édeskés parfümjének illatát. Miért éppen engem szólít le, kérdezte kétségbeesetten magától. Tudta a választ, a sorbanálláskor folyton elé tolokodtak, koszos fémpénzeket kapott vissza a boltokban. Az autóról száma volt az árulkodó, mert a nő magyarul köszönt. Rögtön szabódni kezdett, nincs pénzem. Leheletnyi szünettel hozzátette, erre. Mire, kérdezett vissza a nő gúnyosan. Mire nincs pénzed, te lúzer. Van neked lóvéd meg kedved, de beszari alak vagy. Ezzel faképnél hagyta. A távolabbról figyelő kaminosofőrök gúnyosan vigyorogtak. Még ebédközben is feldúltan kavargatta a németesen sűrű gulyást. A kávézás lehunyt szemű napfényfürdőjében a vaskos nő meztelenül úszkált előtte. Az álom és ébrenlét határán egyensúlyozott a széken. Mire visszakapaszkodott a valóságba, a többi vendég már továbbállt. Egyedül üldögélt a teraszt árnyékoló vászon alatt.

Nyugdíjazásáig öltönyös változásmenedzserként dolgozott egy unalmas hivatalban. Évtizedekig sikerült eltitkolnia, mennyire utálja a változásokat. Otthon is kényszeresen ragaszkodott a megszokott dolgokhoz. Belebetegedett, ha a mosogatóból nem a helyére került a piros fazék. Az első adandó alkalommal visszacsempészte a konyhaszekrény alsó polcára. A palacsintasütő és a kék zománcos tepsi közé. A feleségével csak praktikus dolgokról beszéltek. Harminc év házasság hosszú idő ahhoz, hogy sok mondanivalójuk maradjon. Az, hogy a felesége mit gondol a kapcsolatukról, egy esős októberi napon derült ki. A nyugdíjazása előtti hónapokban rászokott arra, hogy a munkaidő végezetével tisztos távolból hazakísérje fiatal kolléganőjét. A lány a kihalt utcákon sem fordult hátra, csak léptei kopogtak az aszfalton. Nem akart vele kikezdeni, hallgatni akarta a kopogó léptek zaját. Jólesett elképzelni, ahogy az előszobában lerúgja lábairól a magassarkú cipőjét. Otthon azt hazudta, hogy munka után kiszellőzteti a fejét. Azon az esős októberi napon, az ajtóban lerázta a vizet esernyőjéről. A lakásban nagy csönd fogadta. Nem volt gyanús, mert ez gyakran előfordult. A konyhaasztalon feküdt a felesége levele. Röviden megindokolta, miért költözik el, kevés

ellenérvet tudott volna felhozni. Botrányos viták, ügyvédek nélkül dülőre jutottak. Felnőtt gyerekeik szó nélkül tudomásul vették válásukat. Nem haragudott a feleségére, inkább nagy kő esett le a szívéről. Volt bátorsága megtenni azt, amire neki soha nem lett volna.

74 Nem félt a magánytól. Nyugdijazása után szívvel-lélekkel a hobijának élt. Ritkán hiányzott a tenispályáról. Ha nem szinglizett, akkor párost játszott. Fízett trénerrel gyakorolta az ütéseket. Reggelenként félórát futott a szomszédos ligetben. Szorgalmasan járt a szenior versenyeke. Az sem vette el a kedvét, ha már az első fordulóban kiesett. Szenvedélyesen nézte a televíziós teniszközvetítéseket, aztán megérett benne az elhatározás. A valóságban is látni akarja kedvenc játékosait. Különösen Roger Federert. Ezért szánta rá magát az egész napos fárasztó autózásra. Bielefield előtt kanyarodott le a sztrádáról, a színét vesztő alkonyatban az észak-rajna-vesztfáliai mezők tanyái közt autózott. A gazdák foltos teheneiket már behajtották a fából ácsolt karámokba. A csönd és nyugalom úgy szétáradt benne, hogy majdnem elvettette az irányt. Az okostelefonja azonban segített rajta. A sötétedésben az otthon kiszemelt fürdővároska panziójához vezette. A recepció diszkrét éjszakai világításában kereste meg a pulton a szobakulcsot. A kézzel írt papírlapon az állt, hogy örülnek szerencsés megérkezésének. A 101-es számú szobát foglalja el, egyébként a szükséges formaságok ráérnek reggelig. A panzió hallját az udvarról elárasztotta a kerti virágok illata. A frissítő fürdés után az ágy meglepően kényelmes volt. Az éjjeliszekrény olvasólámpája alatt Julio Cortazar egyik könyve volt odakészítve. Kedve, ereje sem volt kézbe venni, mély alvásba zuhant. A vaskos nőt üldözte a parkolóban, akinek az egyik vigyorgó kamionsofőr kelt a védelmére. A megtermett fickó erősebb volt nála. Menekülésre kellett fognia a dolgot. Azonban a hajnali álmok törvénye szerint földbegyökezett a lába. Törődötten kászálódott ki az ágyból, nyelve a szárazságtól a szájpaddlásához tapadt.

Mióta sportolt, a könnyebb reggeliket kedvelte. A joghurttal leöntött gyümölcsös zabkását, a vajas pirítóson savanykás áfonyalekvárral megkent hajszálvékony sajszeletet. Ez utóbbit kopenhágai útján leste el a dánoktól. Nem kívánta az ínycsiklandó felvágottakat, a gőzölgő virsliket, a forró lágy tojásokat. Két csésze kávé is elkortyolgatott, közben felmérte a vendégeket. Az asztaloknál korosabb és középkorú házaspárok csevegtek. Jól szituálnak és jókedvűnek tünnek. Mindegyik székkarfán ott lógtak a sétatobok, kampósra hajlítottan, gömbbel a fejükön. Még bányászfokos is előfordult. Lassan rájött, hogy ez a világ legtermészetesebb dolga, a város a sófürdőiről híres. Az emberek azért jöttek ide, hogy mozgásszervi bajaikat kúrálják. A panzióba való bejelentkezése kimerült a baráti kézfogásban. Az elegáns kékinges férfi kedves mosollyal intett, a papírokat ráérnek a távozáskor kitölteni. Délelőtti bókklászásakor a települést körbeelölő erdők murvás sétaújtjain barangolt.

Meg-megpihent az árnyas bükkfák lombjai alatt. A városban csendes utcák és gondozott parkok fogadták. A lakóházak, a középületek stílusa az új klaszszicizmus komolyságától a modern vasbeton egyszerűségéig terjedt. Alig néhány járókelővel találkozott, azok is botokkal bicegtek a járdán. A főtéren hidzsábot viselő muszlim nő árulta az epret és a spárgát. 75 A papír-írószerboltban jobbára képeslapokat, füzeteket, naplót, olcsó golyóstollakat, ceruzákat, kulcstartókat talált. A tetovált eladólány soha nem hallott a Kaweco töltőtollakról.

A séta során a fák közül egyre-másra bukkantak elő a fürdő, kórházak, szanatóriumok. A kovácsoltvas kerítésekkel körbevett kertekben egy lélek sem mutatkozott. A betegek valószínűleg a kezelőszobák előtt várakoztak. Ha beszélítették őket, könnyedén lebegtek a márványmedencék sós vizében. Különböző pakolásokat kaptak fájó gerincükre, végtagjaikra, esetleg fizioterápiás ultrahanggal enyhítették ízületi panaszait. A távolból zenefoslányokat sodort felé a szél. Az egyik keskenyre nyírt sövény takarásából előbukkant a zenepavilon, klarinét, zongora és cselló szólt a kőkupolás szabadtéri színpadon. A zenészek ismert klasszikus darabokat, filmzenéket játszottak. Napernyővel sétáló hölgyeket és a kíséretükben lévő snájdig urakat idéztek meg a napfényes parkba. A nézőtéren viszont tolókocsis nők és férfiak üldögéltek a számukra kialakított betonplaccon, a kihajtható kerti székeken a botokkal, mankókkal érkezettek hallgatták az andalító muzsikát. Egészséges, épkezláb embert saját magán és az ápolónkon kívül nem látott. Vigaszt nyújtott neki a tudat, hogy holnaptól már az innen harminc kilométerre lévő Halléba ingázik, nem a bicebókat, hanem a tenisztárokot nézi majd a stadionban.

Hazafelé menet feszélyezetten foglalt helyet az art deco berendezésű kávéházban, túl elegánsnak találta. Hátradőlt a széles karfájú, csíkos kárpittal bevont széken, bámulta a tükörsima márvány, a színes üveg, a rozsdamentes acél belső térbeli harmóniáját. Ketten ültek az asztaloknál egy szimpatikus hölgygel. Magányosnak tűnt, ez adott bátorságot, hogy megszólítsa. A pincér azonnal hozta a cappuccinóját, figyelme kiterjedt arra is, hogy fesztelen mozdulattal arrébb tegye a virágvázát. Így a mályvaszínű hortenzia sem zavarta őket a társalgásban. Az időjárásról, a jázmin illatú, csokoládé ízű arabica kávéról beszélgettek. Martha délelőttönként gyakran felkereste a kávézót, könnyen megteheti, mert a kezelései délutánonként vannak. A nő ápolt kezével finoman forgatta az üvegpohár betétes, díszítésekkel cizellált fémcészéjét. Nézte a mozdulat kecsességét, és óvatosan megkérdezte, talán orvosként, netán fizioterapeutaként segíti-e a betegek gyógyulását. Martha kesernyésen felnevetett, és váratlanul megköszönte a kellemes együttlétet. Intett a kisportolt alkatú, jóvágású pincérnek,

aki rutinos mozdulattal átültette a nőt egy elektromos meghajtású kerekesszékekbe. Martha öntudatos fejbólintással elbúcsúzott tőle, és az akadálymentes rámpán kigördült az utcára.

76 Ahogy magához tért a dermedt döbbenetből, szélesebb tempóban rohant vissza az Őszirózsa panzióba. Az zsongott a fejében, vajon miért nem vette észre Martha állapotát. A hallban zaklatottan nyomogatta a recepció csengőjét, a ciripelő hangra végre előkerült a kékinges férfi. Figyelmesen végighallgatta a történeteket, nem lepődött meg, hogy inkább a tenisztorna helyszínén, Halléban keres szállást magának. Megértően bólogatott, majd nyugodt hangon elmagyarázta, talán mégis érdemes lenne itt töltenie az éjszakát. Miért dobna ki a pénzét az ablakon, úgyis fizetnie kell a mai szállásdíjat. Holnap reggel higgadtan mérlegelheti a helyzetét. Látzólag elfogadta a férfi érveit, beült a panzió éttermébe ebédelni. Ropogásra sült csülköt evett, szaftos krumpli gombóccal, párolt savanyú káposztával. A szorongás azonban ott hullámozott az ételek láthatatlan párájában. Újra nekivágott a városnak, vizsla szemekkel fürkészte, kereste a gyanús jeleket. Érzése szerint több volt a sánta nő és férfi a kelleténél, szívesen a nyomára bukkant volna valami titoknak. Sötétedésig lötött-futott az elnéptelenedő utcákon, belesett a szanatóriumi kertekbe, a kórházi udvarokba, a vendéglők, a házak ablakain. Végül fáradtan lerogyott az első útjába eső padra. Kedvtelenül megállapította, hogy semmire sem jutott a titok megfejtésében. Mikor felneszelt, vörösseszőke, fehér fityulás ápolónő ült mellette, együttérzően faggatta, netán rosszul érzi-e magát. Megnyugtatta, hogy semmi baja, talán túlságosan kimerült a sok aggodalmaskodásban. A nő gyengéden megveregette a térdét, fátyolos hangján arra biztatta, hogy térjen vissza a szállására.

A meccsen a pörgetett tenyeresek domináltak, de jól megnyesett fonákokkal is igyekeztek kizökkenten egymást a ritmusból. A nézők visszafojtott lélegzettel követték a labdameneteket. Persze, mindenki Roger Federernek drukolt. A svájci a háló mögé rövidített, azonnal elindult, de elcsúszott a füves talajon. A nézőtér morajlását elnyomta a jobb lábában tapasztalt éles nyilallás. Hanyatt feküdt a pályán, és türelmetlenül várta, hogy kitisztuljon szeme előtt a világ. A szenvedés homályából az Őszirózsa panzió 101-es szobájának bézsszínű plafonját látta. Ruhástól hevert az ágyon, ezek szerint a kései ebédet követő szundikálás egész éjszakára kitarított. Már szilárd volt az elhatározása, gyorsan eltűnik innen, bármit is mondjon a recepció férfi. Ahogy felállt az ágyról, a fájdalom a csípőjétől a bokájáig hasított. Neheze érezt a zuhany alá vánszorognia, de a menekülés ösztöne felturbózott motorral munkált a lelkében. Kivonszolta bőröndjét a puha szőnyeggel borított folyosóra, ekkor vette észre az ajtófélfának támasztott sétatobot. Egész testét elöntötte a félelem tapadós veritéke. Hadonászni kezdett a bottal, mint egy karmesteri pálcával, de nem szólaltak meg hangszerek, csak a

némaság lett egyre mélyebb. A gyomrában a világvégi üres magány zakatolt. A belső hang azt súgta neki, bölcsebb lenne abbahagynia a dühöngést, a botra támaszkodott, és megadóan lebecsegett a recepcióhoz. A portáspult előtti fotelben bajszos, ismeretlen öltönyös úr lapozgatta az újságokat, a csengőhangra felpillantott, és a sarkától a feje búbjáig végigmért. 77 Aztán újra az olvasásba merült. A kékinges férfi nem sopánkodott, mintegy természetesnek fogadta el, hogy valaki alvás közben sánta lesz. Ezen úgy felhorgadt benne a düh, hogy csak rettenetes erőfeszítéssel tudta megőrizni önuralmát, szíve szerint törni-zúzni kezdett volna a bottal. A kékinges józan maradt, azonnal felajánlotta a segítségét, nem messze innen van egy kényelmes, megfizethető szanatórium. A párnapos vizsgálat eredményei után az orvosokkal együtt eldönthetik a tennivalókat. Bizalmasan közelebb hajolt, úgy súgta a fülébe, a sófürdők csodákra képesek. Bénultságot érzett, fogalma sem volt róla, hogy mit tegyen. Azt viszont érezte, hogy ezzel a lábbal, nemhogy vezetni, de menni sem fog egyhamar. Hallgatását a panziós belegegyezésnek könyvelte el, vetett egy pillantást a fotelban olvasó férfira. Az felpattant, bemutatkozott, kiderült róla, hogy ő az ajánlott szanatórium igazgatója. Ezután a kékingessel közös erővel bizonygatták, hogy semmire nincs gondja. A csomagját eljuttatják ideiglenes lakhelyére, a szanatóriumba, az elővételben vásárolt teniszjegyeit eladják. Az autója maradhat a panzió parkolójában, ha majd tisztázódtak a dolgok, akkor rendelkezik a kocsiról. A maga számára is érthetetlen módon, tiltakozás nélkül, zsibbadó lábbal belekarolt az igazgatóba. A másik oldalán a bot tett nagyon jó szolgálatot. Üggyel-bajjal beszállt a panzió előtt várakozó mikrobuszba, a duruzsoló motorzajban az igazgató törte meg a csendet. Biztosította, hogy jól fogja magát érezni náluk. Ekkor újra előntötte a menekülés vágya, artikulálatlan üvöltéssel feltört lelkéből az első nap óta befészkelte félelem. Vajon milyen összeesküvés áldozata lett? Az igazgató a karjára tette a kezét, ne aggódjon, megkapja a kezeléset, ha itt az ideje, úgyis hazaengedik. Engesztelően hozzátette, azzal a bájos hölgygel is találkozhat, akivel tegnap délelőtt kávézott, Martha négy éve túrelmes betegük. A mikrobusz rövid idő múlva nesztelenül befordult a szanatórium utcafrontra néző boltíves kapuján.

Tozeurt úgy hirdették, a Szahara kapuja. Márpedig a Szaharát mindenképpen meg akarták nézni. A valódi Szaharát. Ami a kapun túl kezdődik. Már otthon, mielőtt nekivágtak volna, elhatározták, hogy nem töltik az egész nászutat a

78 Bene Zoltán

FOLT

tengerparton heverészve meg a vízben lubickolva. Megismerkedésük első pillanatától kezdve azt szerették legjobban egymásban, hogy mindketten kíváncsiak voltak, nem riadtak vissza új dol-

gok fölfedezésétől, ugyanakkor szigorúan megvonták az érdeklődésük határait. Ami azon belül esett, jöhetett. Ilyen volt például a Szahara.

– Tozeur, a félsivatagos Dzserid-vidék egyik gyöngyszeme – olvasta hangosan a prospektusból az ifjú férj. – A Thusuros nevű város fénykorát a 14. században élte.

– Gondolom, ez lehetett Tozeur elődje – jegyezte meg a feleség.

– Minden bizonnyal. A lényeg, hogy ez, illetve az a település a Biskrából Gabesbe tartó római út megállóinak egyike volt.

– Tehát a rómaiak óta lakott. Vagy még régebben.

– Egyfajta sivatagi kikötőként kell elképzelni a korabeli várost – folytatta a férfi az olvasást, ügyet sem vetve a közbevetésre –, ami nyüzsgő kereskedelmi központ volt a Szaharán átkelő karavánok számára... Hogy most pontosan melyik korra gondol, az nem derül ki, de szerintem a fénykorára.

– Ami a 14. század.

Mindketten a történelem szerelemesei voltak, kivált a középkorért rajongtak. A lovagokért, a trubadúr-költészetért, a gótikus katedrálisokért, a szűk síkátorokban bővelkedő városokért, a kolostorok kerengőieért, a nemes küzdelmekért. Tunézia is azért vonzotta őket, mert úgy képzelték, abban az országban tapintható a história, a mecsetekben pedig, bárhol is emelkedjenek, a szentföldi háborúk szellemét vélték fölfedezni.

A nő szélesan elmosolyodott, kikapta a prospektust a férje kezéből.

– A városból lehetséges kirándulni egy oázisba, tevegelni a sivatagban. A szállás egy tozeuri öt csillagos szállodában, az udvarban úszómedencével – ledobta a brossurát.

– Mehetünk!

*

Két nappal később indult a sivatagi túra. Tozeurig kétsávos autóúton hajtottak, a légkondicionált busz ablakaiból az egyre sivárabb tájat figyelték. Nemsokára föltűntek az első tevék. Az idegenvezető azonnal mikrofont

ragadott, fölvilágosította a társaságot, hogy nem vadállatokat látnak, vad tevék ugyanis Észak-Afrikában régóta nincsenek.

– Egész nap legelik a gyér növényzetet, estére aztán hazaballagnak. Ha közelebb mennénk, látnánk a kötőféket is a fejükön – és többé abba sem hagyta, a buszút alatt csak mesélt, mesélt folyamatosan. Dalla- 79 mos hangjától a csoport nagy része elálmosodott. Az ifjú házask azonban, bár valamivel több romantikát és sokkal-sokkal több történelmi kuriózumot reméltek, mint amennyit kaptak, azért figyelmesen hallgatták végig. A férj olykor a neje füléhez hajolva, magabiztosan és tudálékosan korigálta az elhangzottakat.

A Chott el Jeridnél, egy hatalmas, jobbára kiszáradt sós tónál álltak meg először. Amerre csak néztek, szikrázóan fehér vidéket láttak, itt-ott sóból emelt szobrokat, néhol partra vetett, regényes pózokba rendezett csónakokat, amelyek tatján, a hófehér táj éles kontrasztjaként tunéziai zászlók piroslottak. A nászutasok legalább száz fényképen örökítették meg, hogy ott jártak.

A második megálló a *Csillagok háborúja* díszletfaluja volt, ahol a film Tatuin bolygón játszódó jeleneteinek nagy részét forgatták valaha, mindössze húsz kilométerre Tozeurtól. A fiatal házaspárt ez a látványosság a legkevésbé sem érdekelte, egyikük sem rajongott az úgynevezett *Star wars-univerzumért*. A fantasyt és a science fictiont mélyen megvetették, a valódi, nagybetűs Történelem silány másolatának ítélték.

*

Este, a csoportosan elköltött vacsora után sétáltak egyet a városban. Tozeur a turistákból élt, bárkihez is fordultak fölvilágosításért, mindenki készségesen segített. Így akadtak rá egy afféle elvarázsolt kastélyra, amiről a prospektusuk nem tett említést. A csodapalota Ali Baba és a mesés Kelet megannyi misztikus csodáját ígerte a látogatóknak. Kifizették a belépődíjat, kalandoztak az épületek és kertek nem túl bonyolult útvesztőjében, lelkesen járták végig a torz viaszbábukkal, hamis ereklyékkel, gyatra fegyvermásolatokkal túlzásúfolt termeket. Mindent végignéztek, s bár tisztában voltak azzal, hogy csak egy aprócska, gyermektegy Disneylandbe tévedtek, mégis jól érezték magukat. Nem érintette meg őket a Történelem, mindazonáltal érezték a jelenlétét. Lendületesen, mindenre nyitottan járták be az egész épületegyüttest.

Egy mesterséges barlang előtt torpantak csak meg. Bentről horrorisztikusnak szánt hangok szűrődtek ki. Lihegés, nyögés, szörcsögés, hörgés, távoli, kivehetetlen susmorgás. Tanakodtak, vajon bekukkantsanak, vagy ez azért már sok lesz a giccsből.

– Gyerünk! – döntött végül a férfi, karon ragadta, s húzta maga után a feleségét.

Bent, a barlangban a zajok fölerősödtek, és olykor egészen életszerűnek tűntek. Hosszú, kanyargós folyosókon haladtak végig, amelyek 80 időnként kisebb-nagyobb helyiségekké öblösödtek. Néhol derengő, reszketeg fények pislákoltak, máshol vaksötétben tapogatóztak. Jelmezes, embernagyságú babák és egyéb furcsaságok akadtak az útjukba, s hiába tudták, hogy mindez csupán játék, a szívük kisvártatva a torkukban dobogott. Egy ideig enyhén lejtett a padló, mintha az alvilágba vezetne, aztán emelkedni kezdett. Hol egy vödörben botlottak meg, hol egy mennyezetről csüngő szalmazsáknak ütköztek, néha mintha kezek érintették volna a vállukat egy-egy tizedmásodpercre, néha érthetetlen szavakat suttogtak a fülükbe láthatatlan ajkak. Egyik-másik helyiségben fújt a szél, máshol víz csöpögött a plafonról. A sokadik kanyar után a férfi újabb viaszfigurába ütközött. Unta már az olcsó ijesztgetést, elmorgott egy káromkodást a foga közt, ám akkor a viaszalak megmozdult, megragadta a karját. Az ifjú férj rémülten fölkiáltott, és rohanni kezdett. A viaszember fölnevetett.

*

A nő a barlang kijáratánál, egy parányi, mindössze néhány négyzetméteres belső udvaron talált rá a férjére. Csobogó szökőkút mellett, egy padon kuporgott. Reszketett. Leült mellé, megérintette a vállát.

– Megijedtem, tényleg kurvára megijedtem.

A nő nem válaszolt. Visszahúzta a kezét, az ölébe ejtette. Az a pár perccel korábbi, magas hangú, sikolyra hajazó kiáltás járt a fejében. Amit a kétségbeesett menekülés zaja, a lábdobogás, a zihálás és valamiféle állati szűkülés követett. Ha valóban bajba kerülünk, magamra maradok, gondolta. Nem egy középkori lovag, az egyszer biztos. Egyetlen pillanatra tűnik el a megszokott biztonság, és máris összeomlik minden. Holott ezúttal csak látszólag tűnt el. És ez a látszat ráadásul meglehetősen ócska. Olcsó színjáték.

Mégis mintha valóságosan összeomlott volna minden.

– Menjünk vissza a szállodába – mondta.

A férje bólintott. Úgy tápáskodott föl, akár egy vénember. A szeme – mintha sírt volna. Ez azért már túlzás, a nő alig bírta elfojtani keserű dühét.

– Megijedtem, tényleg kurvára megijedtem – suttogta a férfi újra.

– Ijesztő volt – hagyta rá a nő.

– Szerencsére már csak úgy ötven lépés választott el a kijáratától... – hebegte a férfi. – Különben még szívinfarktust kaptam volna...

– Ijesztő volt – ismételte a felesége. Igen, és éppen az ilyesféle jeldelmeket leküzdeni képes embereket nevezünk bátraknak, tette hozzá

magában. Nem azokat, akik nem félnek. Akik nem félnek semmitől, azok szimplán bolondok. Uralni és legyőzni a félelmet, megzabolázni a rémületet, az a valami.

A barlang kijáratánál fiatal tunéziai állt, középkori muszlim harcosnak öltözve. Zavarban volt, legalábbis erre utalt, hogy a langymeleg estében úgy toporgott egyhelyben, mintha fázna. 81

– Sorry, my friend – mondta, amikor elhaladtak mellette. A férfi őszinte sajnálatot, a nő szájalmat hallott ki a hangjából.

*

A férfi a nyitott erkélyajtó mellett ült, benn a szobában, nézte a csillogokat. A minibárban talált sört kortyolgatta, próbálta élvezni a látó légáramlatot.

– Szép az égbolt – jegyezte meg, amikor a nő kilépett a fürdőszobából.

– Én lemegyek, megmártózom. Nem jössz?

Azt szerette volna mondani, hogy nem, most képtelen lenne. Nem akar emberek közé menni. És arra szerette volna kérni a nőt, hogy ő se tegye. Hogy maradjon. Hogy üljenek itt benn, és nézzenek kifelé, közben mártogassák az arcukat a szellőbe. Csak úgy, szóltalanul. De nem mondott semmit. A nő várt egy fél percet. Talán még lehet úgy tenni, mintha mi sem történt volna. A férfi nem moccant. Az ajtó finom kattanással bezárult a nő mögött.

És a férfi csak ekkor érezte meg a szégyent, a maga teljes kíméletlenségében. Mintha erre a kattató hangra ömlött volna szét benne, akár a fölborított vörösbor a damasztabroszon. Átitatta tetőtől talpig.

Másfél óra múlva lebotorkált a medencéhez. Egyetlen lelket sem talált az udvaron.

*

Másnap, a reggelinél egy asztalhoz ültek, szóltalanul ettek. A férfi érezni vélte a szánakozó, lesajnáló tekinteteket. Igyekezett megfékezni a keze remegését. Próbált nem nézni a nőre. Az autóbuszban az ablak mellé ült, bámult kifelé.

Megrázta a fejét, amikor az idegenvezető az egyik jámbor tevére mutatott. Úgy érezte magát, mint egy kukkoló, miközben lopva figyelte, ahogy az asszony magára ölti a burnuszt, majd a nyeregbe száll, s amikor az állat fölemelkedik, először előre, aztán hirtelen hátra tántorodik, végül egyenesbe jön, s szépen lassan eltűnik a távoli homokdombok között.

Sokáig bámult mereven a távolba. Új csoport érkezett. Újabb tevéket vezettek föl a helyiek. Egy tejfölszőke kislíú, nagy igyekezetében, hogy elsőként érje el a sivatag hajóit, hasra esett. A kezében szorongatott papírpoharat zuhanás közben messzire hajította, úgy placcsant szét, akár egy
82 hatalmas tojás. A férfi érezte a becsapódást. Fehér vászonnadrágjára pillantott. Különös alakú folt éktelenkedett a combján. Nem tudta, mi lesz ezután.

A vendégek érkezése előtt hosszan ácsorgott a konyhában. Blanka szellemével akart kapcsolatba lépni. Nézte a készülő ételeket, és várta az angyaljelzését, hogy jelen van, de hiába, nem történt semmi.

Megszólalt a kapucsengő. Gábor kiment az előszobába, és anélkül, hogy megkérdezte volna, ki az, megnyomta a beengedő gombot. Mire visszaért a konyhába, Blanka fényképe, amit maga ragasztott fel a falra, leesett, és a konyhaasztalon pihent a maceszgombóclevés receptje mellett.

Zsófi nyitott ajtót Lajosnak, Zsuzsa unokatestvérének. A férfi nem mindennapi szerzet volt, a család egyfajta fekete báránya. Örök agglegény, teljesen aszexuális tudós ember, akinek sose volt különösebb igénye a társaságra. Életét az orvostudománynak szentelte, és már az odaadásáért megérdemelt volna egy Nobel-díjat. Fiatal kora óta öregesen öltözködött. A körmei végtelenül hosszúak voltak, és rengeteget bagózott. Zsófi kikészített neki egy hamutartót a gangra, és megkérte, hogy a terhesség miatt odabent most ne dohányozzon. Lajos megértően azonnal rá is gyűjtött odakint.

Gábor abbahagyta a főzést, és kiment Lajoshoz csevegni.

– Szia, Gabi! – mondta Lajos nyájasan, és óvatos megölelte unokaöcsését. – Még egyszer nagyon köszö, hogy meghívtatok. Tudom, hogy tudod, hogy nekem is sokat jelent ez a lakás, Blanka meg az emlékek. Tök jó, hogy újra együtt vagyunk pészáchkor. A vallásellenességem nem csökkent, de mégiscsak jó, hogy együtt vagyunk. Anyádat is olyan ritkán látom. Szerintem a temetésen utoljára. Én az áttemetésen ott se voltam. De hallottam, mi történt.

Gábor csak bólogatott, amíg Lajos be nem fejezte a monológját.

– És hogy vannak az egerek?

– Ők remekül. Ha rákos vagy, és egér, akkor jó hírem van. Téged meg tudlak gyógyítani – mondta Lajos betanult, vicceskedő hangon, mint aki ezt a szöveget már vagy ezer orvoskonferencián elsütötte.

– Bárcsak egér lennék! – ironizált Gábor.

Amíg kint beszélgettek, befutott Gábor nővére, Judit, férje, Márk és a három gyerek, Lujzi, Dávid és Benjámín. Judit és Márk imádták egymást, de nem telt el úgy egy nap, hogy ne veszekedtek volna, vagy ne állapították volna meg, hogy nekik el kéne válniuk. A sok veszekedésnek az lett az eredménye, hogy a gyerekek csak ordítva tudtak beszélni. Óriási figyelemigényük volt, amivel úgy le tudtak fárasztani bárkit, hogy aki tehetné, az menekült előlük.

Breier Ádám 83

TÁTOTT SZÁJ

regényrészlet

A gyerekek, amint berontottak, elkezdtek terrorizálni Zsófit. Őt nézték ki fehér rabszolgának az indiános játékokhoz.

– Nekem segítenem kell Gábornak. Teríteni, meg behozni a kajákat.

– De te tökéletes rabszolga vagy. Olyan jó vékony! – kiabálta Dávid. –

84 Kössük le! Kössük le!

– Gábor? Bírod egyedül? – kiabált ki Zsófi. A gyerekek nem várták meg a választ, már húzták is a háló felé, és elkezdtek lekötni a kezét. Így Gáborra maradt a terítés és a vacsora befejezése.

A zsidó menü enyhe magyaros fúzióval készült. Maceszgombócok bako-nyi betyárlevesrel indítottak. A húsos főétel sütőben sült töltött csirke volt, macesszal, reszelt hagymás krumplival és uborkasalátával, Zsófinak pedig külön zöldségfásírt pirult olívaolajban. Desszertnek flódnit rendelt Gábor egy kóser cukrászdából.

Judit belépett a konyhába. Gábor épp a süteményeket rakta át a papírcsomagolásból egy porcelán tálra, majd sietve megforgatta a csirkéket a sütőben. A nővére kezébe vette Blanka fényképet. Nézte egy ideig, majd visszatette a pultra.

– Sok van még hátra? A gyerekek farkaséhesek. Bendzsinek időben kell ennie, mert különben nem alszik, és akkor végünk van.

– Amint megvan, szólok – válaszolt idegesen, és kisietett a tányérok-
kal az ebédlőasztalhoz teríteni. Judit ment utána.

– Hamarosan te is megtudod, hogy a gyerekkel nem úgy van, hogy az ember akkor eszik, amikor épp kedve van.

Márk ücsörgött, a telefonját nyomogatta.

– Hagyd már az öcsédet! Nem látod, hogy itt gebed meg? A gyerekek tudnak azért várni egy kicsit. A szüleitek még ide se értek – mondta fel sem emelve a tekintetét a kijelzőről. – Simon jön?

– Megszóltalt a családapák gyöngye. Ha ennyire szíveden viseled a sor-
sát, miért nem segítesz neki inkább – vágott vissza Judit.

– Én vendégségben vagyok.

Csöngettek. Megérkezett Gábor anyukája és apukája is. Zsuzsa, ahogy mindig, most is nagyon mosolygós és már túláradóan kedves volt, míg Gyuri, aki szarkasztikus humoráról volt híres, ahogy beléptek, rögtön intézett is egy kedves kommentárt Lajos nadrággjára:

– Újra működik a Május 1. Ruhagyár?

– Még le se vetted a kabátod, de már beszólogatsz? – intette le a férjét Zsuzsa, és kedvesen megpuszilta Lajost.

Gábor odalépett anyjához, és megpuszilta.

– Simon? – súgta a fülébe.

– Nem jön. Azt mondta, hogy csak egy csoportos terápia keretében hajlandó családirag összejönni. Ha elmegyünk egy pszichológushoz. Teljesen meg van hülyülve.

– Lehet, hogy nem rossz ötlet – mondta Gábor.
 – Én biztos nem megyek terápiába – hadarta Gyuri, miközben a nappali felé tartott. – Kész az étel? Farkaséhes vagyok.
 – Igen. Minden kész. Üljetek le! – kiáltotta el magát Gábor, és fáradtan mindenkit a nappali felé vezényelt.
 – Mi nem vagyunk éhesek! – kiáltotta Lujzi torkaszakadtából.
 – Játszani akarunk! – szállt be Dávid is az ordítozásba, miközben lökdöste vissza Zsófit a hálószobába. – Te rabszolga vagy, nem mész sehova!
 Zsófi kitepte magát a gyerekek fogságából, és megindult az ebédlőasztal felé.

– Lehet, hogy ti nem vagytok éhesek, de a rabszolganő nagyon is. – Zsófi nagy lendülettel levetette magát apósa, Gyuri mellé, és higgadtan végigmérte az asztalon lévő vegetáriánus kínálatot.

Kisebb közelharcok árán, de végül mindenki leült az asztalhoz. Gábor elégedetten nézett végig a társaságon.

– Nagyon örülök, hogy mind eljöttetek. Még mielőtt nekiesnének az ételnek, felolvasnék a Haggadából, hogy mégis meg legyen az esemény ünnepi jellege – mondta Gábor, és elő is vette az imakönyvet.

Lajos szó nélkül felállt. Elővette a cigarettát a zsebéből, és kiment a gangra. A gyerekek – látva a nagybácsi szökését – újra fellázdáltak, és azonnal felpattantak a helyükről.

– Üljetek le! – szólt rájuk Judit.

– Ha Lajos bácsi kimehet, akkor mi is játszhatunk – mondta Lujza vihogva.

– Üljetek le, de azonnal! – üvöltött rájuk Márk elvörösödött fejjel.

A gyerekek lassan visszatelepedtek a helyükre.

– Éhen halok! – panaszkodott Gyuri.

– Essünk már túl ezen az imán. Kezdd el! – siettetten Judit.

– Báruch átá ádojno... – kezdett bele Gábor az imába. Alig emlékezett a héber betűkre, de szép komótosan olvasta az odavonatkozó részeket.

Gábor apja maceszt csipegetett, míg anyja elérzékenyülve hallgatta a fiát. Zsófi mint vidéki keresztény lány teljesen kívülről nézte, ahogy ez a csendben maradni képtelen zsidó család pár percig némán figyelni születendő gyermeke apját héberül imádkozni.

Gábor az ima végéhez ért, és becsukta a könyvet. A családja úgy esett neki az ételnek, mint egy kiéhezett kannibáltörzs.

Lajos ráérősen visszasétált a nappaliba.

– Én nem akarok beleavatkozni. Ti úgy élitek az életeteket, ahogy akarjátok. Tőlem akár Jézust is megtalálhatjátok a lelketekben, de engem ettől kiráz a hideg. Hallgatni is képtelen vagyok az ájtatosságot – magyarázta miközben visszaült a helyére.

A levest Zsófi főzte, nagymamája ecetes bakonyi betyárlevesét alkalomhoz illő maceszgombóccal megspékelve.

– Egyfajta fúzió a zsidó és magyar konyha között – tette hozzá Gábor, miközben mindenkinek mert a tányérjába.

86

Nagyobb viták és hangoskodás nélkül lement a vacsora. Mindenki elégedett volt a sorsával. Gyuri, aki ritkán dicsér, mindenfajta szarkasztikus felhang nélkül, külön megjegyezte Zsófinak, hogy elképesztően finom a leves. De a többi családtag körében is ez volt a legnépszerűbb fogás, még a gyerekek se panaszkodtak rá, mindegyik megette a neki kimért adagot. Gábor figyelte Zsófit, aki végig mosolygott. A nő gyakran mondta neki, hogy mennyire zavarja, hogy ő soha nem elég jó Gábor családjának, de most büszkének látszott.

– Ki akar zsinagógába jönni velem? – kérdezte Gábor lelkesen a jóllakott társaságot.

Senki nem reagált.

– Na, úgy, mint régen. Nem kell végigülni az egészet. Belehallgatunk, köszönünk az ismerősöknek, és eljövünk.

A családtagok a legkülönbözőbb kifogásokkal álltak elő:

– Én szívesen mennék, de a gyerekek ez most nem lenne jó ötlet – magyarázta Judit.

– Odáig most biztos nem gyalogolok el, és ott meg leparkolni tiszta lehetetlenség – szólalt meg Gyuri, kikérve már magát a feltételezést is, hogy ő ilyen körülmények között csatlakozni tudna a többiekhez.

– Apádnak valami van a bal térdével. Alig tud ráállni. Orvoshoz nem megy, lefogni nem akar. Azzal hülyít, hogy készüljek fel a hosszú, magányos öregkorra, mert ő már nem lesz velem sokáig. Nem tudok vele mit csinálni – fakadt ki Zsuzsa, teljesen elterelve a témát Gábor kérdéséről.

– Tudod, nekem mi a véleményem erről az egész ájtatoskodásról – mondta vállvonogatva Lajos.

– Nagyon fáradt vagyok. Nagy baj lenne, ha én se mennék? – kérdezte Zsófi nyájas hangon.

– Semmi baj. Én szívesen elmegyek egyedül is – mondta Gábor elnézően.

A vendégek lassan elbúcsúztak. Gábor közelebb lépett az anyjához.

– Keresek egy pszichológust, ha ezen múlik.

– Majd megbeszéljük – mondta, miközben Gábor felsegítette rá a kabátját.

Zsófi leszedte az asztalt, Gábor pedig kicipelt minden tányért és poharat a konyhába.

– Nehogy elmosogass! Pihenj! Majd én megcsinálok, ha hazajöttem.

A Deák térnél eszébe jutott egy emlék. Kísgyerek volt, és még családostul mentek a templomba. Blanka megkérte, hogy karoljon belé, és kísérelje,

mert bizonytalanul jár. Gábornak kényelmetlen volt a nagymamája tempójában sétálni, de megtette. Blanka az apjáról mesélt, aki elhagyta az ortodox közösséget Viznitz-ben, hogy a liberálisabb Magyar Királyságban telepedjen le. Az volt a terve, hogy meggazdagszik, és elvesz egy gazdag nőt. Szegény maradt, és szegény nőt vett el. Kilenc gyerekük született, de sose 87
panaszkodott. Gyalog járta a környező falvakat. Minden este fáradtan ért haza. Alig maradt neki vacsora, mégis minden este imádkozott Istenhez, hogy a gyerekeinek jobb élete legyen. Gábor gyerekként nem értette, hogy miért meséli el neki Blanka ezt a történetet, de örökre megmaradt benne a kép a sáros lábú dédapjáról, ahogy az korgó gyomorral az ágya mellett imádkozik. Most, hogy szinte már apaként, teli hassal, tiszta cipőben ért a zsinagógához, végre megértette a történet lényegét. A kipáját csak itt vette elő a zsebéből. Megcsókolta, és feltette a fejére.

Egy évig járt zsidó gimnáziumba, és akkor mindig így csinálták. Senki se akart az utcán kipában járni, de az iskolában kötelező volt, ezért csak azelőtt tették fel a fejükre, hogy beléptek volna az épületbe. Az apja, Gyuri akarta, hogy zsidó iskolába járjon. Ők nem voltak hívők, de nem szerették volna elvenni az esélyt Gábortól, hogy az legyen. Nem lett, de ezért az egy dologért hálás volt az apjának, mert így saját döntéséből válhatott ateistává.

Állt a zsinagóga előtt, és a tömeget nézte. Többen beszélgettek odakint, mint ahányan imádkoztak odabent. Az arabos mintákkal díszített épület már gyerekkorában is csodálattal töltötte el. Nagy volt, és várszerű. Az oldalfalán emléktábla jelezte, hogy 1944-től itt állt a budapesti gettó egyik bejárata. A nációk ugyan elpusztították a magyar zsidóság nagy részét, de ezt az épületet nem bántották. Csakhogy időközben a közösség többsége elvesztette a hitét, és most már kizárólag a nagy ünnepek alkalmával jöttek, és nem azért, hogy Istennel, hanem hogy ilyenkor régen nem látott ismerőseikkel találkozzanak itt.

Gábor nem akart beszélgetni senkivel. Egyből bement, és keresett magának egy helyet az alsó szinten. Az ima lassan véget ért. Horwitz rabbi lejött a szószékről, majd felmászott a karzatra, ami a templomhajó oldalában a hívők között helyezkedett el. Míg az imát héberül, addig a szentbeszédet – vagy más néven az útravalót – magyarul mondta el:

– A pészách jelentősége nem más, mint az isteni szabályrendszeren belüli szabadság elfogadása. A kivonulás Egyiptomból Izrael népének nemzetté alakulását jelentette. Minden egyes rabszolgának a személyes felszabadulást hozta el, ami elkerülhetetlenül együtt járt a felelősségvállalással. Mikor Mózes lehozta a tíz parancsolatot a Sínai-hegyről, és szembesült azokkal a bűnös cselekedetekkel, amiket elkövetett a nép, amíg ő Istennel

tárgyalt, egy új korszak kezdődött. A nép végül – látva Mózes dühét és a tíz-parancsolatot – jó útra tért, és elfogadta a rá rótt szabályokat.

Gábor nem tudott nem a saját felszabadulásán mélni. Arra jutott, hogy nem véletlen, hogy le akar számolni fiatalkori vétkeivel, hiszen
88 anélkül nem tudna szembenézni az apasággal. Nemcsak Fruzsi, de Blanka áttemetése miatt is gyötörte a bűntudat. Mégiscsak ő volt az, aki nem akart beletörődni az első temetésen elkövetett hibába. Sőt a rabbi tiltó szavai ellenére erőltette, hogy nyissák fel újra nagyanyja sírhelyét, és helyezték át a koporsót.

– Figyelmeztetem a jelenlévőket, hogy amíg az ünnep az Izraelben élőknél hét napig, addig a diaszpóra népének nyolc napig tart. A kovászentesség nemcsak egy szimbólum, hanem testi megtisztulás is. A múlttól szabadulunk meg, ahonnan jövünk, azért, hogy könnyebben haladjunk afelé, ahová tartunk.

Gábornak nagyon tetszett Horwitz rabbi szónoklata. A rabbi mély és erős hangja, ami mikrofon nélkül is betöltötte a templom monumentális terét, megnyugtatta. Másrészt elbűvölte az, hogy ez a férfi képes volt olyan egyszerűséggel közvetíteni ezeket az ősi történeteket, hogy azokban egy Gáborhoz hasonló ateista ember is könnyen magára ismert. Még a templomban eldöntötte, hogy be fogja tartani a nyolc napos kovásztalanságot, még akkor is, ha amúgy Lajossal értett egyet a vallásellenességben. Nem azért fogja megtartani, mert Isten így kívánja, hanem mert önmagának van szüksége egy szabályra, egy kihívásra, aminek a segítségével – ha minimálisan is, de – szembe tud nézni saját limitált egzisztenciájával.

Hazafelé azon morfondírozott, hogy milyen lehet rabbinak lenni, és nemcsak hinni, de hitet is adni másoknak. Naiv és talán buta gondolat volt, mégis végtelen kíváncsisággal töltötte el. Ott állt fölötté az a kövér, minden gesztusából kiegyensúlyozottságot sugárzó ember, akivel nem értett egyet, de irigyelte. Horwitz rabbiban volt hit és erő. Gábor képtelen volt hinni. Ő már annak is örült volna, ha ideig-óráig meg tudná találni a belső békéjét.

ZÁRVATERMŐ

Éva áll a paradicsomban és így imádkozik:
Uram, kérlek adj lombokat, mert félek,
hogy téged majd mindenki férfinak képzeli,
és akkor illik szégyellnem a meztelenséget.

Éva magzatpózban sír. Nem tudja mi is az
a magzat, de érzi, bárhogy kényelmesebb,
mint bordából világra születni. Ringatja
magát és így beszél: Nézd Ádám, almafák.

Csináljunk kertet, és ha lesz gyerekünk,
lehet majd az almafák között játszani,
csináljunk kertet, almafákkal és kígyókkal,
csend lesz ott és nem lát meg az Isten.

Éva előre-hátra dőlve nyugtatja magát.
A földet nézi, a karját földbe túsítja, föld
lesz az álma, és kócos, és ráncos, és fáradt,
és nézi a földön árnyékát az almafáknak.

Az árnyék túl könnyű, le sem esik, száll
a térben, nyár lesz és lesz házunk, és
lesz benne egy függöny, és majd jön
be az árnyék, és meglibbenti a szálát.

Ágakon csüng a sok fennakadt árnyék,
akár a denevérek. Összekoccannak
és csilingelni fognak, és ünnep lesz
minden libbenésben és koccanásban.

Nézd Ádám, ahogy változik az árnyék,
fennakad az ágon, és húzza magával
az ágat, nézd, ahogy húzza magával,
csipkévé záródnak a lombok utánad.

Ahogy csipkévé záródnak a lombok,
úgy záródom én is vissza magamba,
majd újra kinyílok, ne aggódj Ádám,
majd újra kinyílok, nézd kinyílok újra.

Nézd Ádám, lomb vagyok, nem lát
meg az Isten, lomb vagyok Isten,
csend van és lombja van, lehet hogy
lomb vagyok vagy én vagyok az Isten.

Létezik, mert bennünk hozta világra
a csendet, magát és a tárgyatlanságot,
A nyugalomban fejlődést teremtett.
A hangokban megnyilatkozást.

Éva reszket és így kiált: Nézd Ádám,
az almafák. Gyülemlik bennük az új
világ. Szakíts belőle vagy szakítok én,
térélmény lesz minden darabjában.

Lombja hull a kertnek és az időjárás
télbe vált. Éva takarja magát és kiált,
Nézd Ádám, az almafák, hallgass meg
Ádám, az almafák, Ádám, almafák.

Ádám nevetni kezd, mert nem tudja
mi az, hogy fejlődés, megnyilatkozás.
És nem érdeklik az almafák. Később
emiatt majd senki sem érti a nőket.

Éva magzatpózban sír. Ádám nevet.
Isten Ádámot keresi. Ádám Istent.
Isten Évát keresi. Éva Istenben magát,
míg helyettük vetkőznek le a fák.

SZALAGCÍMEK

Mellettem M. félmeztelenül.
Mellettem elhízott srácok félmeztelenül,
a háttérben valami techno.
Egy kollégium konyhájában
a gáztűzhelyre pakolom a cuccaim.
A DJ átkarolja a derekam,
felhangosítja a zenét.
Milyen lehet buli közben megdögleni?
Nem venni észre a lángokat,
átsiklani a fájdalomtól torzult
idegen arcokon.
Fejünk felett álmukban beszélő emberek.
Vajon a portás el tudna menekülni?
Egy ismeretlen városban M. kiabál,
miközben én híradóbeli szalagcímekre gondolok,
és cigicsikkeket számolok a konyhakövön.
Szájról olvasni nem tudok,
gyújtóláng állítólag errefelé nincs.

92 Ismeretlen japán költő

AHOL A SEMMI ÖSSZEÉR

5 könnyű darab

1.
horizont láthatatlan
alig behegedt seb
két végtelen között

2.
ágakról túlcsondult
levél hullás előtt még
tapad kiszáradt égen

3.
egy fa látóhatárnyi
koronájából lefelé
ágazó gyökér sehoh

4.
megdőlt fa mögötte part
dőlt meg előtte víz terül
szét mögötte elfolyt idő

94

5.
a hullámszás megdermedt
csendjében három hattyú
húz kitarván a semmi felé

Mi van a táj mögött?

Nagy Krisztián Tódor 95

Egy negatív világ a 35 mm-es kamera negatívján. Kifordított világ.

Fordított világ. Képkeresés.

MEGVAKULNI A TÁJBAN

A street fotós Chris Allan

első kísérlete arra, hogy tájképeket készítsen. Mégpedig speciális technikával, infravörös szűrőt és negatívot alkalmazva, annak érdekében, hogy megragadja a látható tartományon túli (720 nanométerig terjedő) világot. A lombok vakítóan fehérek, az égbolt drámaian sötét és van valami egészen túlvilági ebben a moccanatlan csendben, ami persze betudható annak is, hogy a ezek a képek, bár napfénynél készültek, hosszú záridőt igényeltek. Az infravörös tájkép nem létezik, csak a negatív felületén. Az infravörös táj gyönyörködteti a szemet, mert bár soha nem láthatjuk, lényegét tekintve azonos azzal, amit megszoktunk. Ez egy kilúgozott táj, egy tájeszencia.

Ez a különleges technika rávilágít arra, hogy mennyire fontos a szűrő, hogy valójában mi magunk vagyunk a szűrő és mi döntjük el, hogy mit engedünk be és mit nem. A belső szűrőnk teszi a képet igazán jó képpé. Itt nem csak arra gondolok, hogy perspektívát választunk, hogy komponálunk, hogy megvárjuk a megfelelő pillanatot, kiválasztjuk a szöveget, a fényt és így tovább, hanem – mert ez idáig csak a technikai oldal volt – hogy legbelül valahol nagyon mélyen átlényegítjük az élményt, átformáljuk, animáljuk, hogy a végén egy jó kép legyen (vagy szöveg legyen, vagy zene legyen). Valószínűleg témérdek belső szűrő működik lelki optikánkban, és ezek megfelelő kombinációja adja meg a kulcsot ahhoz, hogy például egy infratáj jó vagy sem.

Folyóiratunk a
NEMZETI KULTURÁLIS ALAPPROGRAM és az EMBERI ERŐFORRÁSOK MINISZTERIUMA
anyagi támogatásával jelenik meg.
Terjeszti a Budapesti, a Nemzeti és a Vidéki HIRKER RT. és alternatív terjesztők

Szerkesztők

JÁSZ ATTILA – Csendes Toll (főszerkesztő)
PAPP MÁTÉ (költészet rovat: mahbija@gmail.com, zene online rovat)
REICHERT GÁBOR (főszerkesztő-helyettes, kritika rovat: reichertgabor87@gmail.com)
SZÉNÁSI ZOLTÁN (próza rovat: szenazol@gmail.com)

Lapterv és műszaki szerkesztés

SELLYEI TAMÁS OTTÓ

Munkatársak

BUCSI-KOVÁCS ANIKÓ, HEGEDŰS GYÖNGYI, MURÁNYI SÁNDOR OLIVÉR, SZILÁGYI MIHÁLY

Online

FEHÉR ENIKŐ, HEROLD RENÁTA, KERTAI CSENGER, MAKÁRY SEBESTYÉN, SZŰCS BALÁZS PÉTER

Tiszteletbeli munkatársak

BUJI FERENC, CSEKE ÁKOS, MONOSTORI IMRE, MUZSNAY ÁKOS

ÚJ FORRÁS

IRODALMI, MŰVÉSZETI ÉS TÁRSADALMI FOLYÓIRAT
ALAPÍTÓ A KOMÁROM-ESZTERGOM MEGYEI ÖNKORMÁNYZAT
JÓZSEF ATTILA MEGYEI ÉS VÁROSI KÖNYVTÁRA

Megjelenik évente tízszer

Alapítva ezerkilencszázhatvankilencben

Alapító főszerkesztő: PAYER ISTVÁN

Szerkesztőség: 2836 Baj-Szőlőhegy 2722/4

E-mail: jasz.attila@ujforras.hu. Interneten olvasható: www.ujforras.hu

Előfizethető az Új Forrás szerkesztőségi címén. Előfizetési díj egy évre 5000 Ft.

ISSN 0133-5332

Kiadja a József Attila Megyei Könyvtár. A kiadásért felel: Új Forrás Kiadó Nonprofit Kft.

Készült a Sollers Kft. nyomdájában Tatán.